

LAPSET VANKILASSA

– selvitys lapsista, jotka viettävät varhaislapsuuttaan vankilassa vangitun vanhemman kanssa

Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Toukokuu 2006

Enroos, Rosi, YTM, tutkija
Pösö, Tarja, YTT, professori, vastaava tutkija
Vierula, Tarja, yht.yo, tutkimusapulainen

Childhood and Family Research Unit Net Series; 3/2006
Tampere University Press
Tampere 2006
ISBN 951-44-6754-X
ISSN 1795-4436

SISÄLLYS

Tiivistelmä

English Summary

Alkusanat

1.	JOHDANTO.....	8
2.	SELVITYKSEN TEHTÄVÄT JA TOTEUTUS	13
3.	LAPSI JA VANHEMMAN VANKEUS – KESKUSTELUA JA KÄYTÄNTÖJÄ	16
3.1	Lapsi mukana vankilassa	16
3.2	Lapset vankilan ulkopuolella	22
4.	LAPSI VANKILASSA – SÄÄNNÖSTEN YLEISTÄ KUVAUSTA	26
4.1	Säädökset lapsen ottamisesta vankilaan: lapsen etu periaatteena.....	26
4.2	Vankeinhoidon vähimmäissäännöt: lapsesta vain välillisesti	27
4.3	Lasten oikeudet, hyvä huolto ja lastensuojelun tarve	29
4.4	Pohdintaa.....	33
5.	LAPSET VANKILOISSA – LUKUMÄÄRIEN TARKASTELUA	35
5.1	Yleisiä vankilukuja Suomessa	35
5.2	Vankilassa olleet lapset ja äidit vuosina 2000-2005	37
5.2.1	Lasten lukumäärät vankilassa sekä lasten vankilassaolon pituudet	37
5.2.2	Vankilassa olleiden lasten ikä	39
5.2.3	Vankilassa olleiden lasten äideistä.....	41
6.	ÄITI JA LAPSI –OSASTOT – TYÖNTEKIJÖIDEN NÄKÖKULMA	45
6.1	Lapsen tulo vankilaan	45
6.2	Äiti-lapsi –osastojen tilat ja päiväjärjestys.....	49
6.3	Lapsen hoito vankilassa.....	51
6.4	Työntekijöiden näkemys lapsen edusta.....	55
7.	LAPSI JA ÄITI VANKILASSA – ÄITIEN KERTOMAA.....	59
7.1	Vankilaan tulo	59
7.2	Arki vankilassa lapsen kanssa	62
7.3	Vankilan jälkeen?.....	67
7.4	Äitien näkemyksiä lapsen edusta.....	69
8.	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA	71
	Lähteet.....	76
	Liite 1	

TIIVISTELMÄ

Tämän neljän kuukauden mittaisen selvityksen tavoitteena on ollut tuottaa tietoa lapsista, jotka viettävät varhaislapsuuttaan vankilassa sekä niistä lapsen arjen ja kasvuolosuhteiden järjestelyistä, joihin vanhemmat ja viranomaiset, lähinnä vankeinhoito ja lastensuojelu, osallistuvat lapsen tullessa vankilaan, hänen ollessaan siellä ja sieltä lähtiessään. Selvityksessä on keskitytty tavoittamaan erityisesti ne olennaiset tiedot, joita vankilassa olleista lapsista löytyy vuosilta 2000-2005. Lasten vankilassaolon mahdollistavia osastoja on Hämeenlinnan keskusvankilassa (6 paikkaa) sekä Vanajan avo-osastolla (5 paikkaa). Tietoja lapsista vankilassa tai heidän tulotilanteestaan ei systemaattisesti kerätä, tallenneta eikä tilastoida.

Tutkimuksen keskeisiä käsitteellisiä näkökulmia ovat lapsen etu, ongelmalatautuneet perhe- ja vanhemmuussuhteet sekä niihin kohdistuvat institutionaaliset käytännöt erityisesti viranomaisyhteistyön näkökulmasta. Vanhemmuussuhteita pyritään lähestymään lapsen edun ja oikeuksien näkökulmasta sivuuttamatta kuitenkaan sitä, että tässä selvityksessä lasten oikeuksia tarkastellaan vankeinhoidon kontekstissa.

Selvityksen aineisto koostuu äiti ja lapsi –osastojen toimintaan liittyvien työntekijöiden ja vapaaehtoistyöntekijöiden haastatteluista (15 kpl), äiti ja lapsi –osastoilla asuvien äitien haastatteluista (8 haastattelua, 9 lasta), äiti ja lapsi –osastoilla olleita lapsia ja heidän äitejään koskevista tiedoista 1.1.2000 alkaen (vankilassaoloaikojen pituus, kertaisuus, tuomion pituus, päärikos jne.) sekä äiti ja lapsi –osaston toimintaa koskevista säännöistä, ohjeistuksista ja muista dokumenteista, kuten lapsia koskevista suunnitelmista, päiväkirjamerkinnöistä ynnä muusta. Haastattelut, yhteensä 23, on toteutettu teemahaastatteluina. Haastattelutietoon on suhtauduttu kuvailevana, informaatiota tuottavana ja tiedon tuottamistilanteeseen sidottuna. Myös analyysiotte on kuvaileva ja toimii pääasiassa temaattisen analyysin välinein.

Selvityksemme tuloksena voidaan todeta, että vuosina 2000-2005 on ollut noin sata lasta vankilassa vanhempansa kanssa, heistä valtaosa muutamia kuukausia. Heille vankila on merkinnyt lyhyttä, yleensä äidin vankilatuomion pituista jaksoa varhaislapsuudessa. Tämän perusteella vankilan vaikutuksen lapseen voitaisiin ajatella olevan pieni. Toisaalta osa lapsista elää vankilassa useita vuosia tai palaa vankilaan äitinsä kanssa. Vaikka kyse on pienestä lapsiryhmästä, jokaiselle näistä lapsista asia on merkittävä. Tarkastelujaksolla vuosina 2000-2005 suurin osa lapsista tuli vankilaan alle vuoden ikäisenä, osa jo ennen syntymäänsä. Valtaosa lapsista oli lähtenyt vankilasta viimeistään 1,5 ikävuoteen mennessä, toisaalta aineistoon mahtui lähtiessään yli 3-vuotta olevia lapsia. Kirjo lasten vankilassaoloaikojen kestossa ja lapsen iässä on osoitus siitä, että lapsia koskevia käytännön päätöksiä tehdään tapauskohtaisesti ja joustavasti. Toisaalta näytti myös siltä, että tapauskohtaisuus ja jousto olivat niitä seikkoja, jotka herättivät kysymyksen siitä, perustuivatko ratkaisut lapsen etuun vai johonkin muuhun.

Äiti-lapsi -osastojen äidit ovat olleet 2000-luvulla keskimäärin 29-vuotiaita. Heistä ensikertalaisia ja rikoksenuusijoita oli lähes yhtä paljon. Varkaudet ja muut omaisuusrikokset nousivat suurimmaksi päärikosryhmäksi huumausainerikosten seurattessa toisena. Väkivaltarikoksista tuomittuja oli huomattavasti vähemmän verrattaessa kaikkien naisrangaistusvankien päärikoksiin. Äitien ja työntekijöiden haastattelut toivat esiin, että nykyinen käytäntö käsittelee naisia kokopäiväisinä äiteinä, jolloin osallistuminen esim. vankilan kuntouttavaan toimintaan ei ole mahdollista. Naisten päihdeongelmat tulivat selvityksessä vahvasti esiin ja vaikka ne kuvattiin myös uhkana vankilan jälkeiselle elämälle, naiset eivät voineet lastenhoidon vuoksi osallistua päihdekuntoutukseen. Äidit suhtautuivat vastahakoisesti institutionaalisen lastensuojelun käyttöön: he käyttivät ensisijaisesti yksityisiä järjestelyjä lasten hoidossa. Äitien haastattelut toivat esiin tuen tarpeen ja sellaisia käytäntöjä, jotka ovat irrallaan kontrolloiviksi koetuista organisaatioista.

Lyhyen kirjallisuuskatsauksen teko tuo esiin, että lapsen etu on periaate, joka ohjaa lapsen ottamista vankilaan ja lapsen vankilassaoloa sekä sitoo päätöksentekoa. Huolimatta periaatteen selkeästä julkilausumisesta, vankeinhoitoa spesifisti koskevassa säännöstössä on vain niukasti ja välillisesti kannanottoja lapsen edun toteuttamisesta käytännössä. Myös työntekijöiden haastatteluja tarkasteltaessa tulee esiin, että lapsen etu vankilassa pitää

sisällään paljon erilaista puhetta. Haastatteluissa puhutaan lapsen edun toteutumisesta nimenomaan vankilassaoloaikana, kun taas toisaalta tuodaan esiin se, ettei lapsen etua ole tarkasteltu vankilassa. Pohdintaa käydään siitä, puhutaanko lapsen vai äidin edusta. Tämä moninaisuus on otettava jatkossa tarkemman tarkastelun ja kehittämistyön kohteeksi. Selvityksessä tuli esiin, että lapsen asemaa tarkastellaan enenevässä määrin viranomaisten yhteisenä asiana. Vankilan työntekijät esittivät kuitenkin kritiikkiä ja epäluottamusta lastensuojelun toimintaa kohtaan sen vuoksi, että lasten asioiden seuranta jäi liaksi vankilan tehtäväksi.

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että koska lapset eivät ole vankeja, heitä ei ole mielletty vankeinhoidon kohteiksi. Siksi lapsista ei myöskään ole kerätty eikä tallennettu systemaattisesti tietoja. Virallisten dokumenttien puute tekee lapsista organisatorisesti näkymättömiä, jolloin he ovat vankilassa ikään kuin yksityishenkilöinä. Tällöin ongelmaksi lasten kannalta muodostuu heitä koskevien käytäntöjen kehittäminen satunnaisesti, jos lainkaan. Dokumentoinnin puute voi myös vaikeuttaa tai estää viranomaisyhteistyön toteutumista. Lapsen organisatorinen näkyväksi tekeminen voi muuttaa myös lapsensa kanssa vankilassa olevan äidin asemaa. Selvityksen myötä voidaan kysyä, olisiko perusteltua vahvistaa laajempaa vanhemmuuden tukemista vankila-aikana, erityisesti koska sekä henkilökunta että äidit kuvasivat vankilassaoloaikaa mahdollisuudeksi lapselle omistautuvaan äitiyteen.

Voidaan myös todeta, että jatkossa lapsen edun arviointityössä tarvitaan monipuolista näkemystä lapsen tilanteesta, jatkuvaa tilanteen seuranta sekä organisatorista, kulttuurista ja ammatillista herkistymistä lasten tarpeille ja oikeuksille vankilassa. Suuri haaste on kehittää sellaista vankeinhoitoa ja sellaisia palvelujärjestelmiä, joissa yhtäaikaisesti otetaan huomioon lasten ja äitien tarpeet ja oikeudet. Toteamus aineiston lasten ja äitien tilanteiden erilaisuudesta on jatkotyöskentelyn ja tiedontarpeen kannalta keskeinen. On tarpeellista jatkaa naisten kokemusten ja näkemysten selvittämistä, koska tässä selvityksessä oli mahdollista kuulla vain pienen ryhmän näkemyksiä.

ENGLISH SUMMARY

"Lapset vankilassa" – Children in Prison- is a four month pilot study funded by the Office of the Parliamentary State Auditors. The study was made in the University of Tampere in the Department of Social Policy and Social Work in 15.1.-15.5.2006.

The aim of this four month study is to examine the situation of the children who accompany their parents (mainly mothers) to prison. The main objective of the study is to collect information of child's everyday life and living conditions arrangements when a child comes to prison, while a child lives in prison and when he/she leaves is leaving the prison. Another objective of the study is to find out the essential information of the children in prison in the years 2000-2005 in Finland. There is no systematic information collecting of the prisoner's children who are in prison with a parent. Due to this there was not any extant statistic information either. Therefore it was also challenging to find the way to reach the essential information of these children.

The main conceptual viewpoints of the study are child's best interest, problem-loaded family and parental relationships, focusing especially on the institutional practices of the authorities' co-operation. Parental relationships are approached from the child's best interest and children's rights point of views. In this study we are looking children's rights in the context of prison administration.

The data of the study consist of interviews of the mother-child –units' workers and voluntary workers (15), interviews of the mothers who are living in these units (8 interviews, 9 children), information of the mother-child units' prisoners and their children from 1.1.2000 (length of sentence, main crime, time spent in prison etc.), as well as, of the rules and documents concerning mother-child units' operation. There are two mother-child units in prison in Finland: one is in Hämeenlinna prison and in Vanaja open department. The study takes place in both of them. The interviews have been carried out as thematical interviews. Information gathered in the interviews is understood as descriptive and is connected to the situation where the information is created. Furthermore, the analysis is descriptive and has been mainly done by using thematical methods.

During the years 2000-2005 there have been approximately 100 children with their parents in prison. For these children it has usually meant spending a short period, typically few months, in their childhood in prison in accordance with their mothers' sentence. Based on this the influence of child's period in prison could be seen insignificant. On the other hand, some of the children are living in prison several years or they return prison with their mothers. Although it is a small group of children, for every one of them this matter is significant. In the review period 2000-2005 the majority of the children came to prison younger than one year old, part of these children before their birth. The majority of the children has left prison before they were 1,5 years old. However, some children were older than 3 years when they left prison. The spectrum of the length of children's periods and in children's ages in prison shows that in practise the decisions about the "prison sentence" are made flexibly and case by case. At the same time flexibility and case-specific decisions also raised a question if the solutions are based on child's best interest or on something else.

In the interview data, the child's best interest in prison is seen a contradictory way. On one hand, the staff, as well as the mothers, values the closeness between the mothers and children in prison. On the other hand, both parties recognize some threats and problems. This study gives a picture that the children in prison are organisatorically invisible. Invisibility means that prison practises for children are developed more likely at random. These aspects and universal rights of children should be taken into account when looking and developing children's position in prison.

Alkusanat

Tämä selvitys on tehty Valtion tilintarkastajain kanslian rahoituksella 15.1.-15.5.2006. Neljän kuukauden selvityksen tehtävänä on ollut kartoittaa vanhempiensa, käytännössä äitiensä kanssa vankilassa olevien lasten tilannetta. Lasten vankilassa mukanaolon mahdollistavia osastoja on Hämeenlinnan keskusvankilassa ja Vanajan avovankilassa. Selvityksessä on keskitytty erityisesti tavoittamaan ne olennaiset tiedot, joita varhaislapsuuttaan vankilassa elävistä lapsista löytyy vuosilta 2000-2005. Selvitys on näin ollen luonteeltaan kartoittava ja tunnusteleva. Tietoja lapsista vankilassa tai heidän tulotilanteestaan ei systemaattisesti kerätä, tallenneta eikä tilastoida vankilassa. Siksi selvityksen yhtenä haasteena on ollut löytää ne tavat, joilla lapsen asemaa koskettavat keskeiset tiedot tavoitetaan. Tehtävä on ollut haastava lyhytkestoiselle, yhden kokopäiväisen tutkijan ja harjoittelijan panokseen pohjautuvalle hankkeelle.

Selvitystä on tehty tilanteessa, jolloin usealla taholla - myös kansainvälisesti - on esitetty kysymys siitä, onko vankila lapsen edun mukainen. Tällä hetkellä vankeinhoidossa on tapahtumassa useita organisatorisia ja tätä kautta myös toimivaltamuutoksia, jotka liittyvät uuteen 1.10.2006 voimaan tulevaan vankeuslakiin. Nämä tiedot käynnissä olevista muutoksista on pyritty ottamaan huomioon toimintaympäristön kuvauksessa raporttia kirjoitettaessa. Parhailaan on valmistelussa myös uusi lastensuojelulaki, joka voi aiheuttaa muutoksia toimintakenttään. Koska käytännön kokemuksia valmisteilla olevista muutoksista ei ole, tulee raporttia lukea tekoajankohtaansa sidottuna kuvauksena.

Kiitokset Hämeenlinnan keskusvankilan ja Vanajan avo-osaston henkilökunnalle haastattelujen mahdollistumisesta, erityisesti vankilanjohtaja Tuomo Kärjenmäelle sekä osastonjohtaja Kaisa Tammi-Moilaselle sekä apulaisjohtaja Susanna Schugille ja apulaisjohtaja Marjatta Kurrille, jotka järjestelivät haastatteluja ja tekivät paljon työtä etsiäkseen tarvitsemiamme tietoja asiakirjoista. Myös Hämeenlinnan keskusvankilan lastenhoitajat Päivi Mantila ja Eila Tuominen olivat suurena apuna oman asiantuntemuksensa myötä. Paljon kiitoksia myös Vankeinhoitolaitoksen kirjaston informaatikko Tuomo Siilastille ja muulle henkilökunnalle asiantuntevasta avusta. Tutkimuksen ohjausryhmä – Nora Grönholm ja Marjatta Mylly Valtiontilintarkastajain kansliasta sekä Minna Piispa Oikeusministeriöstä - on ohjannut tutkimustyötä keskeisten kysymysten pariin ja heille kuuluu suuri kiitos siitä. Kiitokset kaikille haastatteluun osallistuneille, erityisesti lasten kanssa

vankilassa oleville äideille, jotka jakoivat kokemuksiaan vankilan arjesta kanssamme. Kiitoksia myös niille pienille lapsille, jotka toivat iloa tutkijoiden päiviin omilla kommentteillaan ja hymyillään ja jakoivat äitinsä aikaa kanssamme.

1. JOHDANTO

Tämän selvityksen tavoitteena on tuottaa tietoa lapsista, jotka viettävät varhaislapsuuttaan vankilassa sekä niistä lapsen arjen ja kasvuolosuhteiden järjestelyistä, joihin vanhemmat ja viranomaiset, lähinnä vankeinhoito ja lastensuojelu, osallistuvat lapsen tullessa vankilaan, hänen ollessaan siellä ja sieltä lähtiessään. Selvityksessä on haluttu luoda ja tuoda tietoa esiin nimenomaisesti lapsen kannalta. Perimmältään haluamme osallistua selvityksellä keskusteluun siitä, onko vankilassa olo äidin (tai isän) kanssa lapsen edun mukaista.

Lapsen etu -käsite on normatiivinen. Se soveltuu ennen kaikkea lapsia koskevan päätöksenteon ja yhteiskuntapolitiikan käsitteeksi, mutta tutkimuksessa sen käyttö on vaikeaa. Bengt Sandin ja Gunilla Halldén (2003) toteavat lisäksi, että käsite on käyttökelpoinen lapsiväestön tai -ryhmien asioiden tarkastelussa. Sen sijaan yksilöä koskevien asioiden ja ratkaisujen ohjenuorana lapsen etu on hankala, sillä ei ole olemassa sellaista yksiselitteistä "lapsen etua", joka olisi siirrettävissä yksittäisiin tilanteisiin. "Lapsen etu" tulkitaan jokaisessa tilanteessa uudelleen ja siksi se voi saada hyvinkin erilaisia ja vaihtelevia sisältöjä. Tässä selvityksessä emme sitoudu lähtökohtaisesti johonkin tiettyyn sisältöön lapsen edusta, vaan pyrimme lähestymään teemaa niiden ihmisten kuvausten ja näkemysten pohjalta, joita he joko vankilan työntekijöinä tai lapsensa kanssa vankilassa olevina vankeina esittävät.

Keskustelua lapsen edusta ei voi sivuuttaa, sillä se liittyy siihen laajaan yhteiskuntapoliittiseen ja -ideologiseen muutokseen, jonka osoituksena on lasten oikeuksia määrittävä, yleismaailmallinen säännöstö. Yleiset ihmisoikeudet, joissa painotetaan lasten erityistä tarvetta hoitoon, suojeluun ja osallisuuteen, tulee ottaa huomioon kaikessa institutionaalisessa toiminnassa. Tämän vuoksi myös lasten vankilassaoloa on alettua tarkastella lapsen edun näkökulmasta. Kun raportti "Babies and Small Children Residing in Prisons" ilmestyi YK:n toimesta vuonna 2005, oli sen keskeinen havainto, että lasten oikeuksia ei ole laajamittaisesti tarkasteltu niissä käytännöissä, jotka mahdollistavat lasten olon vankilassa vangittujen vanhempien mukana (Alejos 2005). Sama koskee rikoksista tuomittujen naisten lapsia laajemminkin. Rachel Brett (2005) toteaa edellä mainitun YK –raportin esipuheessa, että suurin osa vankinaisista on äitejä, usein yksinhuoltajia tai pienten lasten päähuoltajia. Vankiäitien lapset jakaantuvat

kahteen ryhmään: niihin, jotka erotetaan äidistään vankeuden vuoksi, ja niihin, jotka seuraavat äitiään vankilaan. Kummankaan lapsiryhmän tilanteisiin ja oikeuksiin ei ole puututtu tarpeeksi, jos lainkaan. Vanhemman, etenkin yksin- tai päähuoltajan vapauden menetyksellä on monenlaisia vaikutuksia lapsen elämään. Vaikutukset ovat taloudellisia, psykologisia, sosiaalisia ja myös lapsen perusoikeuksien toteutumiseen liittyviä (ks. esim. Alejos 2005; Stanton 1980; Johnston 1995). Siksi onkin hämmästyttävää, ettei näiden erityistilanteissa olevien lasten asemasta ole juuri lainkaan tutkimusta tai suosituksia. Alejoksen (2005) raportista tulee ilmi, että kansalliset lait ovat "hiljaisia" äidin tai isän joutumisesta vankilaan ja niin ollen lasten asioiden hyvää käsittelyä linjataan vähän tai ei lainkaan.

Ruotsalainen tutkija Karen Röbbäck paikantaa tutkimuskirjallisuudessa kaksi psykologista tapaa lähestyä kysymystä lapsista vankilassa (Röbbäck 2005). Ensimmäisessä korostetaan äidin keskeistä roolia lapsen psykososiaalis-emotionaaliossa kehityksessä. Silloin pitkän eron nähdään uhkaavan lapsen hyvinvointia. Tämänkaltainen ajattelu on ammentanut vaikutteita kiintymyssuhdeteoriasta. Kiintymyssuhdeteoria on itsessään kiistelty (Burman 1994), mutta myös teoria, jonka pohjalta rakennetaan tälläkin hetkellä toimintatapoja vaikeissa tilanteissa elävien lasten kanssa työskentelyyn (esim. Sinkkonen & Kalland 2002). Se on näkemys, jonka on nähty perustelevan lapsen ja äidin suhteen ylläpitämisen tärkeyttä vankilassaoloaikana. Toinen psykologinen tapa lähestyä lapsia vankilassa korostaa lapsen tarpeita huoltapitäviin läheissuhteisiin. Oletus on, että huoltapitävä aikuinen voi olla muukin kuin biologinen vanhempi. Oleellista on suhteen laatu ja vastaavuus lapsen tarpeisiin. Silloin kysytään muun muassa, ovatko vankilan olosuhteet senkaltaisia, että ne edesauttavat lapsen tarpeisiin vastaamista. Äidin (tai isän) seuraaminen vankilaan nähdään perustelluksi vain silloin, kun se tukee lapsen tarpeita. Röbbäckin paikantamat tutkimuskeskustelut osoittavat, että kysymystä lapsesta vankilassa voi lähestyä teoreettisesti hyvin eri tavoin ja että teoreettinen valinta voi johtaa erilaisiin tulkintoihin "hyvästä" toiminnasta.

Psykologisten perusteluiden lisäksi tunnetaan monia käytännöllisiä perusteluita, joiden vuoksi pidetään mahdollisena sitä, että lapsi seuraa vanhempansa vankilaan. Vankila toimii silloin yhdenlaisena lastenhoitojärjestelynä vanhemman vankeuden ajan.

Tämä selvitys sijoittuu kolmenlaiseen tutkimuskeskusteluun, joiden avulla tulokulmat aiheeseen määritellään lapsen aseman, ongelmalatautuneiden vanhemmuussuhteiden ja organisatoristen käytäntöjen tutkimisen kautta. Valinta rajaa ulkopuolelle esimerkiksi vankilan kehityspsykologisten vaikutusten tutkimisen. Ensinnäkin *sitoudumme sellaiseen tutkimuskeskusteluun, jossa lapsi nostetaan tarkastelun keskiöön*. Se on yksi tapa päästä käsittelemään lapsen edun, aseman ja oikeuksien toteutumista. Oleellista tuolloin on se, että lapsella tunnistetaan olevan oma subjektiasema irrallisena vanhemmista ja muista aikuisista. Tämänkaltaisessa lapsuustutkimuksessa on korostettu lapsen omia kompetensseja, toimintaa, tarpeita ja kokemuksia, joita tutkimuksen tulisi tuoda näkyviin lapsinäkemyksellä (esim. Prout 2005). Lapsiin kohdistuvassa tutkimuksessa on haluttu raivata tilaa sille, että tietoa kerätään suoraan lapsilta, ts. lapset otetaan varteenotettavina informantteina sen sijaan, että heitä koskevia tietoja saataisiin pääsääntöisesti vain vanhemmilta tai muilta aikuisilta.

Kun tutkitaan vauvaikäisiä lapsia kuten tässä tutkimuksessa, on lasten oman toiminnan, kompetenssien ja toiveiden tarkastelu vaativaa. Vauvat eivät (luonnollisestikaan) kerro sanoin tutkijalle, viihtyvätkö he vankilassa. Tässä selvityksessä olemme päätyneet ratkaisuun kysyä tietoja äideiltä. Nojaudumme siis vallitsevaan tutkimuskäytäntöön, jossa lapsia koskevia tietoja kysytään äidiltä. Edustuksellista informaatiota pidämme kuitenkin perusteltuna. Vaikka lasten omia pyrkimyksiä ja toimintaa on haluttu lapsuustutkimuksessa nostaa tutkimuksen agendalle, on samalla muistutettu, että lapsuuteen kuuluu riippuvuus muista. Vaikka lapsilla voi olla monia "oman" tekemisen alueita ja vanhemmista irrallisia pyrkimyksiä ja toiveita, on vanhemmilla esimerkiksi valta ja oikeus tehdä monia lapsia koskevia päätöksiä. Vankilaan tulo sikiönä tai vauvana on ennen kaikkea vanhemman/äidin päätös, ja siksi päätöksentekijää on tärkeää kuulla. Emme halunneet - eikä selvityksentekoaika sitä mahdollistanutkaan - soveltaa sellaista tutkimusorientaatiota, jossa vauvan olemusta, toimintaa ja vuorovaikutusta äitinsä ja ympäristönsä kanssa olisi arvioitu. Nojaudumme äitien - ja muiden aikuisten kuten työntekijöiden - puheeseen. Oleellista kuitenkin on, että olemme halunneet heidän puheensa kautta saada lapsen asemaa ja tilannetta näkyville esimerkiksi naisten äitiyskokemusten sijasta.

Lapset ovat olleet läsnä tutkimuksessa sekä puheenaiheina että haastattelutilanteisiin osallistujina. Äiti ja lapsi -osastoilla tehdyissä haastatteluissa lapset ovat olleet mukana leikkimässä lattialla, nukkumassa vaunuissa tai lepäämässä

äidin sylissä. Vauvan fyysinen läsnäolo tutkimustilanteissa on pitänyt tutkijoiden herkkyyttä yllä: kun puhutaan lapsen edusta, on kyse myös juuri tuon potkuhaalarisen, kaksihampaisen ja hymyilevän vauvan elämästä yhtä lailla kuin toisen ensiaskeliaan ottavan, nuhanenäisen lapsen elämästä.

Toiseksi näkökulmamme tutkimusaiheeseen on saanut vaikutteita *ongelmalatautuneita vanhemmuussuhteita koskevasta keskustelusta*. Käsitteellä viittaamme sellaisiin äitiyksiin ja isyyksiin, joita leimaavat vaikeat sosiaaliset ongelmat. Tällaisia vanhemmuuksia on lähestytty Suomessa esimerkiksi asunnottomia naisia ja miehiä (Granfelt 1998 ja 2003; Kulmala & Vanhala 2004) ja päihdetaustaisia naisia tutkimalla (Nätkin 2006). Rikoksia tekevien ihmisten kohdalla vanhemmuussuhteita on tarkasteltu niukasti, joskin vankeustuomittujen parissa tehtävän perhetyön ja perhesuhteisiin liittyvien ongelmien, kuten väkivallan, on katsottu olevan tärkeä vankeinhoidon kehittämisen aihe (Perhe muurin toisella puolen 2003; Lähisuhdeväkivaltaan liittyvä toiminta vankeuden aikana 2006). Ongelmalatautuneita vanhemmuussuhteita on tutkittu vahvasti aikuisten näkökulmasta. Niin on tuotu näkyviin muun muassa vanhemmuuteen liittyviä ristiriitaisia kokemuksia ja kamppailuja yhteisön odotuksia vastaan. Ongelmalatautuneissa vanhemmuussuhteissa varttuvien ja varttuneiden lasten kokemuksista tiedetään jonkin verran suomalaisenkin tutkimuksen pohjalta (ks. esim. Jähi 2004; Laitinen 2005). Valtaosa tutkimuksista tavoittaa aikuisten kokemuksia lapsuudestaan vaikeissa vanhemmuussuhteissa. Nuoruusikäisten kuvauksissa on havaittu vaikeutta puhua perhesuhteista. Osa vaikeudesta liittyy todennäköisesti aiheen sensitiivisyyteen ja arkaluonteisuuteen, mutta osa myös sellaisen sanaston puutteeseen, jolla voi kuvata epätavanomaisia ja ongelmalatautuneita vanhemmuussuhteita (Pösö 2004).

Ongelmalatautuneita vanhemmuussuhteita koskevasta keskustelusta otamme vaikutteita pääsääntöisesti kahdessa asiassa. Ensinnäkin pyrimme sitä kautta korostamaan vanhemmuussuhteiden tärkeyttä lapsen aseman tarkastelussa. Vaikka edellä kuvatus ensimmäisen tutkimussitoumuksemme pohjalta korostamme lapsen aseman tarkastelun tärkeyttä, liitämme nyt lapsen aseman samanaikaisesti vahvasti vanhemmuussuhteisiin. Haluamme kuitenkin spesifioida vanhemmuussuhteiden tarkastelua: kyseessä on sellaiset vanhemmuussuhteet, joissa on erityisiä jännitteitä sosiaalisten ongelmien vuoksi. Toiseksi pyrkimyksemme on tätä kautta purkaa staattista ja yksipuolista näkemystä ongelmalatautuneista vanhemmuussuhteista. Brittiläinen tutkija Brid Featherstone

(2004) korostaa, että vaikka kulttuurissa on taipumus nähdä "huono tai heikko" äitiys pysyvänä naisen ominaisuutena, on syytä suhtautua äitiyteen muuttuvana ja moninaisena. "Huono" äitiys voi muuttua toisenlaiseksi, jossakin asiassa huono äiti voi olla jossakin muussa asiassa lapselleen merkityksellinen, tärkeä ja kannatteleva. Lisäksi äitiydellä on kontekstisidonnaisia ulottuvuuksia. Tuolla tarkoitamme sitä, että äitiys voi vaihdella kontekstin mukaan. Esimerkiksi saman äidin äitiys voi olla erilaista vankilassa kuin sen ulkopuolella. Lapsen tarpeet eivät kuitenkaan välttämättä muutu samassa rytmissä.

Kolmanneksi kiinnitämme tutkimuksemme *näkökulmaa organisatorisiin käytäntöihin*. Emme ole kiinnostuneita niistä organisaation toiminnan, vaan spesifisti organisaatiossa olevien lasten aseman kautta. Lähtökohta-ajatus on, että organisatoriset käytännöt mahdollistavat joitakin asioita antaessaan lapsen seurata vanhempansa vankilaan, mutta toiminnallaan myös ohjaavat lapsen asemaa vankilassa ja ehkä poissulkevat joitakin mahdollisuuksia. Kyse ei ole niin ollen vain vanhemman päätöksestä ottaa lapsi vankilaan. Organisaatiot toiminnallaan yhdistävät tässä yksityisen vanhemmuussuhteen julkiseen järjestelmään ja valtaaan.

Vankila ja muut oikeusjärjestelmän organisaatiot ovat keskeisiä tahoja määrittelemässä lapsen asemaa vankilassa. Ne eivät ole kuitenkaan ainoita, koska lapsen oikeuksien seuranta kuuluu myös muille viranomaisille ja organisaatioille. Ongelmalatautuneissa vanhemmuussuhteissa ja lapsen elämän erityistilanteissa esimerkiksi lastensuojelu on keskeinen toimija lapsen edun seuraajana. Silloin yksityisiksi katsotut vanhemmuuskäytännöt tulevat organisaation ja sen asiantuntijankokemusten arvioinnin kohteiksi. Tuonkaltaisten kohtaamisten paikat voivat olla konfliktisia tai ne voivat tapahtua joidenkin osapuolien näkemyksiä korostamalla ja joidenkin asemaa sivuuttamalla. Kun on puhuttu lapsen asemasta vankilassa, on esimerkiksi Karin Röbbäck (2005) kirjoittanut lasten organisatorisesta näkymättömyydestä. Käsitteellä viitataan siihen, että lapsia ei ikään kuin ole vankilan organisatoristen käytäntöjen kohteena tai aiheena. Lapsia koskevia tietoja ei kirjata, heidän tarpeisiinsa vastaavia käytäntöjä kehitetään satunnaisesti. Organisatorinen näkymättömyys on este lapsen aseman kehittämisessä. Siksi myös tässä selvityksessä haluamme kiinnittää katseen niihin organisatorisiin käytäntöihin, jotka määrittävät lapsen paikkaa vankilassa.

2. SELVITYKSEN TEHTÄVÄT JA TOTEUTUS

Selvityksen tavoitteena on tuottaa tietoa ensinnäkin niistä lapsista, jotka viettävät varhaislapsuuttaan vankilassa jommankumman vanhemman mukana ja toiseksi niistä lapsen arjen ja kasvuolosuhteiden järjestelyistä, joihin vanhemmat ja eri viranomaiset, erityisesti lastensuojelun ja vankeinhoidon toimijat, osallistuvat lapsen tullessa ja ollessa vankilassa. Taustalla on pyrkimys paikantaa lapsen paikkaan vankilassa vaikuttavia tekijöitä ja jännitteitä ja esittää sen pohjalta arvio käytännöistä lapsen edun toteuttajina.

Selvityksen kysymykset liittyvät lapsen tuloon vankilaan, vankilassa oloon ja sieltä poislähtemiseen. Tarkennettuna kysymykset ovat seuraavat:

- Millaisissa olosuhteissa lapset tulevat vanhemman mukana vankilaan? Miten lapsen etua selvitetään näissä tilanteissa? Miten yhteistyö lastensuojelun kanssa toimii tulotilanteissa?
- Miten lapsen tilannetta tuetaan ja valvotaan vankilassa oloaikana? Kuka valvoo lapsen kasvua, kehitystä ja hyvinvointia? Miten vanhemmuutta tuetaan vankilassa? Kuinka suunnitelmallista toiminta on? Millaisia ongelmatilanteita syntyy ja miten ne ratkaistaan? Millaisissa tilanteissa ja millaisilla seurauksilla lastensuojelun tehtävä tulee ajankohtaiseksi lapsen vankilassaolon yhteydessä?
- Mitä edellä sanotun pohjalta voidaan alustavasti sanoa äiti-lapsiosastosta lapsen edun näkökulmasta?

Selvityksessä tarkastellaan äiti ja lapsi -osaston toimintaa poikkileikkauksellisesti selvityksen tekoaikana. Koska lukumäärällistä tietoa lapsista ei ole ollut käytössä, on selvityksen ensivaiheen tehtävänä ollut selvittää lukumäärien avulla sitä, minkä laajuudesta ja lajisesta (lasten ikä, vankilassaolon kesto yms.) ilmiöstä on kyse. Vankilassa olleista lapsista on kerätty tietoja 1.1.2000 alkaen siinä määrin kuin tietoja on ollut saatavissa.

Selvityksen aineisto koostuu seuraavista osista:

- äiti ja lapsi -osastojen toimintaan liittyvien työntekijöiden ja vapaaehtoistyöntekijöiden haastattelut (15 kpl)
- äiti ja lapsi -osastoilla asuvien äitien haastattelut, 8 haastattelua (9 lasta)

- äiti ja lapsi- osastolla olleita lapsia koskevat tiedot 1.1.2000 alkaen (vankilassaoloajan pituus) sekä heidän äitiensä vankeustuomiota koskevat tiedot (kertaisuus, tuomion pituus, päärikos)
- äiti ja lapsi -osaston toimintaa koskevat säännöt, ohjeistukset ja muut dokumentit (ml. lapsia koskevat suunnitelmat, mikäli niitä oli, päiväkirjamerkinnot yms.)

Näiden aineistojen rinnalla olemme pyrkineet perehtymään kohdeilmiöön monin muunlaisin tavoin. Olemme lukeneet vankilakokemuksista julkaistuja omaelämäkertoja, seuranneet eduskunnassa käytyä, aiheeseen liittyvää keskustelua, taltioineet sanomalehtiartikkeleita ja jututtaneet eri yhteyksissä sosiaalityöntekijöitä ja muita alalla toimivia saadaksemme kuvaa siitä, millaisissa yhteyksissä lapset vankilassa näkyvät sosiaalialan käytännöissä. Tuota epäsystemaattisesti kerättyä aineistoa raportoimme vain niukasti.

Selvityksen pääaineisto on kerätty vankilan myötävaikutuksella. Asiakirja-aineiston käyttöön meillä on oikeusministeriön tutkimuslupa ja haastattelujen tekemiseen vankilan johtajan lupa. Lukuun ottamatta yhtä kieltäytynyttä äitivankia saimme myönteisen vastaanoton haastattelupyyntöömme. Etenkin naisvankeja haastatellesamme korostimme haastattelun luottamuksellisuutta ja tietojen käyttöä vain tutkimuskäyttöön. Tätä varten laadimme tutkimusta koskevan lyhyen kirjallisen tiedotteen, jossa näkyivät yhteystietomme. Emme keränneet naisilta allekirjoitettuja tutkimuslupia, koska se mahdollisti naisten osallistumisen tutkimukseen anonymisti. Henkilökunnan informointia varten oli yhtä lailla käytössä lyhyt tiedote selvityksestä.

Haastattelut, yhteensä 23, on toteutettu teemahaastatteluina. Äitien haastatteluissa kysyttiin, miksi ja minkä vaihtoehtojen joukossa lapsi päätettiin ottaa vankilaan ja mitä lasten tuloreitit (vankilaa edeltävä elämäntilanne, vankilan vaihtoehdot) ovat olleet. Selvitettiin myös, mitkä viranomaiset ovat olleet mukana prosessissa, jossa lapsi seuraa vanhempansa vankilaan. Työntekijöiden haastatteluissa selvitettiin, miten vankilassa toimitaan lapsen edun edistämiseksi, miten toimitaan ongelmallisissa tilanteissa ja miten yhteistyö äitien, muiden vankilan työntekijöiden ja vankilan ulkopuolisten tahojen, erityisesti lastensuojelun kanssa toimii. Äitien ja työntekijöiden haastatteluteemarungot näkyvät liitteessä 1.

Haastatteluista 21 on nauhoitettu haastateltavien suostumuksella. Nauhoituksesta kieltäytyi kaksi naisvankia. Henkilökunnan haastattelut on toteutettu kasvokkaisina

haastatteluina heidän työhuoneissaan (13 kpl) tai puhelinhaastatteluina (2 kpl). Naisvankien haastattelut on tehty osastoilla ajankohtina, joista oli sovittu heidän kanssaan etukäteen. Jokaisessa haastattelussa puhelinhaastatteluja lukuun ottamatta oli läsnä kaksi haastattelijaa. Toinen heistä toimi päähaastattelijana. Etenkin naisvankien haastattelussa toisen haastattelijan läsnäolo osoittautui erittäin tärkeäksi, koska lapset saattoivat kaivata leikkikaveria. Haastattelijoista toinen keskittyi silloin lapseen. Rosi Enroos ja Tarja Vierula ovat tehneet pääosan haastatteluista.

Haastattelutietoon on suhtauduttu kuvailevana, informaatiota tuottavana, tosin tiedontuottamistilanteeseen sidottuna. Myös analyysiote on kuvaileva ja toimii pääasiassa temaattisen analyysin välinein. Näin pienen aineiston käsittely ja raportointi on tutkimuseettisesti erittäin vaativaa. Joitakin havaintoja jätämme raportoimatta edellä mainitusta syystä, mutta ne ovat kuitenkin olleet vaikuttamassa tekemiimme tulkintoihin. Laajempi haastatteluaineisto olisi ollut välttämätön, mutta sitä ei ollut mahdollista saada selvityksenteon lyhyen keston vuoksi. Haastateltavien lukumäärään vaikutti myös se, että Vanajan avovankilaosastolle ei vastaanotettu lainkaan äitejä lapsineen selvityksentekoaikana.

Lasten lukumäärää koskevien tietojen saannissa olemme käyttäneet vankilan tekemiä listauksia, joihin tieto vankilassa olleista lapsista on merkitty. Valmiita ja systemaattisia merkintöjä ei ollut käytössämme. Äitien vankeustietoja koskevat tiedot on saatu vankiloiden olemassa olevista tietokannoista.

Raportti alkaa luvulla 3, jossa esittelemme lapset vankilassa -teemaa yleisesti käyttäen hyväksi joitakin aihealueen raportteja ja tutkimuksia. Tarkastelu on pinnallista, koska selvityksen teko aika mahdollisti vain alustavan tutustumisen aihealueen keskusteluun. Luvussa 4 kuvataan lyhyesti erilaisia kansainvälisiä ja kansallisia säännöksiä koskien lapsen huoltoa yleisesti sekä lapsia vankilassa. Luvut 5, 6 ja 7 pohjautuvat empiirisiin aineistoihin siten, että lukuun 5 on koottu erilaisten vankiladokumenttien ja tilastojen avulla yleisiä tietoja vankilassa olevista äideistä ja lapsista. Luku 6 perustuu vankilassa äiti ja lapsi -osastolla työskentelevien ja sitä tuntevien haastatteluihin, kun taas luvussa 7 kuvataan lapsen ja äidin vankilassaoloa äitien haastattelujen kautta. Työntekijöiden ja äitien haastattelujen käsittely omissa luvuissaan perustuu siihen, että haluamme tuoda näkyviin sen, että lapsen asema vankilassa näkyy erilaisena riippuen siitä, onko kertoja työntekijä vai vanki. On tärkeää tuoda molempia näkemyksiä esiin. Luku 8 on yhteenvetoluku.

3. LAPSI JA VANHEMMAN VANKEUS – KESKUSTELUA JA KÄYTÄNTÖJÄ

3.1 Lapsi mukana vankilassa

Lapsia on ollut äitiensä mukana vankilassa pitkään. Suomessa äidit lapsineen on sijoitettu Hämeenlinnan vankilaan. Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankila kehittyi vuosisatojen kuluessa Hämeen vanhan linnan ympärille. Vuonna 1881 Hämeenlinnan vankilaan siirrettiin kaikki naispuoliset kuritushuone- ja työvangit. Rangaistusta suorittaessaan monet naisista olivat raskaina tai heillä oli imeväisikäinen lapsi. Äidit asuivat linnan suuressa salissa, jossa äidit saivat hoitaa lapsiaan vankilan sairaanhoitajan valvonnan alaisena. Tänä aikana äidit oli vapautettu muusta työnteosta. Vuonna 1925 osastolle palkattiin lastenhoidon valvoja, joka käytännössä toimi vartijana vankilassa vallitsevan työvoimapulan vuoksi. Parvekkeellinen lastenosasto perustettiin vuonna 1931, joka oli erillinen rakennus vankilan yhteydessä. Tälle osastolle tuli myös koulutettu lastenhoitaja. Aluksi äidit saivat olla lastensa kanssa yhdessä yön ajan, mutta vuodesta 1946 keskusvankilaan perustettiin lastenosasto, joka oli suunniteltu 40 lasta varten ja lapset pidettiin öisinkin erillään äideistään ns. lastenosastolla. Osastosta kirjoitettujen tietojen mukaan kahden vuoden ikäraja oli jo silloin ainakin ohjeellisessa käytössä. Tuolloin lasten synnytys tapahtui vankilassa, mutta sotien jälkeen äidit vietiin synnyttämään Hämeenlinnassa sijaitsevaan synnytyslaitokseen. (Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankila, 1-3; Dahl 1960, 81-82; Nuppola 1954, 24-25.)

Vuosien 1917 ja 1950 välillä vankilassa olevien lasten lukumäärä vaihteli naisvankimäärän mukaan. Enimmillään lapsia oli vankilassa 151 vuonna 1919. (Nuppola 1954, 25 - 27). Nuppola (1954, 43-44) kirjoittaa Hämeenlinnan vankilassa olleesta "lastenkotijärjestelmästä", jossa äidit kävivät päivisin töissä ja lapset hoidettiin eri osastolla. "Käytännössä tämä lastenkotijärjestelmä vapauttaa äidit melkein kokonaan hoitamasta lapsiaan ja huolehtimasta heistä vankilassaoloaikana. Lastenosaston aamutoimiin osallistuminen heillä on vain velvollisuus – tai oikeus – lastensa imettämiseen ja isompien lapsiensa tapaamiseen kerran päivässä", Nuppola kirjoittaa. Nuppolan mukaan äitien suhtautumisessa tähän järjestelyyn on eroja: toiset olisivat hoitaneet mielellään itse lapsensa, mutta heillä ei ole siihen mahdollisuuksia, kun taas toiset äidit eivät vaivautuneet edes tapaamisaikaan vaihtamaan kuivia vaatteita lapselle, koska katsovat sen kuuluvan hoitohenkilökunnan velvollisuuksiin. Nuppola (1954, 59-61) kritisoi silloin voimassa olevaa järjestelmää siitä, etteivät äidit totu lastenhoidon rutiineihin, jotka äitejä odottavat heidän vapauduttuaan ja ehdottikin

ensikotityypistä ratkaisua, jossa äitiä tuettaisiin kasvatuksen opettelemisessa ja lapsen hoidossa.

Myöhemmin lapsen hoitovastuu muuttui siten, että äidit hoitivat lapsensa itse ja muuhun työhön osallistumisen velvoite poistettiin. Tämä käytäntö on voimassa myös nyt 2000-luvulla. Lastenhoitaja ohjaa ja auttaa keskusvankilan osastolla äitejä lastenhoidossa, mutta jokainen äiti vastaa yksin lapsensa hoidosta. Vanajan avo-osasto on perustettu vuonna 1994, jolloin myös sinne varattiin sellejä äideille, jotka tulevat vankilaan lastensa kanssa. Siellä lastenhoitajia ei ole.

Suomessa vankiloiden äiti-lapsi –osastot on tälläkin hetkellä keskitetty Hämeenlinnan vankilaan. Äiti-lapsi -osastot jäävät keskitetyiksi myös uuden aluevankilamallin tullessa kokonaisuudessaan voimaan vuonna 2006. Hämeenlinnan keskusvankilassa kaiken kaikkiaan on vankipaikkoja 112 naisvangille ja 79 miesvangille. Keskusvankilan naisten osastolla toimii kuusipaikkainen äiti-lapsi –osasto. Vanajan avo-osastolla on yhteensä 38 paikkaa naisvangeille ja kolme miesvangeille. Naisvankien paikoista neljä on varattu äideille lapsineen. Lisäksi avo-osastolla on mahdollisuus majoittaa yksi vanki lapsineen vankilan alueella sijaitsevaan yksiöön. (Hämeenlinnan vankilan tulo-opas 30.8.2005, Hämeenlinnan vankilan Vanajan avovankilaosaston äiti-lapsi –osaston osasto- ja tulo-opas 16.6.2005.)

Tämän selvityksen yksi tausta on Suomessa vilkkaasti käydyssä keskustelussa siitä, onko vankila oikea paikka lapselle. Syksyllä 2005 julkaistiin useita mielipide- ja asiantuntijakannanottoja sanomalehdissä ja aihe näkyi myös eduskunnassa käydyissä keskusteluissa. Pohjavirityksenä oli huoli siitä, onko vankila lapsen edun mukainen.

Suomen käytäntö sallia lasten mukaanotto vankilaan ei ole poikkeuksellinen. Kansainvälisesti käytäntö näyttää olevan yleinen. Monissa maissa on lähinnä naisvangeille suunnattuja äiti-lapsi –osastoja. Ruotsalainen Karin Röbbäck (2005) on kartoittanut jonkin verran eri maiden käytäntöjä koskien lapsia vankilassa. Pohjoismaista Suomi ja Ruotsi suhtautuvat virallisesti lapsen vankilassa oloon melko samanlaisin säännöin (2-vuoteen asti, Suomessa avovankilassa 3-vuoteen saakka), kun taas Tanska sallii sekä äitien että isien asumisen lastensa kanssa vankilan perheyksiköissä siihen saakka, kunnes lapsi täyttää kolme vuotta. (Röbbäck 2005, 2-3). Norjassa lapset eivät sen sijaan voi tulla vankilaan. Espanja ja Saksa sallivat lasten olla vankilassa jopa kuusi ensimmäistä ikävuottaan. Alankomaissa yläikäraja lapsille suljetuissa vankiloissa on yhdeksän kuukautta, mutta neljään vuoteen asti

lapset voivat asua puoliavoimissa vankiloissa äitiensä kanssa. Puoliavoimissa vankiloissa pyritään sellaisiin järjestelyihin, että lapset eivät ymmärrä olevansa vankilassa (Caddle 1998). Britannian eri vankiloissa on eri ikärajoja lapsille: esimerkiksi Hollowayn vankilassa vauvat saavat olla vain 9 kuukauteen saakka, kun taas Styalin vankilassa 18 kuukauteen asti (Caddle & Crisp 1997, 45).

Australiassa äiti tai päähuoltaja voi pyytää lupaa saada ottaa lapsi mukaan vankilaan. Lapset saavat asua vankilassa äitiensä kanssa yleensä yhteen ikävuoteen saakka. Kouluikäiset lapset saavat olla yötä ja poikkeustapauksissa myös vanhemmat lapset. Harkinnan kohteina lapsen vankilassa olemiselle nähdään lapsen hyvinvointi sekä huoltajuustilanne sekä se, että vankilasta löytyy lapselle sopivia tiloja. Kanadassa lapset saavat asua vankilassa neljään ikävuoteen asti ja osa-aikainen oleskelu on mahdollista 12 ikävuoteen saakka. Kambodžassa vauvat saavat olla vankilassa 6 kuukauteen asti. Ranskassa vain äidit (isän suostumuksella) saavat päättää lapsen ottamisesta mukaan vankilaan. Ikäraja lasten vankilassa asumiselle on 18 kuukautta. Kuitenkin poikkeuksia voidaan tehdä äidin pyynnöstä harkinnan mukaan. (Alejos 2005, 34-35.)

Vaikka lasten vankilassaolo on yleinen käytäntö, on aiheesta varsin niukasti tutkimustietoa. Tutkimuksen näkökulma on keskittynyt naiseen ja hänen äitiyteensä. Sen sijaan lapsen näkökulmaa on pohdittu vähän.

Lapsista vankilassa on laadittu kaksi kansainvälistä tilannekatsausta vuosina 1987 ja 2005. Vuonna 1987 kriminaalipolitiikkaan vaikuttamaan pyrkivä Alliance of NGO's laati YK:n myötävaikutuksella selvityksen "Children in Prison with their Mothers" vankiäitien lasten asemasta vankilassa. New Yorkissa toimiva Alliance of NGO's on YK:n aloitteesta vuonna 1973 perustettu liitto, jonka muodostivat selvityksen tekohetkellä (vuonna 1988) 31 erilaista kansainvälistä järjestöä, joiden yhteisenä tavoitteena on pyrkiä vaikuttamaan eri maiden kriminaalipolitiikkaan. Liiton jäseniä ovat mm. Amnesty International, Pelastusarmeija, Kansainvälinen lastensuojeluliitto ja World Psychiatric Association. Vankiäitien lasten asemaa koskevan selvityksen suorittamista varten liitto lähetti kyselylomakkeet kaikille YK:n jäsenmaille. Vastauksen palautti 70 valtiota, myös Suomi. Useimpien maiden vastaukset edustivat maiden virallista kriminaalipolitiikkaa, muutamista maista vastauksen antoivat järjestöt. (Lempiö 1988, 33.)

Raportin mukaan yleinen käytäntö salli lasten seurata vanhempansa vankilaan. Kyselyyn vastanneet maat jaettiin tuolloin karkeasti kolmeen ryhmään sen mukaan,

minkä ikäisten lasten sallitaan olla äidin mukana vankilassa. 20 maata sallii vankiäidin pitää lastaan vankilassa siihen saakka kun hän on täyttänyt 18 kuukautta, 22 maata sallii lapsen olon vankilassa kunnes hän on 2-3 -vuotias ja 11 maata sallii lasten vankila-asumisen 4-7 -vuotiaaksi asti. Monissa maissa lasten vankilassaoloaika ratkaistaan tapauskohtaisesti. (Children in Prison with their Mothers 1987 ref., Lempiö 1988, 33.)

Vastauksista voitiin myös päätellä, että lasten olosuhteet vankiloissa vaihtelivat hyvin paljon. Lasten vankilaolojen järjestelyistä oli sekä negatiivisia että positiivisia esimerkkejä. Vastausten perusteella löytyi vankiloita, joissa lasten sallittiin olla äitien mukana, mutta heille ei ollut tarjolla maitoa, ruokaa, vaatteita, vuodetta eikä lääkkeitä. Oli vankiloita, joissa naisvangit käyttivät lapsia hyväkseen sekä vankiloita, joissa naisvangit ja heidän lapsensa olivat prostituoituja, joita miesvangit ja vankilan ulkopuoliset käyttivät. Vastauksista tuli ilmi myös huumeidenkäyttö ja ne lapset, joista äidit joutuivat eroamaan, koska he eivät voi ottaa lapsia mukaansa vankilaan. Useissa vankiloissa lasten terveydenhoidon ja positiivisen kehityksen edellytykset eivät kuitenkaan olleet turvattuja. Ainakin näissä tapauksissa äidin suorittama vankeusrangaistuksen oletettiin vaikuttavan vielä myöhemminkin lapsen elämään. (Children in Prison with their Mothers 1987 ref., Lempiö 1988, 33.)

Toisaalta YK:n jäsenmaissa oli myös positiivisia järjestelyjä lasten huomioon ottamiseksi äidin rangaistuksen tullessa toimeenpantavaksi: oli luotu erillisiä asuinalueita lapsille erityishenkilöstöineen, lastenhoitajineen ja opettajineen, erillisiä äiti-lapsi-osastoja sekä vankiloita, joissa lapset saivat ravinnon, terveydenhoidon ja mahdollisuuden käydä koulua (joissain vankiloissa jopa vankilan ulkopuolella). Toisissa maissa oli järjestelty kotiarestimahdollisuuksia vankeusrangaistuksen sijaan odottaville äideille ja pienten lasten äideille. Selvityksen mukaan olosuhteet saattoivat vaihdella hyvinkin suuresti jopa saman maan eri vankiloissa, Virallinen kriminaalipoliitikka saattoi poiketa vankiloiden tosiasiallisista käytännöistä. (Children in Prison with their Mothers 1987 ref., Lempiö 1988, 33-37.)

Selvityksessä esitettiin tuolloin viiden kohdan suositukset paremmuusjärjestyksessä vankiäitien lasten aseman parantamiseksi:

- 1) Vankeusrangaistuksen vaihtoehtojen käyttö: Näitä vaihtoehtoja voivat olla aresti, yhdyskuntapalvelu ja sovittelu. Ensisijaisesti pienten lasten äideille tulisi antaa mahdollisuus olla kotona hoitamassa lapsiaan, jolloin ehdollinen tuomio olisi paras vaihtoehto.

- 2) Erilliset asuinyhteisöt: Mikäli äiti tai isä tarvitsee tehostettua valvontaa, on hyvä vaihtoehto erillinen asuinyhteisö, jossa järjestettäisiin lapsille omaa ohjelmaa ja

lasten äideille annettaisiin ohjausta lastenkasvatuksessa. Lapsilla tulisi olla mahdollisuus käydä yhteisön ulkopuolella esikoulua tai koulua.

3) Erillinen yksikkö vankilan yhteydessä: Jos yhteiskunnan turvallisuus vaatii, että äiti on tuomittava vankilaan, olisi silti vältettävä, että lapsi joutuu vankeuteen. Näin vankilan yhteyteen tulisi rakentaa vankilasta erillinen yksikkö, jossa vankiäitien lapset voisivat asua ja kulkea vapaasti vankilan ulkopuolelle ja takaisin. Äidit asuisivat ja työskentelisivät vankilassa, mutta voisivat viettää vapaa-ajan lastensa seurassa. Lapsesta eristämistä ei saisi käyttää kurinpitokeinona.

4) Vankilassa: Lasten ottamista vankilaan tulisi käyttää vaihtoehtona vain silloin kuin ei ole mitään muuta keinoa huolehtia lapsesta vankilan ulkopuolella. Silloinkin tulisi pyrkiä vähentämään vankeuden kielteisiä vaikutuksia siten, että äidit ja lapset asutetaan yhdessä erillisessä vankilaosastossa. Ellei tämä ole mahdollista ja lapsia on useita, heidän tulisi ainakin antaa nukkua keskenään erillään muista vangeista.

5) Yhteydet siviiliyhteiskuntaan: Miten tahansa lasten asema järjestetäänkin, heille tulisi antaa mahdollisuus säilyttää yhteydet siviiliyhteiskuntaan, käydä koulua, vieraila sukulaisten ja ystävien luona ja leikkiä päivittäin toisten lasten kanssa. (Children in Prison with their Mothers 1987 ref., Lempiö 1988, 33-37.)

Lähes 20 vuotta myöhemmin Rachel Brett (2005) toteaa YK:n julkaiseman "Babies and Small Children Residing in Prisons" -raportin esipuheessa, että vankiloissa ei ole riittävästi kiinnitetty huomiota niihin tilanteisiin, jotka aiheutuvat lapsille äidin vankeustuomiosta. Hänen mukaansa vankilassa äitinsä kanssa olevien lasten ja vastaavasti äidin vankeuden aikana vankilan ulkopuolella varttuvien lasten tilanteisiin ja oikeuksiin ei ole puututtu tarpeeksi, jos lainkaan. Lasten oikeuksien tunnistaminen on kuitenkin sitten vuoden 1987 raportin jälkeen johtanut monen, lasten elämää koskehtavan asian uudelleen arviointiin. Vangittujen vanhempien lasten oikeuksien tarkastelu on kuitenkin uutta kansainvälisesti.

Yleinen huomio vuonna 2005 oli, että lapset ovat vankeinhoidon käytännössä näkymättömiä. Heistä ei tallenneta systemaattisesti tietoja, ei ole sovittuja toimintatapoja lasten asioiden hoidossa, tila- ja toimintajärjestelyissä ei ole otettu lapsia riittävästi huomioon yms. (Alejos 2005). Käytännöt lasten vankilassa asumisessa vaihtelevat ikärajojen, lasten lukumäärän sekä vanhempien päätävävallan suhteen eri maissa. On yleisempää, että lapsi seuraa äitiään vankilaan kuin isäänsä. Missään ei mainita rajoituksia vankilaan otettavien lasten lukumäärään. Tämän voisi tulkita tarkoittavan sitä, että useampi kuin yksi lapsi voi seurata vanhempaansa vankilaan, jolloin äitien ei tarvitse valita, kuka lapsista tulee mukaan. (Alejos 2005, 35.)

Alejos (2005) analysoi edellä mainitussa raportissa neljän maan (Australia, Kambodža, Kanada ja Ranska) kirjoitettuja vankilasäännöksiä ja ohjeita, jotka

koskevat äitiensä kanssa olevia vauvoja ja lapsia vankilassa. Lapsen etu näyttää olevan kaukana lasten vankilassaoloa koskevasta päätöksenteosta Alejoksen tarkastelemissa esimerkkimaissa. Kirjoitetussa ohjeissa on yleinen hyväksyntä äitiyden ja lapsuuden erityiseen hoivaan, apuun ja suojeluun. Kansainväliset normit ovat näkyvillä monissa kansallisissa ohjelmissa ja käytännöissä. Dilemma vanhempien, erityisesti äitien ja lasten oikeuksien välillä on kuitenkin huomioimatta ja myös ratkaisematta ohjelmateksteissä.

Esimerkiksi Ranskassa päätös lapsen tulosta vankilaan on nimenomaan vanhemmalla. Mikäli äiti kieltäytyy eroamasta alle 18-kuukautisesta lapsesta, viranomaiset eivät voi puuttua äidin päätökseen. Ainoastaan niissä tilanteissa, kun lapsi on vaarassa (terveys, turvallisuus tai moraalit) tai kun kaikki vankilat ovat täynnä, valtio voi olla toteuttamatta äidin toivetta. Sen sijaan Kanadan direktiivit perustuvat selkeästi lapsen edun selvittämiseen, jossa tulee selvittää fyysinen, emotionaalinen sekä henkinen hyvinvointi. Selvitys tulee tehdä kirjallisena. Lisäksi yksittäisiä tapauksia tarkastellaan tietyin väliajoin. Toisaalta Alejos (2005, 46) huomioi, että isyys on unohdettu, vaikka lasten oikeuksien julistuksessa kummankin vanhemman velvollisuudet lasta kohtaan on tunnustettu. Koska isä-lapsi-suhteeseen vaikuttaa isän suhde äitiin, se lisää dilemman lasten oikeuksien ja vanhempien oikeuksien väliseen suhteeseen.

Alejos (2005,10) pohtii sitä, kuinka voidaan toteuttaa niiden lasten perusoikeudet, jotka seuraavat äitejään vankiloihin, sillä vauvoilla ja pienillä lapsilla ei ole mahdollisuutta ilmaista näkökulmiaan ja toiveitaan. Myöskään vanhemmilla lapsilla ei ole hyviä vaihtoehtoja: pitää lähteä joko äidin mukaan tai erota äidistä. Lisäksi toiset lapset voivat tulla pakotetuiksi vankilaan parempien vaihtoehtojen puuttuessa ja siksi he tulevat osallisiksi vankilan puutteellisista olosuhteista sekä liian täysistä ja askeettisista tiloista. Alejos pohtii myös sitä, että jos lapsi saisi mahdollisuuden valita vankilaan menon äitinsä kanssa, menisikö lapsi mukaan. Hän vastaa itse, että todennäköisesti menisi, mutta pohtii samalla, onko ratkaisu reilu lasta kohtaan ja - toisaalta, onko reilua olla antamatta lapsen asua äitinsä kanssa vankilassa.

Äiti-lapsi -osastoihin välittömästi kohdistuvaa tutkimusta olemme löytäneet niukasti.

Caddlen ja Crispin (1997) tutkimuksen yhtenä tarkoituksena oli arvioida äiti-lapsi - osastoja Britanniassa. He lähestyivät kysymystä laajasti tarkastelemalla ensimmäisessä vaiheessa ylipäänsä niitä lastenhoitojärjestelyitä, joita naisvangit olivat tehneet vankeutensa ajalle. Äiti-lapsi -osastoista Caddle ja Crispin (1997, 47) ehdottavat, ettei 18 kuukauden ikää pitäisi ainakaan nostaa, etteivät lapset, jotka

erotetaan äideistään, kiinny heihin liikaa. Vankiäidit itse jakautuvat asian suhteen kahtia: 41 % äideistä kokee, että yli 18 kuukautta vanhojen lasten tulisi saada olla vankilassa äitiensä mukana, mutta 46 % äideistä ajattelee, että 18 kuukauden ikäraja on sopiva. (Mt., 47.)

Britanniassa sääntöjen mukaan äidit ovat osastoilla vastuussa lapsen jokapäiväisestä hoidosta sekä päätöksistä lapsen asioissa. Äidit myös kokivat olevansa vastuussa lapsesta ja saavansa hoitaa lasta omalla tavallaan. Tutkimuksessa 54 % äideistä oli sitä mieltä, ettei vankilassa olo vaikuta lapseen heidän kokemuksensa mukaan mitenkään, kun taas 28 % äideistä tunsu, että lapsen kehitys saattaa olla häiriintynyt. (Caddle & Crisp 1997, 47.) Tutkijat päätyivät joka tapauksessa suosittamaan sitä, että Britanniassa tarvittaisiin lisää äiti-lapsi -osastoja.

Stampe (2004) tutki Tanskassa miten lasten oikeudet turvataan lapsen syntyessä vankilassa tai lapsen tullessa vanhempansa mukana vankilaan. Stampe kritisoi tanskalaista lainsäädäntöä siitä, että se on keskittynyt vanhempien oikeuksiin saada lapsi mukaan vankilaan sen sijasta, että puhuttaisiin lapsen oikeudesta seurata vanhempansa vankilaan. Stampen (2004) mukaan lapsiin vankilassa suhtaudutaan kuten vierailijoihin, jolloin lapset tulevat näkymättömiksi vankilaympäristössä. Yhteistyö vankeinhoidon ja sosiaalitoimen välillä keskittyy aikuisasiakkaaseen, jolloin lapsi putoaa tarkastelusta. Lasta ei myöskään Tanskan vankiloissa rekisteröidä millään tavalla. Stampe (2004) tuo esiin, että lasten rekisteröinti ja näkyväksi tekeminen voi lisätä lasten oikeuksien toteutumista sekä mahdollistaa ammatillisen arvioinnin ja tuen perheen tilanteessa.

3.2 Lapset vankilan ulkopuolella

Jos lapsen vankilassaolon mahdollistavia käytäntöjä on tutkittu niukasti, on sen sijaan jonkin verran enemmän tarkasteltu sitä, mitä vankilan ulkopuolelle jäävälle lapselle tapahtuu jommankumman vanhemman mennessä vankilaan ja mitä vanhemman vankeus merkitsee lapselle. Suomessa tätä keskustelua on käyty muun muassa vankilan perhetyön yhteydessä. Silloin ensisijainen näkökulma on ollut vanhemmassa (Perhe muurin ... 2003).

Woodrow (1992) tuo esiin, että samalla kun lapset joutuvat eroon vankilatuomion saaneesta äidistään, he voivat joutua eroon myös muusta perheestään, esimerkiksi sisarukset saatetaan erottaa toisistaan ja lapselle tulee eteen muutto vieraalle

paikkakunnalle. Osa sisaruksista saatetaan sijoittaa, kun taas osa jää isälle tai menee muiden sukulaisten hoidettaviksi. Näin lapselle voi tulla säännöllisen yhteydenpidon menetys äitiin, sukulaisiin ja ystäviin sekä muutos aiempaan kasvuympäristöön. Suuret muutokset voivat aiheuttaa stressioireita. Vankilan ulkopuolelle jäävien lasten täytyy oppia hyväksymään vangitun vanhemman poissaolon todellisuus, vanhemman vankilassaolon stigma sekä vaihtoehtoinen tukisysteemi omaa huoltoansa koskien, kuten esimerkiksi isovanhemmat, sijaishuolto tai jopa uusi aikuinen kotona (Travis & Waul 2003).

Hairston (1995, 1998) on todennut tutkimuksissaan amerikkalaisesta tilanteesta, että puolella hänen aineistonsa vankimiehistä oli lapsia usean naisen kanssa, joten miehet eivät olleet asuneet ennen vankeuttakaan kaikkien lastensa luona. Monet aineiston lapsista asuivat muiden kuin vanhempiensa luona jo ennen äidin tai isän joutumista vankilaan. Tämän perusteella voidaan todeta, että on vaikeaa erottaa niitä vaikutuksia, jotka ovat vanhemman vankeuden seurausta. Joitakin tutkimuksia on julkaistu siitä, että vankilassa olevan vanhemman lapset kärsivät todennäköisemmin huonosta itsetunnosta ja masennuksesta. Lisäksi nämä lapset vetäytyvät useammin läheisistä suhteista. He myös kärsivät keskivertoa enemmän käytöshäiriöistä kotona ja koulussa. (Henriques 1982; Johnston 1995; Stanton 1980.) Vaikka voidaan sanoa, että lapset, joiden vanhempi on vankilassa, ovat korkean riskin lapsia, vankeuden vaikutukset lapseen riippuvat monista eri tekijöistä, kuten lapsen kehityksen tasosta, luonteesta ja sosiaalisista verkostoista (Travis & Waul 2003, 17).

Vanhempien vankilassaolon vaikutukset heijastuvat lapsiin myös heidän tullessaan murrosikänsä. Johnston (1995) on todennut, että näillä lapsilla on muihin lapsiin verrattuna enemmän ongelmakäyttäytymistä, aggressiota, depressiota, ahdistuneisuutta, päihteiden käyttöä, syyllisyyttä selviytymisestä sekä suurempi riski päätyä itse rikosoikeudelliseen systeemiin. Näin amerikkalainen tutkija (Covington 2003, 78, 88-89) korostaakin, että interventioissa tulee paremmin kohdistaa huomio naisvankeihin, jotta interventioiden vaikutukset hyödyttäisivät myös heidän lapsiaan. Tärkeää on erityisesti tuki niille naisvangeille, jotka vapautuvat, koska useat naiset ovat ensisijaisia pienten lasten huoltajia. Tutkijan mukaan näillä lapsilla on omat tarpeensa: turvallinen asuminen, tuki lapsen vanhemmalle tai huoltajalle sekä riittävä toimeentulo ovat erityisen tärkeitä, kun on kyseessä lasten hyvinvointi.

Vaikka lapsi pääsisi tapaamaan vankilassa olevaa vanhempaa, tapahtuma ei välttämättä ole positiivinen. Vankilat on tehty ajatellen turvallisuutta, eikä ole ajateltu sitä, miten lapsi kokee vankilaympäristön. Usein on jätetty huomiotta erilaiset lapsen

kannalta tärkeät järjestelyt, kuten melutaso ja häiriöt vierailuhuoneissa, yksityisyys, mahdollisuus leluihin tai muihin lapselle tärkeisiin tavaroihin. Näin vierailu voi olla epämiellyttävä ja traumaattinen kokemus sekä lapselle että vanhemmalle. (Covington 2003, 77.)

Johnston (1995) tuo esiin kolme tekijää, jotka ovat läsnä niiden lasten elämässä, joiden vanhempi on vangittuna: 1) lapsen ja toisen vanhemman ero 2) pitkäkestoinen traumaattinen stressi 3) huolenpidon ja hoidon laadun vaihdos. Nämä tekijät ja niiden selvittäminen ja hoito vaikuttavat myös lapsen kykyyn selvittää lapsuuden kehitysvaiheista. Johnston tuo myös esiin, että lapset, jotka syntyvät äidin vankeuden aikana, saattavat kokea erilaisia traumoja jo raskauden aikana kuten äidin päihteiden käyttö, huono ravitsemus sekä äidin kokema stressi vankeudesta. Nämä tekijät vaikuttavat lapseen äidin kautta.

Brittiläinen kansalaisjärjestö Howard League, joka toimii vankiperheiden tukena, tuo esiin ajatuksen siitä, voisiko äiti kärsiä vankeusrangaistuksen vankilan ulkopuolella (Howard League 1993 ja 1999). Järjestö vetoaa YK:n lasten oikeuksien julistuksen artiklaan 9, jonka mukaan lapsilla on oikeus asua vanhempiensa kanssa, ellei se ole lapsen edun vastaista. Järjestö toteaa, että äidin vankeus on yleensä lapsen edun vastaista, koska jo lyhyt vankeusrangaistus leimaa äidin rikoksen tekijäksi. Järjestön mukaan liian monia lapsia rangaistaan äitien vankeudella, jolloin rangaistuksia annettaessa lapsen etu ei ole ollut mielessä. Howard Leaguen mukaan lapsen näkökulma tulisi ottaa esiin jo tuomioistuimessa tuomiota annettaessa, jossa ei tulisi unohtaa päätösten vaikutuksia lapsiin. Äidin vankilaan joutumisen vuoksi lapsi saattaa joutua esimerkiksi muuttamaan ja vaihtamaan koulua. (Mt., 20-23, 34-35.) Lisäksi Howard League nojaa argumenttinsa Lasten oikeuksien sopimuksen toiseen artiklaan, jonka mukaan valtion tulee suojella lasta kaikelta syrjinnältä tai rangaistuksilta mm. hänen asemansa, mielipiteensä tai perhesuhteidensa vuoksi sekä artiklaan kolme, jonka mukaan kaikki toimet, mitkä koskevat lapsia, tulee tehdä lapsen edun mukaisesti.

Järjestön näkökulma on omassa lajissaan radikaali, sillä se puhuu erityisesti äitien vankeusrangaistusten minimoinnista ja perustelee näkemystä lasten tarpeilla. Howard League (1999) ehdottaa, että Britannian tulisi valita humaani linja, eikä lapsia tulisi saattaa vankilaympäristöön ollenkaan. Järjestölle tämä tarkoittaa sitä, ettei myöskään äitejä tuomittaisi vankilaan, vaan äitien asema rikosjärjestelmässä tulisi arvioida uudelleen. Miten on isien tekemien rikosten laita, tulisiko myös isien rikosten seuraamuksia lieventää tällä perusteella? Entä tulisiko esimerkiksi murhasta

tuomitun äidin tuomiota lieventää, jos äiti olisi tappanut lapsensa isän? Ajatuskulku rangaistusten lieventämisestä johtaa jännitteiseen kehään. Järjestön kirjoituksessa tulee esiin erityisesti puhe lapsen oikeudesta olla äitinsä kanssa vankilassa, mutta siitä puuttuu puhe olla olematta.

4. LAPSI VANKILASSA – SÄÄNNÖSTEN YLEISTÄ KUVAUSTA

Säännöksiä, jotka koskevat lapsia vankilassa, tulee tarkastella niin rangaistusten täytäntöönpanoa koskevan lainsäädännön kuin lasten yleistä asemaa, oikeuksia ja huolenpitoa määrittävän lainsäädännön kautta. Osa säännöstöstä on kansallista, osa kansainvälistä. Ominaista on, että lapsen asemaa vankilassa säännellään spesifisti sangen vähän kuten totesimme jo johdantoluvussa. Seuraavassa esittelemme lyhyesti keskeisiä näkökohtia. Tällä yleisellä kuvauksella pyrimme paikantamaan sitä hallinnollista kenttää, johon myöhemmin tarkasteluun tulevat vankilan työntekijöiden ja äitivankien kuvaukset sijoittuvat. Tarkka kuvaus tai tulkinta niiden soveltamisesta rajataan tämän selvityksen ulkopuolelle.

4.1 Säädökset lapsen ottamisesta vankilaan: lapsen etu periaatteena

Lapsen ottamisesta vankilaan säädetään Suomessa ainoastaan rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain (19.12.1889/39A) 2. luvussa 1b §:ssa seuraavasti: ”Vangin pieni lapsi voidaan ottaa hoidettavaksi rangaistuslaitokseen, jos se on lapsen edun mukaista ja vanki itse sitä haluaa.” Sama lainkohta ohjeistaa myös raskaana olevasta tuomitusta seuraavasti: ”Vankeusrangaistukseen tai sakon muuntorangaistukseen tuomitulle naiselle, joka on raskaana, voidaan myöntää lykkäystä rangaistuksen täytäntöönpanoon, kunnes hän on toipunut synnytyksestä.”

Vuoden 1990 lainmuutoksen jälkeen ulosottoviranomaiset voivat myöntää sosiaalisin perustein enintään yhden vuoden lykkäyksen vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon. Lykkäys terveydellisillä perusteilla, tuomitun sairauden tai raskauden vuoksi jäi kuitenkin vankeinhoito-osaston päätösvaltaan. Lykkäyspäätöksiin ei vuoden 1990 uudistuksessa tullut muutoksenhakumahdollisuutta. (HE 263/2004.)

Uuden, 1.10.2006 voimaan tulevan vankeuslain 4. luvun 10 §:n mukaan vangin pieni lapsi voidaan ottaa vankilaan, jos se on lapsen edun mukaista ja vanki sitä itse haluaa. Laki ei erottele tässä yhteydessä miehiä ja naisia. Lapsen hoito tulee järjestää lapsen edun mukaisella tavalla. Vankeuslain 4. luvun 11 §:ään on kirjattu velvoite, jonka mukaan vankilaviranomaisen tulee olla yhteydessä lastensuojeluviranomaisiin vankilaan ottamispäätöstä tehtäessä. Lapsen vankilaan ottamisesta päättää sijoittajayksikkö kuultuaan vankilan johtajaa ja lastensuojelulaissa tarkoitettua viranomaista eli lastensuojelun sosiaalityöntekijää.

Uudessa vankeuslaissa ei tule olemaan ehdotonta ikärajaa, jota vanhempia lapsia ei voitaisi sijoittaa vankilaan yhdessä vanhempansa kanssa, koska sijoittamispäätöksen valmistelussa tulee tarkasti arvioida lapsen etu yhdessä lastensuojeluviranomaisten kanssa kussakin yksittäisessä tapauksessa. Oikeusministeri Luhtasen mukaan kahden vuoden ikää on kuitenkin pidetty ohjeellisena ikärajana, sillä lähtökohtana on se, ettei suljettuun vankilaan tule sijoittaa lasta, joka ymmärtää olevansa suljetussa ympäristössä. Oikeusministerin mukaan ”päätöksen tulee perustua kokonaisharkintaan ja lähtökohtana tulee olla lapsen oikeuksien toteutuminen. Päätöstä tehtäessä tulee ottaa huomioon lapsen edun ja hyvinvoinnin turvaamisen lisäksi perhesuhteet, lapsen muut sijoittamismahdollisuudet, vangin rangaistuksen pituus suhteessa lapsen ikään, käytettävissä olevat tilat sekä muut vastaavat seikat, jotka kussakin yksittäisessä tapauksessa vaikuttavat lapsen asemaan.” Luhtanen myös korostaa, että vankilaan sijoitettu lapsi säilyttää kaikki ne oikeudet, joita vapaudessa elävillä lapsilla on. (Ministerin vastaus kirjalliseen kysymykseen 29.12.2005.)¹

Tähän asti lapsi on saattanut seurata äitiään vankilaan, mikäli lapsi on alle 3-vuotias ja vankilassa on ollut tilaa. Täytäntöönpanoviranomainen on ”varannut” äidille paikan, mikäli äiti ilmoittaa ottavansa lapsen mukaan vankilaan. Laissa puhutaan ”vangin pienestä lapsesta”, joka ei rajaa pois isien tuloa vankilaan lapsen kanssa, mutta käytännössä osastoilla olijat ovat olleet pääsääntöisesti äitejä. Uuden vankeuslain voimaantullessa 1.10.2006 sijoittajayksikön velvollisuudeksi on määritelty lastensuojeluviranomaisen kuuleminen niissä tilanteissa, kun vankivanhempi haluaa ottaa lapsen mukaan vankilaan. Se merkitsee muutosta nykyiseen tilanteeseen, jossa päätös lapsen ottamisesta vankilaan tapahtuu ensisijaisesti vanhemman oman harkinnan mukaan edellyttäen, että vastaanottavan vankilan äiti ja lapsi -osastoilla on tilaa.

4.2 Vankeinhoidon vähimmäissäännöt: lapsesta vain välillisesti

Yhdistyneiden Kansakuntien ensimmäinen kriminaalipoliittinen maailmankongressi hyväksyi vuonna 1955 vankeinhoidon vähimmäissäännöt. Ne sisältävät menettelytapaohjeita ja suosituksia, joihin eri maiden vankeinhoitolaitosten tulisi pyrkiä. Säännöissä pidetään tärkeänä noudattaa niitä periaatteita, jotka ovat yleisesti hyväksytyjä käytäntöjä ja hyvän tavan mukaista toimintaa. Vankeinhoidon koulutuskeskus on julkaissut kyseiset ”Vankeinhoidon vähimmäissäännöt” (1987)

¹ Pykälään lisättiin maininta lapsen hoidon järjestämisestä lapsen edun mukaisella tavalla. Hallituksen esityksen (263/2004) mukaan tällä tarkoitetaan esimerkiksi sitä, että pieni lapsi voisi päiväsaikaan olla myös vankilan ulkopuolisessa hoidossa, esimerkiksi kunnallisessa päivähoitossa.

suomeksi. Alejoksen (2005, 18-19) mukaan ohjeissa ja säännöissä on monia aukkoja, kun pohditaan lasten ja vankina olevan päähuoltajan erityistarpeita. Säännöissä ei esimerkiksi mainita ikärajoja lapsille vankilassa eivätkä ne tuo esiin sitä, kuinka monta lasta yhdellä vanhemmalla voi olla mukanaan. Myöskään termiä "Nursing Infants" ei ole määritelty, jolloin se voidaan tulkita monin eri tavoin. (Mt., 18.) Seuraavassa niitä kohtia säännöistä, jotka koskettavat jollakin tavalla myös lapsia vankilassa. Ne koskevat rekisterin pitoa, vankiryhmien jakamista ja terveydenhoitopalveluita.

Vankeinhoidon vähimmäissäännöistä edellytetään *rekistereistä*, että:

7. (1) Kaikissa niissä paikoissa, joissa ihmisiä pidetään vangittuina, tulee pitää numeroiduilla sivuilla varustettua sidottua rekisterikirjaa, johon jokaisesta vastaanotetusta vangista on merkittävä

a) hänen henkilötietonsa,

b) vangitsemisen syy ja sen laillinen peruste,

c) päivä ja kellonaika, jolloin hän on saapunut vankilaan ja vapautettu.

(2) Ketään ei tule ottaa vastaan laitokseen ilman voimassaolevaa vangitsemismääräystä, jonka tiedot on jo aiemmin tullut kirjata rekisteriin.

Tämä Alejoksen (2005, 17) tulkitsemana tarkoittaa sitä, että lapset vankilassa vanhempansa kanssa tulee rekisteröidä ja jokaiselle lapselle tulee osoittaa hänestä vastuussa oleva viranomainen. Merkittävä huomio on myös se, että vähimmäissäännöissä ei mainita Alejoksen (2005, 18) mukaan lapsen etua, vaan säännöt jättävät mahdollisuuden lapselle olla vankilassa ilman lapsen edun tarkastelua. Vähimmäissäännöt eivät myöskään tuo esiin valtion vastuuta taata lapsille erityinen suojelu sekä hoito. Tekstissä ei ole mainintaa myöskään vankeusrangaistusta kärsivälle vanhemmalle annettavasta lapsenhoitoavusta. Isää ei mainita ja näin vähimmäissäännöt tuntuvat tunnistavan vain biologisen siteen äidin ja lapsen välillä eikä edes laillista tai todellista isä-lapsisuhdetta. (Mt., 18.)

Vankiryhmien jakamisesta vähimmäissäännöt toteavat, että

8. Eri vankiryhmät tulee pitää eri laitoksissa tai vankilan eri osissa siten, että jako tapahtuu vankien sukupuolen, iän, rikosrekisterin laajuuden, vapaudenriiston laillisen syyn tai tarvittavan hoidon mukaisesti. Siten:

(a) miehet ja naiset on mahdollisuuksien mukaan pidettävä vangittuina erillisissä laitoksissa. Laitoksessa, johon otetaan sekä miehiä että naisia, naisten osaston on oltava täysin erillinen;

(b) tutkintavangit on pidettävä erillään rangaistusvangeista;

(c) *velkavangit ja muut siviilioikeudelliset vangit on pidettävä erillään rikosoikeudellisista vangeista;*

(d) *nuoret vangit on pidettävä erillään aikuisikäisistä vangeista.*

Vähimmäissääntöjen soveltaminen -kirjan kohdassa "Vankien ryhmittely ja haavoittuvien vankien suojelu" otetaan esiin vankiäidin lapset. Lapsista vankilassa kirjoitetaan seuraavasti:

"Sen paremmin vankeinhoidon vähimmäissäännöissä kuin muissakaan kansainvälisissä ihmisoikeusasiakirjoissa ei anneta ohjeita vankilassa äitiensä luona elävien pienten lasten kohtelusta... Ylipäänsä ei ole helppo ratkaista, pitäisikö lapsen antaa seurata äitiään vankilaan. Lapsen etu on asetettava etusijaan, ja varhaisessa lapsuudessa äidin läheisyys on olennaisen tärkeää. Äitinsä luona vankilassa elävät lapset eivät ole vankeja. Heistä on huolehdittava samalla tavoin kuin muistakin lapsista. Lapsille tulee järjestää asianmukainen terveydenhuolto ja virikkeinen kasvuympäristö. Jollei lasta viedä viikoittain tutkimaan vankilan ulkopuolista maailmaa, hänen oppimiskykynsä ja tunne-elämän kehityksensä saattavat vahingoittua ja hänen kasvunsa yhteiskunnan jäseneksi niin muodoin häiriintyä." (Vähimmäissääntöjen soveltaminen 1997, 143.)

Terveydenhoitopalvelut -teemassa käsitellään lapsia äitien raskaudenaikaisen ja synnytyksen jälkeisen hoidon näkökulmasta. Saman teeman yhteydessä todetaan, että lapsille on järjestettävä hoito siksi ajaksi, jolloin he eivät ole äitiensä hoidossa. Mielenkiintoinen täsmennys säännöksessä on se, että siinä puhutaan nimenomaan imeväisikäisestä lapsesta, vaikka muussa yhteydessä on todettu myös vanhempien lasten vankilassaolon mahdollisuus.

23. (1) Naisvankiloissa tulee olla erityistilat raskaudenaikaista ja synnytyksen jälkeistä hoitoa varten. Mahdollisuuksien mukaan vangin on saatava synnyttää sairaalassa vankilan ulkopuolella. Jos lapsi syntyy vankilassa, siitä ei saa tulla mainintaa syntymätodistukseen.

(2) Jos imeväisikäisten lasten sallitaan jäädä vankilaan äitiensä kanssa, laitokseen tulee järjestää lastentarha ja koulutettuja hoitajia, jotka huolehtivat lapsista silloin, kun he eivät ole äitiensä hoidossa.

4.3 Lasten oikeudet, hyvä huolto ja lastensuojelun tarve

Vankilassa olevien lasten asemaa määrittää yleinen lapsilainsäädäntö ja niiden määritykset lasten oikeuksista, hyvästä huollosta ja viranomaisten velvollisuuksista. Seuraavassa on koottu lainsäädännön keskeiset määritykset. On kuitenkin muistettava, että lainsäädännön keskeinen viesti lasten oikeuksien ja edun huomioonottamisesta ei kilpisty yksittäisten pykälien esittelyyn.

Lapsen oikeuksien yleissopimus

Yhdistyneiden kansakuntien luoma lasten oikeuksien yleissopimus on ilmainen kansainvälisesti tunnustetuista lasten oikeuksista. Tämän sopimuksen artiklat koskevat lasta, jonka vanhempi on menossa vankilaan muiden ihmis- ja perusoikeuksien ja lapsen asemaa koskevan lainsäädännön rinnalla. Nämä artiklat tulisi ottaa huomioon lapsen etua harkitessa, kun lapsen mukaantuloa vankilaan pohditaan. Marlene Alejos (2005, 9) esittää, että lasten oikeuksien tulee ohjata tilanteita, joissa tehdään ratkaisuja lapsen sijoittamista vankilaan vanhempansa kanssa. Keskeiset artiklat on koottu seuraavaan.

Artikla 2:

2. Sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin tarpeellisiin toimiin varmistaakseen, että lasta suojellaan kaikenlaiselta syrjinnältä ja rangaistukselta, jotka perustuvat hänen vanhempiansa, laillisten huoltajiensa tai muiden perheenjäsentensä asemaan, toimintaan, mielipiteisiin tai vakaumuksiin.

Artikla 3:

1. Kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.

Artikla 9:

1. Sopimusvaltiot takaavat, ettei lasta eroteta vanhemmistaan heidän tahtonsa vastaisesti paitsi, kun toimivaltaiset viranomaiset, joiden päätökset voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittaviksi, toteavat soveltuvien lakien ja menettelytapojen mukaisesti sen olevan lapsen edun mukaista. Tällainen päätös saattaa olla tarpeellinen erityistapauksessa, kuten lapsen vanhempien pahoinpidellessä tai laiminlyödessä lasta tai kun vanhemmat asuvat erillään ja on tehtävä päätös lapsen asuinpaikasta.

2. Kaikille asianosaisille on annettava mahdollisuus 1 kappaleessa tarkoitetuissa toimissa osallistua asian käsittelyyn ja tuoda siinä julki näkökantansa.

3. Sopimusvaltiot kunnioittavat vanhemmastaan tai vanhemmistaan erossa asuvan lapsen oikeutta ylläpitää henkilökohtaisia suhteita ja suoria yhteyksiä kumpaankin vanhempaansa säännöllisesti, paitsi jos se on lapsen edun vastaista.

4. Mikäli tällainen ero aiheutuu sopimusvaltion aloittamista toimenpiteistä, kuten lapsen vanhemman tai vanhempien pidätyksestä, vangitsemisesta, maanpakoon määräämisestä, karkotuksesta tai kuolemasta (mukaan lukien valtion huostassa olevan henkilön mistä tahansa syystä aiheutuva kuolema), tämän sopimusvaltion on annettava pyynnöstä lapselle, hänen vanhemmalleen tai milloin aiheellista, muulle perheenjäsenelle olennaiset tiedot poissaolevan perheenjäsenen olinpaikasta, paitsi jos tiedon antaminen saattaisi vahingoittaa lapsen hyvinvointia. Sopimusvaltioiden on edelleen varmistettava, ettei tällaisen pyynnön esittäminen sinänsä aiheuta epäedullisia seurauksia asianosaisille.

Artikla 18:

1. Sopimusvaltiot pyrkivät parhaansa mukaan takaamaan sen periaatteen tunnustamisen, että vanhemmat vastaavat yhteisesti lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä. Vanhemmilla tai tapauksesta riippuen laillisilla huoltajilla ja holhoojilla on ensisijainen vastuu lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä. Lapsen edun on määrättävä heidän toimintaansa.

2. Tässä yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien takaamiseksi ja edistämiseksi sopimusvaltiot antavat vanhemmille ja muille laillisille huoltajille asianmukaista apua heidän hoitaessaan lastenkasvatustehtävänsä sekä huolehtivat lastensuojelulaitosten ja -palvelujen kehittämisestä.

3. Sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin asianmukaisiin toimiin taatakseen, että työssäkäyvien vanhempien lapsilla on oikeus hyödyntää heille tarkoitettuja lastenhoitopalveluita ja -laitoksia.

Artikla 19:

1. Sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin asianmukaisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin, sosiaalisiin ja koulutuksellisiin toimiin suojellakseen lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä, mukaan lukien seksuaalinen hyväksikäyttö, silloin kun hän on vanhempansa, muun laillisen huoltajansa tai kenen tahansa muun hoidossa.

2. Tällaisten suojelutoimien tulisi tarvittaessa sisältää tehokkaita menetelmiä sosiaalisten ohjelmien perustamiseksi, joiden avulla lasta ja hänestä huolehtivia henkilöitä tuettaisiin, samoin kuin menetelmiä edellä kuvattujen lasten pahoinpitelytapauksen ehkäisemiseksi, tunnistamiseksi, raportoimiseksi, käsiteltäväksi saattamiseksi, tutkimiseksi, hoitamiseksi ja jatkoseurannaksi sekä tarvittaessa oikeuslaitoksen asiaan puuttumiseksi.

Artikla 20:

1. Lapselle, joka on tilapäisesti tai pysyvästi vailla perheen turvaa tai jonka edun mukaista ei ole antaa hänen pysyä perhepiirissä, on oikeus valtion antamaan erityiseen suojeluun ja tukeen.

Artikla 31:

1. Sopimusvaltiot tunnustavat lapsen oikeuden lepoon ja vapaa-aikaan, hänen ikänsä mukaiseen leikkimiseen ja virkistystoimintaan sekä vapaaseen osallistumiseen kulttuurielämään ja taiteisiin.

Sopimusvaltiot kunnioittavat ja edistävät lapsen oikeutta osallistua kaikkeen kulttuuri- ja taide-elämään ja kannustavat sopivien ja yhtäläisten mahdollisuuksien tarjoamista kulttuuri-, taide-, virkistys- ja vapaa-ajantoimintoihin.

Lapsen hyvään huoltoon liittyvät säädökset

Lapsen hyvästä huollosta säädetään lastensuojelulaissa ja laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Lastensuojelulaki (5.8.1983/683) määrittelee 1. luvun 1 §:ssa, että ”Lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija erityiseen suojeluun.” Lain

1. luvun 2 §:ssa jatkuu varsin yleisluontoinen määrittely: *”Lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen 1 §:ssa mainitut oikeudet vaikuttamalla yleisiin kasvuoloihin, tukemalla huoltajia lasten kasvatuksessa sekä toteuttamalla perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua. Tavoitteena on, että lapsi saa kaikissa olosuhteissa sellaisen huollon kuin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta säädettyssä laissa (361/83) on säädetty.”*

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361) säätää 1. luvun 1 §:ssa, että

”Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä.

Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus.

Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää.”

Yksilö- ja perhekohtaisen lastensuojelun tarpeen määrittely

Lastensuojelulaissa veloitetaan sosiaalilautakunta ryhtymään tukitoimiin viipymättä, jos *”kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä ja kehitystä”* tai *”jos lapsi tai nuori käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään ja kehitystään.”* Lastensuojelulaki korostaa ennaltaehkäisevää lastensuojelua sekä avohuollon tukitoimien ensisijaisuutta. Kuitenkin sosiaalilautakunnan on otettava lapsi huostaan lastensuojelulain 16 § mukaan, mikäli:

- *”puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka*
- *jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään*
- *jos avohuollon tukitoimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai ne eivät ole mahdollisia taikka ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi, ja*
- *jos sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista.”*

Lisäksi huostaanotto voidaan tehdä kiireellisenä, mikäli lapsi on 16 §:ssä jostakin mainitusta syystä välittömästi vaarassa tai muutoin kiireellisen huostaanoton

tarpeessa. Lastensuojelulain viesti on keskeisesti se, että julkisen vallan tulee puuttua vanhempien muuten yksityiseksi katsottuun hoitoon, kasvatukseen ja huolenpitoon, mikäli lapsen etu sitä edellyttää.

Lastensuojelun kokonaisuudistustyöryhmän muistiossa (2006) kiinnitetään huomiota lapsen etuun vanhemman vankilajaksojen yhteydessä. Uuden lastensuojelun valmistelussa on otettu omaksi kohdaksi lasten huomioon ottaminen aikuisille suunnatuissa palveluissa. Erikseen todetaan, että vanhemman vankeusrangaistuksen aikana lapsen oikeus turvalliseen lapsuuteen tulee varmistaa rikosseuraamusalan sosiaalityön ja kunnallisen sosiaalitoimen yhteistyönä. Myös tässä yhteydessä todetaan, että lapsen sijoittamista vanhempiensa kanssa vankilaosastolle koskevan päätöksen tulee aina perustua lapsen etuun, jota arvioivat lastensuojeluviranomaiset. (Lastensuojelun kokonaisuudistustyöryhmän... 2006, 74.)

4.4 Pohdintaa

Lapsen etu on periaate, joka ohjaa lapsen ottamista vankilaan ja lapsen vankilassaoloa. Se sitoo myös päätöksentekoa. Huolimatta tuon periaatteen selkeästä julkilausumisesta, on selvää, että vankeinhoitoa spesifisti koskevassa säännöstössä on niukasti ja lähinnä välillisesti kannanottoja lapsen edun toteuttamisesta. *Lapsen etu on siis samanaikaisesti selkeä ja hämärä ohjenuora.*

Lapsen etua vankilassa koskettava säännöstö ja toimintajärjestelmä ovat paraikaa muutoksessa. Uusi vankeuslaki on tulossa voimaan ja uutta lastensuojelulakia valmistellaan. Vankeuslain muutokset tulevat vaikuttamaan mm. siihen, että uuden lain voimaantullessa lapsen vankilaan ottamisessa on vanhemman harkinnan rinnalle tulossa lastensuojeluviranomaisen kanta ja tulkinta lapsen edusta. Voi ennakoida, että lapsen edun periaatetta tullaan jatkossa arvioimaan aikaisempaa useammasta suunnasta ja että lapsen etua arvioidaan systemaattisesti sijoittamistilanteessa.

Sama koskee jatkossa entisestään vahvistuvaa käytäntöä, jossa laaditaan suunnitelmia vankeusajalle². Myös se on kohta, jossa lapsen etua on jatkossa mahdollisuus ottaa huomioon aiempaa enemmän.

Huomionarvoista on, että lapsen edun arvioinnissa on painotettu viranomaisarvioinnin tärkeyttä. Vanhemman/vanhempien kantaa ei ole erikseen mainittu. Käytännössä lastensuojeluviranomaisen arvio lapsen edusta sisältää yleensä myös vanhemman/vanhempien näkemyksen. On kuitenkin mahdollista, että käsitysten välillä on ristiriitoja. Niitä voi olla vanhempien kesken tai vanhemman/vanhempien ja lastensuojeluviranomaisen välillä. Käytäntöä on tärkeää seurata ja arvioida, millaisia näkemyksellisiä ristiriitoja kohdataan ja miten niitä ratkaistaan.

² Selvityksen teko lasten tilanteesta vankilassa osuu keskelle suuria organisatorisia sekä laki- ja säännösmuutoksia. Erityisesti resurssikysymykset ja epävarmuus resursseista nousivat voimakkaasti esiin työntekijöiden haastatteluissa. Keskustelua käytiin vankiloissa rangaistusajan suunnitelmien teosta sekä sijoittajayksikön toiminnasta koskien äiti-lapsi –osaston vankeja, esimerkkinä pohdinta siitä, kuka rangaistusajan suunnitelmat tekee ja miten vankilassa olevat lapset otetaan niissä huomioon. Järjestelmä ja/tai resurssit ovat vaikuttaneet myös siihen, että äidit huolehtivat lapsistaan itse ympärivuorokautisesti. Näin äideillä ei ole mahdollisuutta osallistua esimerkiksi päihdekursseille tai muihin kuntouttaviin ohjelmiin. Työntekijöiden haastatteluista voi kuulla huolen siitä, miten vahvasti lapsen etua periaatteena voidaan vankilatyön arjessa toteuttaa silloin, jos sen resursseille asettamia lisäodotuksia ei oteta huomioon.

5. LAPSET VANKILOISSA – LUKUMÄÄRIEN TARKASTELUA

5.1 Yleisiä vankilukuja Suomessa

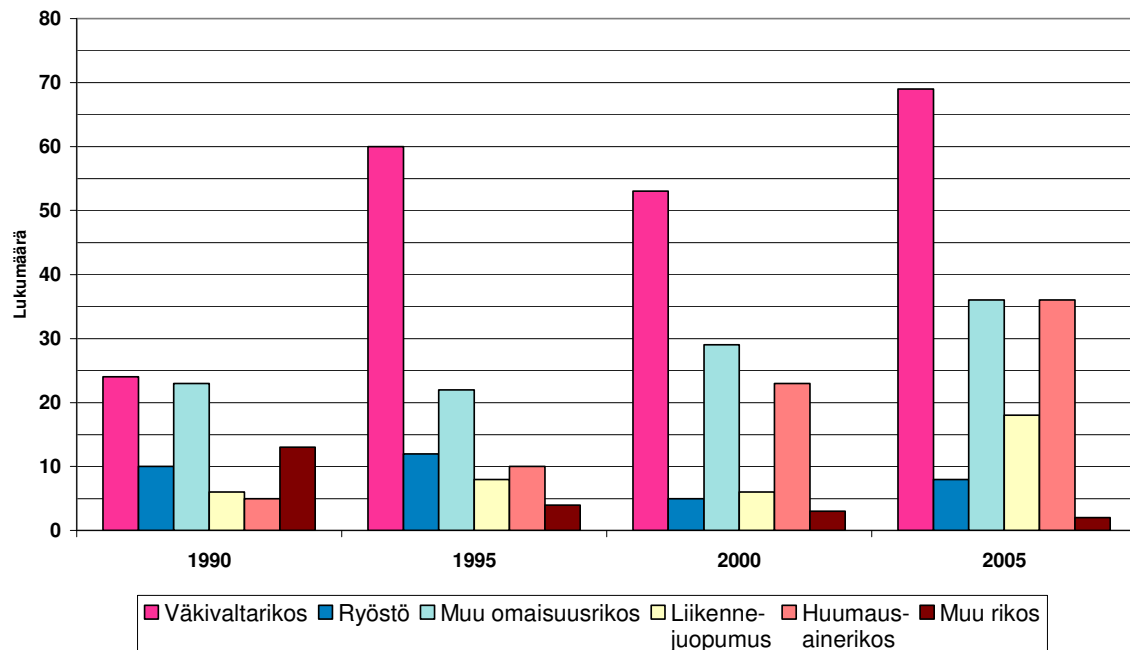
Suomen vankiluku on Euroopan pienimpien joukossa. Muissa Pohjoismaissa suhteellinen vankiluku on likimain sama kuin Suomessa. Vuodesta 1999 vuoteen 2004 vankien määrä on kuitenkin kasvanut noin 30 prosenttia. (Kriminaalihuoltolaitoksen ja Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 35.) Naisvankien osuus on noin kuusi prosenttia keskimääräisestä vankiluvusta.

Suurin vankiryhmä päärikoksen mukaan on väkivaltarikoksesta tuomitut. Joka kolmas vangeista kuuluu tähän ryhmään. Vajaa 10 prosenttia suorittaa rangaistustaan ryöstöstä ja joka viides vanki on tuomittu joko henkirikoksesta tai sen yrityksestä. Varkaat, huumerikolliset ja rattijuopot ovat suuruusjärjestyksessä seuraavat vankiryhmät. Erityistä on, että huumerikoksesta päärikoksena tuomittujen määrä on kasvanut yli seitsemänkertaiseksi 1980-luvun lopun tilanteesta. (Kriminaalihuoltolaitoksen ja Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 35-36.)

Tammikuun alussa vuonna 2004 naisvankeja oli laitoksissa 193 ja samana päivänä vankiloissa oli hoidettavana kolme lasta. (HE 263/2004.) Vuonna 2004 naisvankeja oli päivittäin keskimäärin 206 eli saman verran kuin edellisvuonna. Keväällä 2004 tehdyn selvityksen mukaan vajaa kolmannes naisvangeista oli tuomittu henkirikoksesta tai sen yrityksestä ja noin viidesosa huumausainerikoksesta. Näistä rikoksista tuomittuja oli naisvankien keskuudessa suhteellisesti enemmän kuin miesvangeissa. (Kriminaalihuoltolaitoksen ja Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 38.)

Taulukosta 1 ilmenee kaikkien naisrangaistusvankien päärikokset vuosina 1990 ja 1995 sekä 2000 ja 2005. Huomionarvoista on erityisesti väkivaltarikoksien keskeisyys.

Taulukko 1. Rikosseuraamusviraston tilastoja: Naisrangaistusvankien päärikos vuosina 1990 ja 1995 (1.10.) sekä 2000 ja 2005 (1.5.)³

Vankilasta vapautuneet ja takaisin vankilaan joutuneet ovat pieni, mutta merkittävä osa rikoksen uusijoista. Miehet uusivat nopeammin kuin naiset ja nuoret useammin sekä nopeammin kuin iäkkäämmät. Uusijoiden suhteelliset osuudet ovat vuodesta 1997 lähtien kasvaneet tasaisesti joka vuosi noin prosentin vuosivauhtia. Sadasta ensi kertaa vankilassa olevasta takaisin vankilaan palaa 35 %, mutta vankilakierteeseen joutuu vain muutama. Vankilakierteeseen jäävät ovat aikuisväestömme sairain, köyhien ja syrjäytynein väestönosa. Heistäkin kuitenkin joka kolmas jää uuden vankilatuomion jälkeen pysyvästi vapauteen. Vapaudessa pysymisen todennäköisyys on erityisen suuri niiden kohdalla, jotka pysyttävät irti päihteistä. (Kriminaalihoitolaitoksen ja Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 36.) Vastaavasti työryhmämietinnössä "Perhe muurin toisella puolella" (2003, 96 - 97) todetaan, että sosiaaliset verkostot voivat olla ratkaisevassa asemassa uusien rikosten ehkäisyssä tai toisaalta uusiin rikoksiin syylistymisessä. Perhesuhteilla on niissä erityinen, sosiaalisesti kiinnittävä merkitys ja siksi perhetyötä halutaan vahvistaa vankilassa.

³ Taulukko on koottu siten, että:

- väkivaltarikoksiin sisältyvät henkirikokset ja muut väkivaltarikokset
- muihin omaisuusrikoksiin on laskettu myös varkaudet
- muu rikos luokkaan on laskettu myös siveellisyysrikokset ja muut rikoslakirikkomukset.

Vangit ovat keskimäärin 35-vuotiaita ja vajaat kaksi kolmasosaa vangeista on naimattomia. Eronneita on enemmän kuin naimisissa olevia. Tuoreessa lähisuhdeväkivaltaa koskevassa raportissa, jossa haastateltiin väkivaltarikoksiin syyllistyneitä, tuli esiin, että haastateltavien perhesuhteet olivat epävakaita (Lähisuhdeväkivaltaan ...2006, 21).

On arvioitu, että ainakin joka neljännellä vangilla on ongelmia vanhemmuudessa, sillä monen lapsi on otettu huostaan (Perhe muurin toisella ...2003, 51). Lähisuhdeväkivaltaa koskevassa selvityksessä kysyttiin myös haastateltujen vankien lapsista. Hiukan yli puolella (134) kaikista haastatelluista (N=250) oli omia lapsia. Yksi oma lapsi oli 61:llä ja loppuilla oli useampia. Aiemmissa avo- tai avioliitoissa syntyneistä lapsista lähes kaikki asuivat toisen biologisen vanhemman luona. Yhteensä 34 haastateltavaa sanoi, että lapsia oli otettu huostaan. Suuri osa näistä huostaanotetuista lapsista (63) asui sijaisperheissä. (Lähisuhdeväkivaltaan ...2006, 21.)

5.2 Vankilassa olleet lapset ja äidit vuosina 2000-2005

5.2.1 Lasten lukumäärät vankilassa sekä lasten vankilassaolon pituudet

Lasten vankilassaolon mahdollistavia osastoja on Hämeenlinnan keskusvankilassa ja Vanajan avovankilassa. Hämeenlinnan osasto on 6 -paikkainen, Vanajan 5 -paikkainen. Vankeinhoidon tilastot eivät kuitenkaan kerro vankilassa olleiden ja olevien lasten lukumäärää. Vankien nimilehdissä on aiemmin kirjattu lapsen olo vankilassa merkinnällä "+lapsi" vankiäidin nimen viereen. Lapsesta ei ole välttämättä kirjattu nimeä tai sosiaaliturvatunnusta. Nykyisessä elektronisessa vankitietojärjestelmässä lapsi merkitään rastilla vangin tietoihin; lasta koskevat muut tiedot puuttuvat yhtä lailla kuin aiemmin. Näitä merkintöjä ei ole koottu yhteen ja siksi lapsia koskevat tiedot oli kerättävä tätä selvitystä varten erillisenä työnä. Tehtävämme oli selvittää lasten lukumäärä ja muutamia muita tietoja vuosina 2000 - 2005.

Lapsia koskevien lukumäärätilastojen laatiminen osoittautui vaativaksi ja epävarmaksi työksi. Koska lapset oli saatettu kirjata niin keskus- kuin avovankilankin tietoihin (koska ovat olleet sekä suljetulla- että avo-osastolla) ja heidän äitinsä nimi tai lapsen nimi on saattanut muuttua prosessin aikana - useinhan lapsesta on ollut kirjattuna vain etunimi - emme voineet varmasti päätellä, onko merkinnöissä kyse eri

lapsista vai vain muuttuneista nimistä. Siksi seuraavassa esitettäviin lukuihin tulee suhtautua vain suuntaa antavina.

Vuosina 2000-2005 äiti-lapsi –osastoilla on ollut yhteensä 98 eri vankia, joista 27 on ollut sekä suljetussa että avolaitoksessa. Yleensä suljetusta laitoksesta siirrytään anomuksen kautta avolaitokseen, mutta liikettä on tapahtunut rikkeiden vuoksi myös toiseen suuntaan. Rikkeinä ovat olleet esimerkiksi karkaaminen tai ajoissa lomalta palaamatta jääminen. Lasten lukumäärä noudattelee todennäköisesti vankimäärää, sillä vaikka joillakin vangeilla on ollut mukanaan kaksi lasta, niin joillakin raskaana olevilla äideillä lapset eivät ole syntyneet rangaistuksen aikana. Usean lapsen mukanaolo on merkitty vain satunnaisesti saamiimme tietoihin. Lisäksi ainakin 7 lasta on ollut osastolla useaan otteeseen (2-3 kertaa) 2000-luvulla. Näin ollen tarkkaa lukumäärää vankilassa olleista lapsista ei ole saatavissa, mutta arviolta 2000 -luvulla vankilassa on ollut noin sata eri lasta.

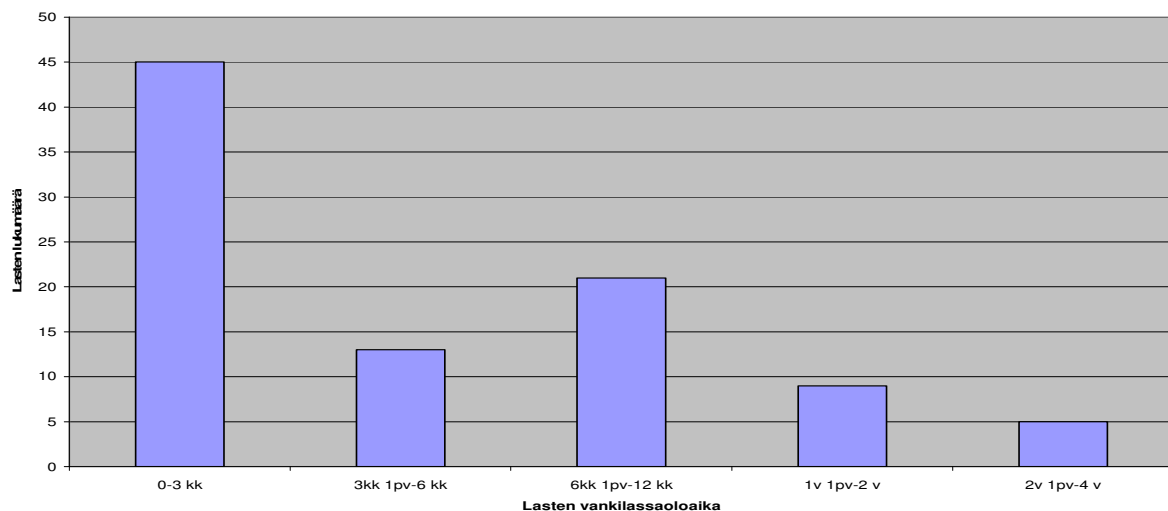
Alla jokseenkin tarkka lista siitä, kuinka monta lasta on ollut kunakin vuonna osastoilla yhteensä. Ne, lapset, jotka oli selkeästi merkitty sekä avo-osaston että keskusvankilan kirjanpitoon, laskettiin vain kertaalleen. Osa lapsista voi kuitenkin olla kahteen tai kolmeen kertaan tilastossa, mikäli olleet osastolla tarkasteluajanjakson eri vuosina. Vertailutietona todettakoon, että Ruotsissa noin 13 lasta on vuosittain seurannut äitiänsä vankilaan vuosien 1991-2003 aikana (Röbäck 2005).

Vuosi 2000:	19 lasta
Vuosi 2001:	18 lasta
Vuosi 2002:	21 lasta
Vuosi 2003:	8 lasta
Vuosi 2004:	17 lasta
Vuosi 2005:	21 lasta
yht.	104 lasta

Käytettävissä olleista tiedoista ei järjestelmällisesti näy, kuinka moni vanki on synnyttänyt vankilassaoloaikanaan, joten lasten vankilassaolon pituudet eivät myöskään ole täysin selvillä. Osassa saamissamme listoissa oli merkintöjä, joista kävi ilmi, että lapsi on tullut vankilaan vanhempansa myöhemmin tai lähtenyt pois ennen vanhempansa vapautumista. Syitä näissä yhteyksissä ei yleensä mainittu. Jossakin kirjattiin syyksi vangin karkaaminen ja siirtyminen toiseen vankilaan, jolloin lapsi siirtyi siviiliin isälle. Yhdessä tapauksessa päiväkirjaan oli kirjattu ”lapsi pois, liian vanha”. Laskimme äitien vankeusrangaistuksen avulla arviota lasten vankilassaoloajan pituuksista käyttämällä äidin rangaistuksen alkamis- ja

loppumispäiviä. Mikäli tieto lapsen tulosta tai lähdöstä oli kirjattu, käytimme lapsesta kirjattuja tarkempia tietoja. Keskimäärin 2000-luvulla lapset ovat olleet vankilassa 7,5 kuukauden mittaisen jakson (taulukko 2). Pisin arvioitu lapsen vankilassaoloaika aineistomme mukaan oli 3 vuotta ja 10 kuukautta, lyhin 3 päivää. Kuten taulukosta 5 voi havaita, suurin osa lapsista (45 lasta) viettää alle kolmen kuukauden jakson vankilassa ja 34 lasta on asunut vankilassa 3-12 kuukautta. Yhdeksän lasta on asunut vankilassa 1-2 vuoden pituisen jakson ja 2-4 vuotta vankilassa viettäneitä lapsia on viisi.

Taulukko 2. Lasten vankilassaoloaikojen pituudet vuosina 2000-2005 (N=95).

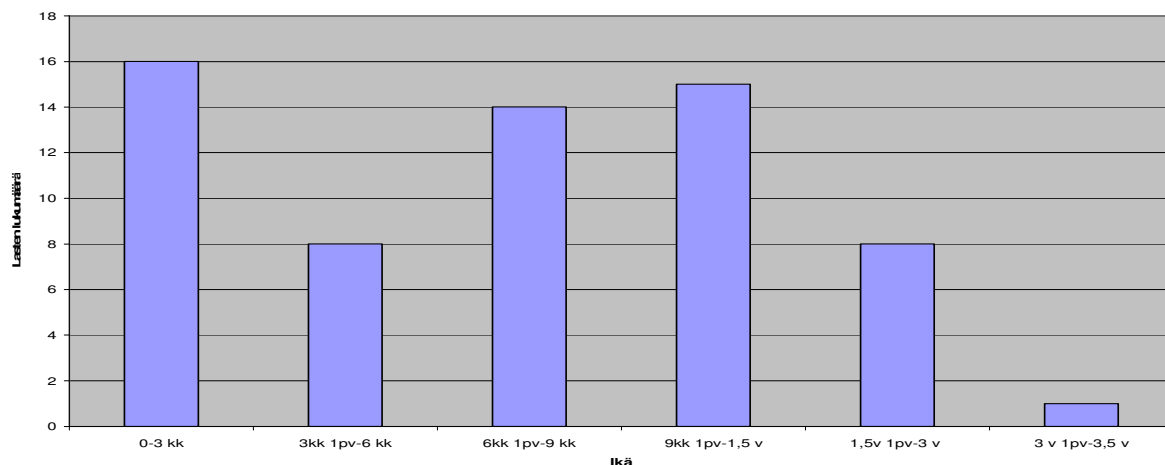

5.2.2 Vankilassa olleiden lasten ikä

Lasten vankilaan ottamisen ohjeellisina ikärajoina on pidetty suljetussa vankilassa kahta vuotta ja avovankilassa kolmea vuotta. Oikeusministerille tehdyn eduskuntakyselyn 11.7.2002 vastauksessa Johannes Koskinen totesi, että ikäraja vankilassa oleville lapsille on yleensä kaksi vuotta, mutta rajasta on joustettu tarpeen mukaan. Hän totesi myös, että rangaistuslaitosten oloja on käytännössä mahdotonta järjestää sellaisiksi, että niissä voitaisiin tarjota normaali kasvuympäristö tätä vanhemmille lapsille.

Niiden lasten kohdalta, joiden syntymäpäivä oli kirjattu (N=62), laskimme myös lapsen iän sekä vankilaan tulo- että lähtöpäivinä, mikäli kyseiset tiedot löytyivät (taulukot 3 ja 4).

Taulukko 3. Lapsen ikä vankilaan tullessa (N=62).

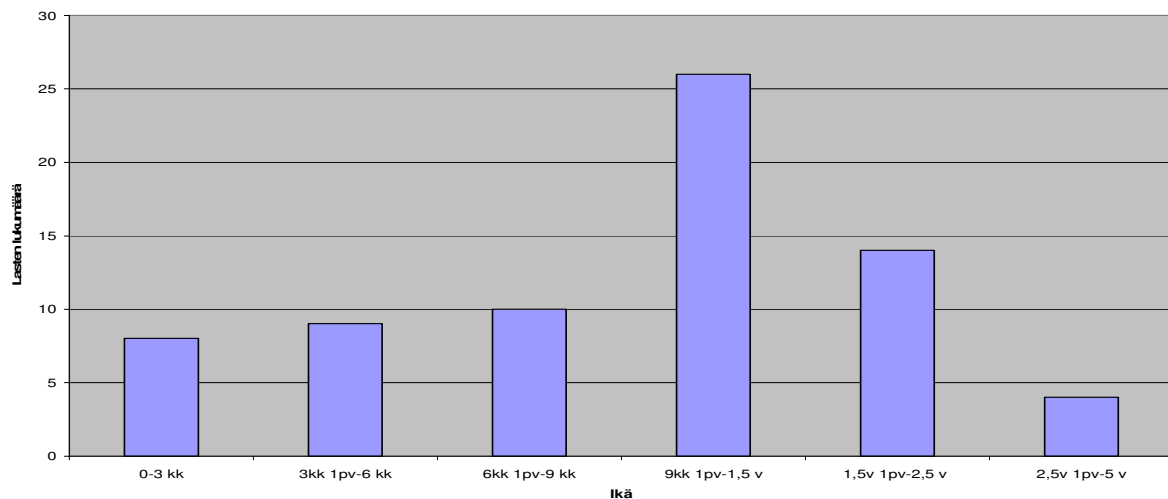

Kuten taulukosta 3 näkyy, suurin osa lapsista tulee vankilaan alle vuoden ikäisenä, osa jo ennen syntymäänsä. Toisaalta saamiemme 62 lapsen tiedoista käy ilmi, että muutamia lapsia on tullut vanhempansa mukana vankilaan vielä yli 1,5-vuotiaana. Kun tilastoitujen lasten lähtöpäivistä saadaan 71 tietoa ja tulotietoja lapsista on 62, on 2000-luvulla vankilassaoloaikana syntynyt ainakin yhdeksän lasta. Todennäköisesti syntyneitä on kuitenkin enemmän, sillä osa lasten tiedoista puuttuu.

Heikkinen (1992) on kerännyt havaintoja vuonna 1991 keskusvankilan lastenosastolla olleiden äideistä ja lapsista (N=24). Suurin osa näistä lapsista oli tullessaan yli puolen vuoden, mutta alle vuoden ikäisiä. Vankeuden aikana vuonna 1991 syntyi neljä lasta. Suurin osa äideistä ja lapsista oli vankilan lastenhuoneella kuukaudesta puoleen vuoteen. Pisimpään (yli vuoden) vankilassa olivat ne lapset, jotka olivat syntyneet vankeuden aikana. Näiden seikkojen osalta ei näyttäisi tapahtuneen merkittävää muutosta vuoden 1991 ja selvityksen kohteena olevien vuosien välillä.

Tarkasteltaessa vankilasta lähtevien 2000-2005 vuosien tilastoissa näkyvien lasten ikiä, ilmenee, että suurin osa (53 lasta) on lähtenyt vankilasta viimeistään 1,5 ikävuoteen mennessä (taulukko 4). Lähtöpäivänä yli 1,5, mutta korkeintaan 2,5-vuoden ikäisiä lapsia oli saadussa aineistossa neljatoista. 2000-luvulla yksi lapsi on ollut vankilasta lähtiessään lähes 5-vuotias (4 v 9 kk). Lähtöpäivänään iältään enemmän kuin 2,5-vuotta olleita lapsia oli neljä. On muistettava, että tiedot puuttuvat noin 30 lapsen osalta.

Taulukko 4. Lapsen ikä vankilasta lähtöpäivänä (N=71).

Mikäli lapsi on ollut vankilassa äitinsä kanssa, lasta ei ole lähetetty pois hänen täyttäessään ikärajan mukaiset kaksi tai kolme vuotta. Ikärajaa pohditaan tekemiemme haastattelujen mukaan lähinnä silloin, kun lapsi on tulossa vankilaan. Äiti voi tämän jälkeen saada toisesta rikoksesta tuomion, jolloin myös vankilassaoloaika voi pidentyä lapsen kasvaessa reilusti ikärajan yli. Näissä tilanteissa vankilassa olevalle yli 3-vuotiaalle lapselle on pyritty järjestämään esimerkiksi päiväkotitai kerhopaikkaa vankilan ulkopuolelle.

5.2.3 Vankilassa olleiden lasten äideistä

Vankilassa lapsen kanssa olevien naisten osuus naisvankien kokonaislukumäärästä on vain pieni murto-osa. Naisvangit ovat vähemmistö vankien kokonaismäärässä, lapsen kanssa vankilassa olevat naisvangit ovat vähemmistö siitä vähemmistöstä. Koska naisvangeista ylipäänsä on vähän tietoja, on tässä selvityksessä vaikea suhteuttaa lapsensa kanssa vankilassa olevien naisten tietoja naisvankeja yleisesti koskeviin tietoihin. Tässä vaiheessa tyydymme esittelemään kohderyhmää muutamien yleisten seikkojen pohjalta.

Vankitietojärjestelmästä on manuaalisesti kerätty kaikki äiti-lapsi osaston vankien tiedot vuosilta 2000-2005. Näin on voitu muodostaa kuva 2000-luvulla äiti-lapsi – osastolla olleista vangeista. Tiedoista käyvät ilmi äidin ikä, rangaistuksen pituus, rikostyyppi, kertaisuus, kotipaikka sekä ammatti. Jo tältä 2000-luvun ajanjaksolta löytyy niitä äitejä, jotka tulevat vankilaan toista kertaa äiti-lapsi –osastolle, osa saman ja osa eri lapsen kanssa. Muutamalla vangilla on ollut mukanaan yhdellä kertaa kaksi lasta.

Äitien keskimääräinen ikä äiti-lapsi –osastoilla on ollut 2000-luvulla noin 29 vuotta. (Taulukko 5.) Äidit eivät ole esimerkiksi poikkeuksellisen nuoria, vaan keskimääräinen ikä on lähellä synnyttäjän keski-ikää (30-vuotta) Suomessa (Stakes 2004). Vuonna 2005 on äiti-lapsi –osastolla olleiden vankien keskimääräinen ikä kuitenkin laskenut aiemmista tarkasteluajan vuosista.

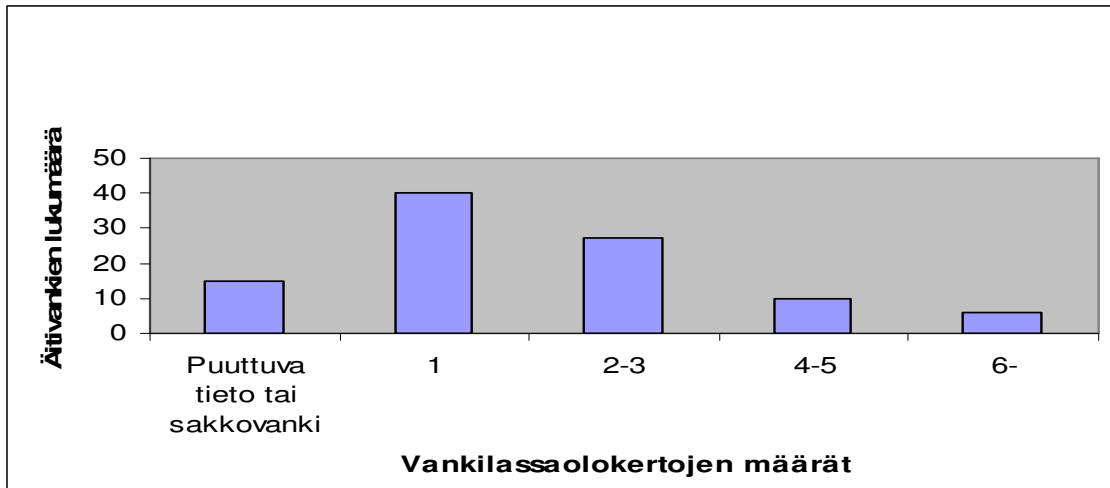
Taulukko 5. Äiti-lapsi -osastojen vankien keskimääräiset iät vuosina 2000-2005 (N=98).⁴

Vuosi	Keskimääräinen ikä
2000	29
2001	29
2002	29
2003	31
2004	28
2005	26
Keskimääräinen ikä yhteensä	29

Suuri osa (40) äiti-lapsi –osastoilla 2000-luvulla olleista äideistä oli tuolloin ensimmäistä kertaa vankilassa. Niitä rikoksenuusijoita, jotka suorittavat toista, kolmatta, neljättä tai viidettä tuomiotaan, oli lähes yhtä paljon (37 naista). Kuudesta seitsemään kertaa vankilassa olleita on kuusi. Seitsemättä kertaa vankilassa olijoita oli muutama, joka oli maksimi äiti-lapsi osastojen kertaisuuksista. (Taulukko 6.) Sakkovangeille ei kerry vankilassaolosta kertaisuutta, joten jotkut ensikertalaiset ovat saattaneet olla vankilassa myös aiemmin sakkotuomiolla.

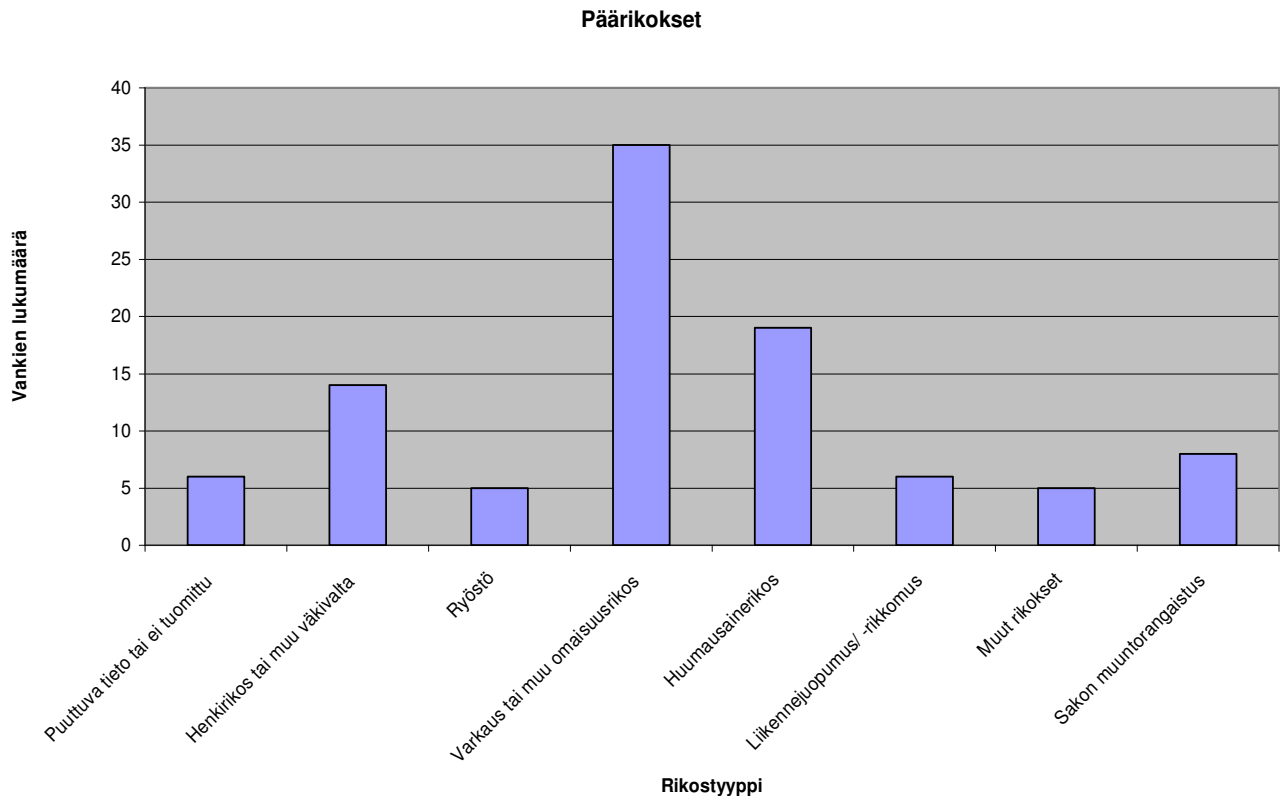
⁴ Ikä on laskettu äidin syntymävuoden ja vankilaan tulovuoden avulla.

Taulukko 6. Äiti-lapsi -osastojen vankien kertaisuus vuosina 2000-2005 (N=98).

Muodostimme taulukon (taulukko 7) myös saamistamme Vanajan ja Hämeenlinnan keskusvankilan tiedoista koskien äiti-lapsi -osastojen vankien päärikoksia. Koska joidenkin vankien kohdalle on päärikokseksi merkitty kaksi tai kolme päärikosta, olemme valinneet yhden päärikoksen siten, että mikäli esimerkiksi päärikoksiksi on merkitty varkaus ja muu omaisuusrikos, on päärikokseksi taulukkoon merkitty varkaus ns. yleisnimikkeenä. Vastaavasti mikäli huumerikoksen lisäksi tuomiota on tullut myös sakoista, on huumerikos otettu päärikokseksi. Näin ollen voidaan todeta, että vaikka päärikostaulukko on tulkinnallinen, se antaa kuvaa äiti-lapsi -osastojen vankien rikostyypeistä. Varkaus- ja muut omaisuusrikokset korostuvat.

Taulukko 7. Äiti-lapsi -osastojen vankien rikostyytit vuosina 2000-2005 (N=98).

Kun taulukkoa 7 vertaa kaikkien naisrangaistusvankien päärikoksiin (ks. taulukko 1), voidaan todeta, että väkivaltarikoksista tuomion saaneita on äiti-lapsi –osastojen vangeissa huomattavasti vähemmän kuin valtakunnallisesti. Varkaudet ja muut omaisuusrikokset nousevat suurimmaksi päärikosryhmäksi, huumausainerikosten ollessa toiseksi suurin rikostyyppi.

Äiti-lapsi –osastojen vankien ammatteja tarkasteltaessa tulee esiin, että ”ei tiedossa” ja vailla ammattia –kategorioihin sijoittuu eniten äitejä. Kotiäiti on kolmanneksi suurin ryhmä. Muita ammatteja ovat mm. sekatyömies, kirjanpitäjä, lastentarha-apulainen, perhepäivähoitaja, ompelija, sairaala-apulainen, lähihoitaja, käsityöläinen, taiteilija, tarjoilija, siistijä, ajoneuvoasentaja, autonkuljettaja ja maalari. Amatit edustavat matalapalkka-aloja. Koulutustaso on matalahko. Kenelläkään ei ole korkea-asteen koulutusta.

Lapsen kanssa vankilassa olevat naiset tulevat äiti-lapsi- osastoille eri puolilta Suomea. Tarkasteluajankohtana maantieteellinen hajonta kotipaikkakunnissa oli suuri, mutta samanaikaisesti oli havaittavissa selvä kasauma Etelä-Suomen, Tampere - Lahti - akselin rajaamaan alueeseen.

6. ÄITI JA LAPSI –OSASTOT – TYÖNTEKIJÖIDEN NÄKÖKULMA

Tässä luvussa tarkastelemme äiti ja lapsi -osastoja vankilan työntekijöiden haastatteluiden pohjalta. Pyrimme paitsi kuvaamaan yksiköiden toimintaa niin myös esittelemään niitä kohtia toiminnassa, jotka ovat lapsen edun kannalta oleellisia työntekijöiden näkökulmasta

Luku on kirjoitettu 15 työntekijän haastattelun pohjalta (ks. luku 2). Olemme haastatelleet heitä sekä Hämeenlinnan keskusvankilassa että Vanajan avovankilassa. Osastot ovat erilaisia, mutta emme kiinnitä eroihin systemaattisesti huomiota. Jos lapsen etuun liittyy asioita, jotka ovat merkittävästi erilaisia suljetussa vankilassa verrattuna avovankilaan, otamme ne tarkemmin esiin.

Mainittavaa on, että haastattelut tehtiin ajankohtana, jolloin sekä julkisuudessa että vankeinhoidossa keskusteltiin paljon äiti ja lapsi -osastoista. Tutkimushaastatteluihin tuli selvästi aineksia näistä yleisistä keskusteluista. Voi olla, että toiseen ajankohtaan sijoittuneet haastattelut olisivat tuoneet hieman eri tavalla painottuneita näkemyksiä.

6.1 Lapsen tulo vankilaan

Lapsen tulo vankilaan on ennen kaikkea rikosseuraamusjärjestelmän ja äidin päätöksenteon tulos. Lapsen tuloon ei liity systemaattista lapsen edun arviointia. Tehtyjen haastattelujen mukaan kukaan viranomainen ei pohdi lapsen etua ennen vankilaan tuloa, vaan päätös lapsen vankilaan ottamisesta on pitkälti äidin päätettävissä. Vankilan asettamat rajat lapsen tulolle on iän pohtiminen suhteessa äidin rangaistuksen pituuteen sekä se, että äiti-lapsi –osastoilla on tilaa. Lisäksi päihteettömyys on ollut ehto Vanajalle tulossa. Se on otettu ehdoksi myös Hämeenlinnan keskusvankilan lastenosastolle huhtikuusta 2005 alkaen. Oleellista osastolle tulossa on myös se, että äiti sitoutuu hoitamaan lastaan. Yhden haastateltavan sanoin sitoutuminen merkitsee sitä, että

"äidin on sitouduttava hoitamaan lapsensa kun tulee tänne, että ei, ei esimerkiksi voi osallistua mihinkään pidempään koulutukseen tai opiskeluun eikä mennä töihin".

Vankilaan tulevat hoitavat nykyisin tuomion täytäntöönpanon ajankohtaa kihlakunnanvirastossa voudin kautta. Vankilaan tulevat vangit, jotka haluavat ottaa lapsensa mukaan, ilmoittavat asiasta voudille, joka laittaa asian täytäntöön.

Vankilassa ei ole lapsesta yleensä mitään tietoa ennen äidin ja lapsen vankilaan tuloa. Yleensä tiedetään vain, että mukana on lapsi. Koska Vanaja on avolaitos, sinne tulevat vangit valitaan. Näin ollen hakemusten perusteella ensin mahdollisen (joko suljetusta laitoksesta tai siviilistä hakevan) äiti-lapsi –osastolle haluavan vangin paperit lähetetään vankilaan, jossa johtaja ylivartijoiden kanssa pohtii vangin soveltuvuutta avolaitokseen. Vanajalle tuloa kuvataan seuraavassa tarkemmin.

"Tutkija: Miten niinku ne äidit teille esimerkiksi valitaan?"

Haastateltava: Joo. No, niinku mun täytyy puhuu, mul on niinku kaks reittiä. Eli se a-reitti, harvinaisempi, mutta tulee kuitenkin joka vuosi jokunen, tähän asti on tullu. Niin on se, että ensin tulee joku nainen, jolla on lapsi, hakee, on saanu vankeustuomion, on ollu sitä siviilissä odottamassa. Eli on yleensä aika pienestä rikoksesta, vähäisestä rikoksesta aika lyhyt tuomio. Ja sitten, kun hänelle tulee määrä, että pitää lähteä vankilaan, niin hän anoo omalta voudilta anomusta avolaitokseen. Ja se paperi tulee lopulta meille ja yleensä nykyään voudit on niin fiksuja, et ne kirjottaa, että haluaa ottaa mukaansa lapsen ja peräti joskus kirjottavat syntymäajan tai jopa nimen ja sos.turvaturvunnuksenkin siihen. Ja sitten tuota, sillonhan me ollaan niinku vähän pidemmällä. Mut me ollaan tehty semmonen tarkistus, että kaikki, jotka meille hakee, koska joskus käy niin, et siitä hakemuksesta ei ilmene, et on lapsen kans tulos, niin me tehdään niin, et aina, kun meille hakee siviilistä, me tarkistetaan väestörekisteristä, onko sillä lapsia. Ja jos ne on kovin pieniä, niin sen jälkeen me yleensä ruvetaan kysymään, että onkohan se ottamassa tätä mukaan. Mutta useimmiten se vouti on niin fiksu, et se on tullu ilmi, et halua ottaa jonkun sillon ja sillon syntyneen lapsensa mukaan.

Tutkija: Kysyn tähän väliin, että tietääkö ne äidit jo tästä mahdollisuudesta ennestään vai kertookse vouti niille vai miten se niinku?

Haastateltava: Mä oletan, et vouti kyllä kerro mitään. Mä luulen, et voudit ei edes kovinkaan moni kovin hyvin tiedä näistä asioista. Et äidit vaan sanoo, et haluan mennä avolaitokseen, mutta minulla on vauva, haluan ottaa sen mukaan. Ja siinä siin on ihan samanlainen ku kenen tahansa vangin kohalla, et sit arvioidaan, onko avolaitoskelponen. Jos ei ole, niin menee suljetun vankilan äiti-lapsi –osastolle sikäli kun. Ja sinne ei kukaan kysele, että tuleeko vai eikö, vaan tulee, jos lapsi on alle kaksvuotias, niin käytännös otetaan vastaan... Eihän voutikaa oo mikään lapsi-ihminen. Ja kattonu yleensä sitä tuomion pituutta just sit suhteessa lapsen ikään, ettei ois pitkää aikaa ja ei tulis vanhaks se lapsi niinku tänä aikana. Ja sit joskushan ne aika paljo soitteleekin ne äidit siin vaiheessa jo että puhuvat sitä paikkaansa tänne, et ota nyt minut tänne, että ois tämmönen ja tämmönen tilanne. Ja antavat niitä omia tietojaan siit perheensä tilanteesta. Sitten joitain kohtia niin, eli hyvin summamutikassa lähinnä se on niinku semmosta sen tuomion tietojen perusteella tehtävää päätöksentekoo enemmän, ku mitenkää siihen lapseen liittyen, että ani harvoin siitä saa sellasta tietoakaan, että vois sen paremmin edetä. Sitten jos näyttää, et kai tuo täällä menis, niin tehdään se päätös. Sit me lähetetään, se käy Rikosseuraamusvirastossa, sit se lähetetään sille voudille takasin ja sit se vouti lähettää jonain päivänä meille tiedon, et se on tulossa. Tai sit se ei muista lähettää sitä ja se vaan tulee. Eli sitte ne saa semmosen paperin, niin ne ilmottautuu meidän Hämeenlinnan vankilas tuol suljetus pääs niinku meiän kaikki vangit ilmottautuu ja sit sieltä heti soitetaan, et nyt tääl on joku, joka on lapsen kanssa tullu ja se on teille määrätty ja sit me yritetään hakee samana päivänä tänne.

Reitti b on sitten se, että ihminen on jo tuolla Hämeenlinnan vankilassa käytännössä joko juuri synnyttänyt tai on tullut jo lapsen kans, mikä reitti nyt on ollu taas sinne sitten. Mutta et on lapsen kanssa äiti-lapsi –osastolla ja laittaa sieltä sitte jossain vaiheessa niin sanotusti lopputuomioksi hakemuksen meille. Ja siinä sitten arvioidaan aina sitä lapsen ikää, se on usein myös se perustelu, miks ne pyytää, että lapseni on jo yli vuoden ikäinen ja haluaisin avoimempiin olosuhteisiin on aika tyyppillinen hakemusteksti.

Tutkija: Tota, onko ikinä sillai, et vouti tietäs, että esimerkiksi (ennen vankilaa) äidillä on lastensuojelun kans tekemistä tai onko teillä tietoo sit siinä vaiheessa vielä?

Haasteltava: Tossa vaiheessa hyvin harvoin ei. Ja meillä on ollu jotenki vähä epäselvää se, et voidaanko me jonneki lastensuojeluun alkaa soittelemaan siinä vaihees, kun meil ei se ihminen kuitenka viel oo vanki. Sekä et se ei ole meidän niinku, se on vasta tuomittu ihminen ja me ollaan vankeinhoitajia, niin sit se on vähän ollu se, että ja sitte niihin lapsiinhan meil ei o niinku mitään suhdetta. Mutta ei oikein siihen tuomittuunkaan vielä. Niin se on ollu vähän sellanen, ettei siihen oikein tohtinu käydäkään. Ja kun ei meille oikein ole ollu mitään ohjetta kautta velvotettakaan, niin se on vähä ollu, et ei. Et sillon tällön, ku vouti sanoo, et no on se niin hurja perhe, että en tiä, että jotain tällästä. Tai sit se sanoo, et se on jo viimesillään raskaana, et sillä on tulossa jo toinen, jotaki tälläsiä tietoja, joita me nyt sit mietitään. Mut et hyvin vähäistä. Ei juurikaan".

Lapsen näkökulman pohdinnasta ja vankilaan tulon arvioinnin puuttumisesta kertoo seuraava työntekijän haastatteluote. Haastateltava näkee tärkeäksi, että lapsen tuloa arvioitaisiin nykyistä tarkemmin lapsen tilanteen ja olemassa olevan sosiaalisen verkoston kannalta. Näkemyksessä on mukana huoli siitä, että tuollaista arviota ei tällä hetkellä systemaattisesti tehdä kuten esitettiin haastatteluissa yleensäkin.

"Se on sitä lasta ajatellen niin, lapsi viedään hyvin erikoiseen paikkaan. Laitokseen, eikä mihkään kevyeseen laitokseen, onpa se sitten suljettu- tai avo-osasto. Niin kyllä sitä lasta pitäis siinä vaihees arvioida ja sit sitä, että sillon häneltä riistetään myös, silt lapselta riistetään kaikki sellaset muut aikuiset ihmissuhteet, ehkä lapsetkin, siis jos on sisaruksii tai muuta. Ja sillon siitä äitistä tulee enemmän tärkeä, kun oikeestaan edes tuolla tavallises elämäs, jos on mummoja ja jos on naapurintätiä ja isosiskoja ja veikkapoikaa, joka voi sua vähän, olla sun kanssa ja niinku auttaa ja olla sitä sun tukiverkostoa tai sitä verkostoa. Niin, sehän on yks juttu. Voi olla se mummo voi olla tosi tärkeä, kannatella jotain äitiä, joka ei viel niinku, jonka lapsenhoito on semmosta, ehkä siedettävää, mutta ei hyvää. Mut sitten, ku siltä lähteeki ne kaikki muut ja se lähtee sen äidin kanssa vankilaan ja se äiti altistuu hirveelle määrälle stressiä kuitenki siellä, niin mitä siitä sitten seuraa sen lapsen kannalta? Joten mun mielestä sen äidin ja lapsen niinku sitä, että kuinka vankka se suhde on, pärjääkö se lapsi sen yhden ihmissuhteen varassa sen vankila-ajan, niin sitä pitäisi jonkun arvioida. Sitä pitäisi jonkun arvioida. Lastensuojelun, kaiketi."

Lapset tulevat vankilaan erilaisista tilanteista. Osa syntyy vankilassa. Haastattelemiemme työntekijöiden joukossa oli niitä, jotka kantoivat huolta äidin raskaudenajasta vankilassa. Huoli kohdistui äidin päihteidenkäyttöön ja sen vaikutuksiin sikiöön. Esitettiin toiveita, että voitaisiin taata odottaville äideille päihteetön vankeusaika. Jotkut puolestaan näkivät, että raskausaika oli joka tapauksessa sikiölle vankilassa turvallisempi ja terveellisempi kuin vankilan ulkopuolella. Näkökulmat toivat esille sen, että kysymykset ei-syntymättömien lasten tilanteista ja oikeuksista kuuluvat niiden kysymysten kenttään, joita vankilassa käsitellään.

Ne lapset, jotka tulevat vankilaan sen ulkopuolelta, kantavat mukanaan monia viestejä, vaikka lasta koskevaa viranomaistietoa ei välttämättä olekaan välitetty. Seuraavassa työntekijä kuvaa lapsen tulon arkea ja niitä havaintoja, joita osastolla tehdään.

"Tutkija: Miten ne konkreettisesti, kun ne tulee tänne, niin mitä sit tapahtuu?"

Haastateltava: No ensin, kun äiti tulee tänne, ni tuolta portilta soitetaan meille, että on tullu ja sit äiti menee sen lapsen kans tonne vastaanottoon, josta mä sitten yleensä haen sen lapsen ja äiti jää sitten sinne tekemään näitä papereita ja tavaroita kirjaamaan ja sit siinä menee jonkun aikaa. Äiti tulee sitte perässä ja sen jälkeen näytetään se huone ja kerrotaan sitte talon säännöistä ja tavoista ja näytetään paikat.

Tutkija: Te varmaan koulutuksen saaneena jotenki heti sitte kattotte niitä lapsiakin.

Haastateltava: no joo kyllähän sen sitten heti silmäilee, kun sen syliinsä saa ensimmäisen kerran, että mistä on kysymys, että kyllä siitä näkee.

Tutkija: Kerro jotain esimerkkejä hyvässä, pahassa, minkämoisia muistoja näistä tuloista on.

Haastateltava: No kyllä se voi sanoo, että ensimmäinen, että haistaa sitä lasta, kun se tulee syliin. Siitä tietää jo tosi paljon. Sit sen lapsen tavarat, miten ne on pakattu, onko ne pesty, onko ne ehjiä, onko ne lumppuja, parempia vaatteita... Lapsen iho, hiukset, kaikesta semmosista näkee että hyviä ja pahoja asioita."

Sekä Vanajalla että keskusvankilassa on nykyään käytäntö, että lapset tulevat ensin vankilaan ja vasta sitten tehdään ilmoitus vankilassaolosta kunnan lastensuojeluun. Aina ilmoitus ei ole suora kontakti lastensuojeluun vaan ilmoitukseksi voidaan katsoa myös se, että vankiäiti on yhteydessä sosiaalitoimeen asunto- tai muissa etuusasioissa. Näin toimitaan usein niiden perheiden kohdalla, joilla ei ole ollut tiivistä kontaktia sosiaalitoimen kanssa ennen vankilaan tuloa.

Vanajalla on otettu kesäkuussa 2005 käyttöön uusi avovankilaosaston äiti-lapsi – osaston osasto- ja tulo-opas, joka käydään läpi äitivangin kanssa hänen tullessaan osastolle. Tässä yhteydessä äiti kirjoittaa sitoumuksen siitä, että noudattaa oppaassa kerrottuja sääntöjä ja päiväjärjestystä sekä suostumuksensa siihen, että henkilökunta saa luvan olla yhteydessä kotikunnan lastensuojeluviranomaisiin rangaistuslaitoksessa mukana olevan lapsen asioissa. Tähän lomakkeeseen täytetään näin myös lapsen nimi ja sosiaaliturvatunnus. Tällaista käytäntöä ei ole keskusvankilan puolella.

Uuden äitivangin saapuessa Vanajan osastolle tehdään vangille yhdyshenkilön, ylivartijoiden ja osastonjohtajan toimesta tulotilanteen kartoitus ja sen pohjalta rangaistusajan toiminnallinen suunnitelma. Suunnitelmaan kirjataan kaikki lapsen hoitoon ja huoltoon liittyvät erityisasiat, esimerkiksi lapsen käynnit vankilan ulkopuolella ja erilaiset aktiviteetit. Tämä suunnitelma on sitova ja sitä päivitetään yhdessä työntekijöiden kanssa 3-4 kuukauden välein.

6.2 Äiti-lapsi –osastojen tilat ja päiväjärjestys

Hämeenlinnan keskusvankilan suljetulla äiti-lapsi –osastolla on kuusi selliä, joissa on pesuallas. Yhdessä näistä selleistä on myös WC. Näin äiti-lapsi –osaston paikkamäärä on määriteltä kuudeksi. Lisäksi osastolla on kolme selliä, joihin ei tule vettä ja näihin sijoitetaan äitejä ja lapsia vasta, mikäli muut sellit ovat täynnä. Osastolle voidaan tilan puutteen vuoksi sijoittaa muita naisvankeja, joilla ei ole lasta mukanaan. Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomuksen mukaan useissa vankiloissa on jokaisessa sellissä oma wc, joissakin myös suihku. Vanhoja, ilman wc:tä olevia sellejä oli vuoden 2004 lopussa jäljellä noin 750. (Kriminaalihuoltolaitoksen ja Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 36.) Wc:n ja veden puuttuminen saattaa aiheuttaa juuri synnyttäneille äideille hankaluuksia. Pienen lapsen kannalta on tärkeää, että lapsi voidaan pestä ja vaihtaa kuiviin säännöllisesti, myös silloin kun sellin ovet ovat lukittuina. Yleiset tilat muodostuvat lastenhoitajan toimistohuoneesta, leikkutilasta sekä avokeittöstä, jonka yhteydessä on ruokasali. Lisäksi suihkutilat ovat käytössä kaikille. Äiti-lapsi –osastolta on myös käynti pienelle ulkoilupihalle, jonne on ovi auki klo 9-19 välisenä aikana.

Arkipäivinä suljetulla äiti-lapsi –osastolla sellien ovet avataan klo 7.00, jolloin myös lastenhoitaja tulee töihin. Aamutoimien ja aamiaisen jälkeen äideillä ja lapsilla on mahdollisuus mennä leikkipihalle ulkoilemaan. Kello 11 syödään lounasta ja klo 12-14 sellien ovet lukitaan hiljaisuuden ajaksi, jotta lasten päiväunet mahdollistuvat. Hiljaisuuden jälkeen on mahdollista jälleen ulkoilla. Päivällinen syödään klo 16, jolloin myös lastenhoitajan työaika päättyy. Illalla sellien ovet suljetaan klo 20.40 ja näin äidit ja lapset viettävät ajan sellissä seuraavaan aamuun. Viikonloppuisin ja juhlapäivinä sellit avataan klo 8.00. Lauantaisin aamupäivällä on mahdollisuus saunaan. Viikonloppuisin tapaamiset järjestyvät klo 11.30-14.30 välisenä aikana. Hiljainen hetki on kuitenkin arjen tavoin klo 12-14, jolloin äidit ja lapset ovat selleissään, mikäli heille ei ole tullut vierailijoita. Myös viikonloppuisin osasto suljetaan klo 20.40.

Vanajalla äidit ja lapset asuvat rivitalosolussa, jossa on neljä ”selliä” sekä yhteinen keittiö, ”olohuone”, wc ja suihkutila. Lisäksi Vanajalla on erillisessä talossa yksiö, johon voidaan majoittaa yksi vanki lapsineen. Avo-osaston tilat eroavat suljetusta siten, että ovet ovat auki ja vankilan alueella voi kulkea vapaasti. Valvonta hoituu pitkälti päärakennuksessa tapahtuvan ilmoittautumisen avulla kolme kertaa päivässä. Päärakennuksessa on mm. vartijoiden toimisto, erilaisia luokkatiloja, terveydenhoitajan vastaanotto, kirjasto sekä ruokala. Äideille ja lapsille on varattu oma pieni ruoka-

sali. Ulkona rivitalon vieressä on pieni leikkipiha, jossa lapset voivat leikkiä. Vanajalla on mahdollisuus lenkkeillä ja käydä rantasaunassa sekä grillata kesäaikaan.

Vanajan avo-osastolla äiti-lapsi –osaston vangeille on tehty kesällä 2005 hieman muista vangeista poikkeava päiväjärjestys, jotta äidit lapsineen voisivat elää omaa arkeaan irrallaan laitoksen muista vangeista. Päiväjärjestystä on rakennettu niin, että lasten rytmi (päiväunien tarve yms.) määrittäisi sitä mahdollisimman paljon.

"Päiväjärjestyksen luominen oli yks osio, joka oli jätetty ennen äitien haltuun, et ajateltu, et lapset luovat oman rytmensä, mutta sitte oli se, että ei ollu mitään rytmiä. Ja sitte oli niin, että lapset juoksi millon itkusina ja millon pissat valuen osastolla ja äidit nukku osastolla ku mentiin päivällä käymään tai lapset oli pihalla ja äidit nukkumassa sisällä. Ja siis kaikkea siltä väliltä. Niin sitten nähtiin se, että on pakko niinku ilmoittaa, miten täällä eletään. Et jos ei sitten onnistu eläminen, niin on joku meilläkin, mihin tarttua ja sanoo, et ku et sä pysty noudattaan päiväohjelmaa. Ja lasten vuoksi niinku luotiin se, et äitien pitää herätä aamulla, heidän pitää tehdä aamupala tietyinä aikavälillä ja tota, sit päiväuniaika, hiljasuus luotiin ja se on niinku asia, jost ne kapinoi vieläkin."

Arkisin aamupala on osastolla klo 8.00, jolloin edellytetään päivävaatteiden olevan päällä. Tällöin vartija käy osastolla kierroksella, jolloin kiinnitetään huomiota pukeutumisen ja aamupalan lisäksi yleiseen siisteyteen ja lasten vointiin. Klo 9-9.30 tulee käydä ilmoittautumassa päärakennuksessa, jonka jälkeen on aikaa ulkoilulle. Perjantaisin klo 10 on mahdollista lähteä kauppaan. Klo 11-11.30 on päärakennuksessa ilmoittautuminen ja lounas, jonka jälkeen klo 12-14 on "päiväuniaika", jolloin jokaisen äidin tulee olla omassa huoneessaan hiljentymässä tai ulkona vaunujen kanssa, mikäli hiljaa olo ei onnistu. Hiljaisuuden jälkeen klo 14 äidit valmistavat välipalan osastolla. Kolmesta neljään on mahdollisuus ulkoiluun, jonka jälkeen äitien tulee ilmoittautua päärakennuksessa ja samalla on myös päivällinen. Illalla viimeistään klo 19 äidit lapsineen siirtyvät osastolle ja tekevät iltapalan. Hiljaisuus alkaa klo 21 ja vartijan kierto klo 21.30. Viikonloppuisin ja arkipyhinä äidit hoitavat ruokailut osastolla arkiakataulun mukaan kuitenkin soveltaen lomien ja tapaamisten lomaan. Ilmoittautumiset hoidetaan päärakennuksessa kuten arkisin. (Vanajan äiti-lapsi –osaston osasto ja tulo-opas 16.6.2005.)

Osastoilla järjestetään sekä viikoittaista että satunnaista ohjelmaa. Ainakin Vanajalla pääperiaate on se, että kaikkeen ohjelmaan on osallistumisvelvollisuus. Vanajan äiti-lapsi –osaston oppaassa todetaan, että "ohjelman järjestämisen tavoite on tukea äidin ja lapsen jaksamista ja antaa virikkeitä." Osa toiminnasta on sellaista, että se on tarkoitettu tukemaan äidin taitoja esimerkiksi ruuanlaiton osalta. Vanajalla on

viikoittain musiikkiterapiakerho äideille ja lapsille ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton järjestämä lasten kerho. Keskusvankilassa käy psykologi pitämässä ryhmää lasten kehityksestä ja kasvusta sekä kasvatuskysymyksistä äideille. Lisäksi selvityksen tekemisen aikana keskusvankilassa järjestettiin värikympyaalausta äideille ja lapsille.

6.3 Lapsen hoito vankilassa

Sekä suljetussa keskusvankilassa että Vanajan avo-osastolla on periaate, että äidit hoitavat itse lapsensa. Keskusvankilassa äidit voivat kysyä neuvoa lastenhoitajalta, joka on virka-aikana töissä äiti-lapsi –osastolla. Hoitajan tehtävänä on ohjata ja tukea äitejä lasten hoidossa. Osastolla myös valmistetaan lasten ruokia vankilan tarjoamista raaka-aineista. Nimike ”lastenhoitaja” on hieman harhaan johtava, sillä äitien vastuuta lapsistaan korostetaan. Mikäli äidillä on esimerkiksi lääkäriaika tai käräjille meno, lastenhoitaja voi hoitaa lasta virka-ajan puitteissa. Muissa tilanteissa virka-ajan jälkeen (esimerkiksi jumppaan mennessä) äidin on itse sovittava toisen äidin tai äiti-lapsi –osastolla olevan vangin kanssa lastenhoidosta. Lastenhoitajien loma-aikoina ei myöskään suljetussa yksikössä ole sijaisia, joten lastenosaston toiminta riippuu tuolloin pitkälti siitä, kuinka valvonnan henkilökunta eli vartijat kulloinkin suhtautuvat esillä olevaan asiaan.

Vanajan avo-osastolla lastenhoitajia ei ole. Äidit ovat keskenään rivitalosolussansa ja vartija käy paikalla vain valvontakierroksen ajan. Vartijoista yksi on nimetty äiti-lapsi – osaston yhteyshenkilöksi, jonka kautta hoidetaan äitien asioita kyseisen vartijan työvuorojen puitteissa. Sen sijaan sellaista arkitukea, jota keskusvankilassa on lastenhoitajien kautta, ei Vanajalla ole. Äidit voivat keskenänsä sopia toistensa lasten hoidosta, mutta muita vankeja ei voi käyttää lastenhoitoapuna sattuneiden väärinkäytösten vuoksi. Näin ollen äitien säännöllinen osallistuminen erilaisiin vankilan toimintoihin ja kursseille on hyvin vaikeaa ja yleensä mahdotonta. Punaisen Ristin vapaaehtoistyöntekijä käy kerran viikossa illalla äiti-lapsi –osastolla hoitamassa lapsia, jolloin äidit saavat pienen hetken itselleen. Avovankilan puolesta on mm. yritetty järjestää ulkopuolelta lastenhoitoa lapselle, jonka äiti olisi halunnut osallistua päihdekurssille, mutta osallistuminen ei mahdollistunut, koska hoitajaa ei löytynyt.

Hämeenlinnan keskusvankilan äiti-lapsi –osasto on ollut päihteetön huhtikuusta 2005 eli noin vuoden ajan. Tämä tarkoittaa sitä, että osastolla asuville vangeille voidaan tehdä huumetestejä ja näin seurata, etteivät äidit hoida päihtyneinä lapsiaan.

Osastolle tullessaan äidit sitoutuvat päihteettömyyteen. Vanaja on ollut päihteetön pitkään.

Päihdekysymys oli keskeinen teema silloin, kun esiteltiin äiti-lapsi -osaston toiminnan pulmakohdita. Haastateltavat kertoivat tapauksista, joissa lapsi oli otettu vankilastaan huostaan äidin päihneiden käytön vuoksi. Kerrottiin myös äitien välisestä väkivallasta tilanteena, joka oli johtanut lapsen huostaanottoon. Nuo tilanteet ovat ilmiselvästi olleet vaikeita, koska niihin palattiin monissa haastatteluissa ja ne kerrottiin kipeinä ja toiminnan muutoksia ja työnjakojen tarkistamista vaatineina esimerkkeinä. Tarkkaa lukumäärää osastolta tehdyistä huostaanotoista ei ollut mahdollista saada. Koska haastatteluissa toistuvat samat tapaukset, on tulkintamme se, että huostaanottojen kokonaislukumäärä ei ehkä ole kovin suuri.

Monenlaiset muutkin huolet värjivät työntekijöiden kuvauksia osastojen toiminnasta. Osa pohdinnoista on sellaisia, joita käydään kenen tahansa pienen lapsen äidin jaksamisesta. Kun lapsi sairastaa tai muuten valvoo öisin, miten äiti jaksaa hermostumatta? Haastattelusta toiseen käytiin pohdintoja siitä, minkä ikäiselle lapselle osasto on haittaava. Osastoa itsessään ei pidetty peruuttamattoman ongelmallisena vaan sitä, että vauvaiän ylittäneiden lasten tarpeisiin ei osastolla pystytä täysin vastaamaan. Työntekijät olivat huolissaan lasten hoidon tasosta sekä levottoman ja jännitteisen ilmapiirin vaikutuksista lapseen. Huolestuttavina asioina puhuttiin äitien haluttomuudesta ulkoiluttaa lapsia ja reagoimattomuudesta lasten tarpeisiin sekä osaston ilmapiiristä.

"Onhan siellä näitä pinna kireellä olevia äitejä. Et esimerkiksi illalla on vartija joutunu puuttuun siihen, että lapsi huuta lattialla täynnä pissaa olevan vaipan kanssa, kun äiti huudattaa teknoo. Et siihen on vartija esimerkiksi joutunu sanoon. ... riippuu aina, mitä väkee on osastolla. Et joskus siellä on kaikki tämmösii rauhallisia äitejä, ketkä on hyvässä tilanteessa, niin silloinhan se koko osaston käytös on aivan erilainen. Mut si jos siellä on yksi, kaks niitä äitejä, niin se onnistuu sekottaa vähän sitä koko osastoa. Semmosta ryhmädynamiikkaa. Mut tietenki näitä on ja kyllä mä kokisin näin, että tää äitien yksi väkivaltatapaus, niin ei se varmasti pienille lapsille hyvä oo, kun äidit repii toisiaan hiuksista."

Äideille on jouduttu antamaan vankilan sisällä huomautuksia lapsen huonosta kohtelusta. Näitä huomautuksia ei erikseen ilmoiteta sosiaalitoimeen eikä kirjata mihinkään. Paljon tietoa on lastenhoitajien muistin varassa. Mikäli lastensuojelusta erikseen kysytään äidin ja lapsen tilanteesta, tietoja voidaan antaa. Koska äiti-lapsi – osastot ovat nyt päihteettömiä, käytännöksi on sovittu, että äidin positiivisesta näytteestä tehdään aina lastensuojeluilmoitus. Tätä ei ole sovittu keskusvankilassa lastenhoitajan tehtäväksi, vaan päihdetyöntekijä ilmoittaa asiasta sosiaalitoimeen.

Vanajan äiti-lapsi –osaston osasto- ja tulo-oppaassa kehoitetaan kiinnittämään erityistä huomiota kielenkäyttöön. ”Lasten kuullen kiroilu, uhkailu ym. on asia, johon puututaan tiukasti. Seurauksena voi olla jopa osastolta poistaminen.” Vanajalla on äiti-lapsi –osaston kehittämistyön (kesä 2005) seurauksena kirjattu useita sääntöjä ja periaatteita osaston äitien oppaaseen. Keskusvankilassa ohjeet kulkevat enemmän epävirallisesti ja suullisesti lastenhoitajan kautta.

Vankilassa raskaana olevat äidit käyvät normaalisti äitiysneuvolassa vankilan ulkopuolella. Äideillä ei ole kuitenkaan mahdollisuutta synnytysvalmennukseen, sillä vartijoita ei ole riittänyt iltaisin äitien kuljettamiseen näihin tilaisuuksiin. Terveystenhoitajat kertovat normaaleja neuvolakäyntejä enemmän synnytyksestä vankiäideille äitiysneuvolakäyntien yhteydessä. Aiemmista aiheesta tehdyistä opinnäytetöistä käy ilmi, että erityisesti ensisynnyttäjät vankilassa saattavat olla hyvin epävarmoja ja oman kokemuksensa mukaan liian vähäisillä tiedoilla varustettuja synnytystä varten (ks. esim. Sipola 1995, 42). Lapset syntyvät Hämeenlinnan keskussairaalassa. Myös lastenneuvolapalvelut hoidetaan siviilissä. Mikäli lapsi sairastuu, hän voi käydä keskusvankilan yhteydessä olevassa vankisairaalassa, johon ei tarvitse erikseen jonottaa. Myös kunnallisia terveydenhuoltopalveluja voidaan käyttää.

Lastensuojelu on yleensä mukana lasten asioissa vain, mikäli se on tehnyt työtä äidin ja lapsen kanssa jo ennen vankilaan tuloa. Osastoille tulee kuitenkin paljon äitejä, joilla ei ole ollut yhteyttä sosiaaliviranomaisiin lastensuojeluasioissa. Lisäksi osa äideistä synnyttää ensimmäisen lapsensa vankilassaoloaikana, jolloin kontaktia lastensuojeluun ei ole edes voinut muodostua. Vankilassa on tehty päätöksiä siitä, että kaikista lapsista, jotka tulevat vankilaan, ilmoitetaan lastensuojeluun. Lähes kaikissa vankilatyöntekijöiden haastatteluissa korostui se, että vankilatyöntekijöiden näkökulmasta lastensuojelun sosiaalityöntekijät ajattelevat lapsen olevan turvassa vankilassa valvonnan alla. Tämä toteutuikin melko hyvin suljetussa keskusvankilassa, koska virka-aikana osastolla on lastenhoitaja. Ilta- ja yöajan valvonta on satunnaista. Sen sijaan Vanajalla äidit ja lapset elävät omassa rivitalosolussaan hyvin yksityisesti kolmea päivittäistä kansliassa ilmoittautumista lukuun ottamatta. Vankilatyöntekijöiden mukaan vastaanotto lastensuojelun puolelta heidän yhteydenottoihinsa on vaihteleva. Monella oli kokemuksia siitä, että heidän yhteydenottonsa oli sivuutettu. Usein lastensuojelu pyytää yhteydenottoa uudelleen vasta äidin ja lapsen vapautumisvaiheessa.

Haastatteluihin tuli esiin niitä tapauksia, joissa yhteistyö lastensuojelun kanssa on toiminut erittäin hyvin tai erittäin huonosti. Tyypillisenä esimerkkinä ideaalisesta yhteistyötapauksesta on se, että lastensuojelun sosiaalityöntekijä käy tarkastamassa vankilan tilat, joihin äiti ja lapsi sijoitetaan sekä keskustelemassa äidin ja lapsen tilanteesta vankilassaoloaikana vankilassa tai soittamalla vankilaan kuulumisia kysellen. Lisäksi voidaan pohtia lapsen tilannetta sekä lasta ja äitiä tukevia toimia, joita vankila tai sosiaalitoimi voi toteuttaa vankilassaoloaikana ajatellen vapautumista ja sen jälkeistä aikaa. Myös vapautumisen kynnyksellä lastensuojelun toivottaisiin olevan aktiivinen esimerkiksi tulemalla vankilaan yhteisneuvotteluun, jotta tieto eri viranomaisien välillä äidin ja lapsen asioissa vaihtuisi. Työntekijät puhuivat ”saattaen vaihtamisesta”, jota toivottiin paljon.

Sen sijaan tyyppitapaus huonosta yhteistyöstä lastensuojelun kanssa on sellainen, jossa äidillä ei ole ollut kontaktia aiemmin lastensuojeluun tai kontakti on ollut täynnä konflikteja. Kun vankilasta yritetään soittaa lastensuojeluun, on vaikeaa tavoittaa oikeaa henkilöä, joka vastaisi kyseessä olevan perheen asioista. Lisäksi vankilatyöntekijän on vaikea saada sosiaalityöntekijä aktiiviseen yhteistyöhön vankila-aikana, vaikka vankilan näkökulmasta tarvetta olisikin. Näin vankilatyöntekijöiden mieleen tulee ajatus siitä, että lastensuojelun työntekijä määrittää tämän asiakasperheen seuranta ja tukea tarvitsemattomaksi siksi ajaksi, kun äiti ja lapsi ovat vankilassa. Vankilatyöntekijöillä on kuitenkin huoli lapsen ja äidin vuorovaikutuksesta ja siitä miten äiti toimii lapsensa kanssa erityisesti silloin, kun henkilökunta ei ole paikalla. Henkilökunta pohtii myös lastensuojelulakia ja sen velvoitteita, muttei koe tuntevansa sitä tarpeeksi hyvin.

Viranomaisyhteistyön hankaluudesta seuraa myös vankilaviranomaisten huoli lapsista:

"Tutkija: Ajatteleksä, et se suurin ongelma niinku on just se viranomasten välinen yhteistyö?"

Haastateltava: Varmasti se. Ja, ja tavallaan, et varmasti siel niin kun kunnissa, niin mä en yhtään väitä, etteikö nää äidit pikkuvauvoineen, kenellä on toi rikollinen tausta, niin ne on varmasti kauheen rankkoja. Siis totta kai ne herättää ahdistusta sielläkin, kun ne herättää niinku tietynlaista huolta meilläkin. Mutta tavallaan mä koen näin, että ei tänne voida laittaa äitejä vaan, että hengähdetään ite siel, koska tiedetään, et se tulee takas, mut pidetäänpäs me pieni hengähdystauko. Et se ei o sen lapsen edun mukasta. Ja näin ei sais toimia."

Eräänä ongelmana yhteistyötilanteissa on vankilan puolella vastaparin, lähinnä sosiaalityöntekijän, puuttuminen. Keskusvankilassa yksi sosiaalityöntekijä hoitaa kaikkien vankinaisten asioita, jolloin äiti-lapsi -osaston asioiden hoito on pitkälti lastenhoitajan varassa. Sosiaalityöntekijän työ keskusvankilassa kohdistuu äitiin, koska lapset eivät ole vankeja. Vanajan avo-osastolla ei ole sosiaalityöntekijää

lainkaan, jolloin yhteydenpito jää vartijoiden tai osastonjohtajan työksi muiden toimien ohella.

Organisaatioiden välisen yhteistyön ongelmakohtina voidaan pitää lapsen näkökulmasta seuraavia työntekijöiden haastatteluista nousevia asioita:

- lastensuojelu on mukana vankilatilanteessa yleensä vain, mikäli on ollut mukana lapsen asiassa jo ennen vankilaa.
- vähäiset tiedot toisesta organisaatiosta, organisaatioiden toimintatavoista ja eri viranomaisten mahdollisuuksista toimia.
- vastaparin puuttuminen (vankilan sosiaalityöntekijä).
- pohdinta ja epävarmuus salassapitokysymyksistä.

6.4 Työntekijöiden näkemys lapsen edusta

Haastatteluissa työntekijät pohtivat äiti ja lapsi -osastoa lapsen edun kannalta monesta suunnasta. Työntekijöiden joukossa oli monia, joilla oli pitkä kokemus äiti-lapsi -osastosta ja kannanottoihin uivat sisälle vuosien aikana kertyneet kokemukset hyvistä ja huonoista tilanteista. Ongelmallisista tilanteista puhuttiin haastatteluissa enemmän kuin ongelmattomista, mutta siitä huolimatta haastatteluissa ei juuri kiistetty äiti-lapsi -osaston mielekkyyttä ja tarpeellisuutta sinällään. Puheenvuoroissa saattoi kuitenkin vaihdella se, miten riittävänä nykyistä toimintaa pidettiin lapsen edun kannalta.

Olemme koonneet seuraavaan ne eri ulottuvuudet, joita lapsen edun toteutumiseen liitettiin työntekijöiden haastatteluissa. Paikansimme viisi erilaista ulottuvuutta. Kutsumme niitä seuraavasti: "lapsen etu on olla lähellä äitiä", "vankilassaolo on lapselle parasta aikaa", "vankila on äiti-lapsi -suhteen tekohengitystä" ja "lapsen etu muuttuu äidin eduksi". Viidettä ulottuvuutta, "*epätietoisuus lapsen edusta*," kuvaa epätietoisuus siitä, mitä lapsen etu vankilassa voi tarkoittaa ja kuka sitä määrittelee. On tärkeää korostaa, että näkemys siitä, että lapsen on hyvä olla lähellä äitiä, oli vahva. Se ei kuitenkaan sivuuta sitä, että pohdintoja ristiriitaisista tilanteista käytiin paljon.

"Lapsen etu on olla lähellä äitiä" -näkemys viittaa siihen, että lapsen on yleensä hyvä olla lähellä äitiä. Tämä huomio sivuutettiin usein toteamuksena ja siihen saattoi liittyä pohdintoja lapsen iästä. Mitä vanhemmasta lapsesta oli kyse, sitä varauksellisempia kannanotot olivat siitä, onko lapselle hyväksi olla lähellä äitiä vankilassa. Lapsen tarpeet laajentuvat iän myötä ja siksi äidin lähellä oleminen ei riitä vastaamaan niihin.

"Vankilassaoloaika on lapselle parasta aikaa" on näkemys, jossa korostetaan sitä, että vankilassa lapsen hyvinvoinnista huolehditaan paremmin kuin ennen tai jälkeen vankilajakson. Äiti on päihteetön ja keskittyy lapseen. Haastatteluissa tuli näkyviin käsitys äidin ongelmalatautuneesta elämästä vankilan ulkopuolella. Tästä tilanne- ja paikkasidonnaisesta lapsen edusta (ja kontekstisidonnaisesta äitiydestä) puhutaan seuraavassa otteessa.

"Haastateltava: Lapsen etu vankilas toteutuu varmasti niin hyvin, kun se on mahdollista. Mutta sanoisin näin, että silloin kun siis laps on konkreettisesti meillä, niin se etu varmasti toteutuu, koska meillä on se oma osasto ja ne erittäin hyvät hoitajat, jotka sitä arvioi koko ajan. Mutta lapsen etu ei varmasti toteudu aikaa ennen siviiliä ja siviilin jälkeen. Siin ei ole, siin ei oo tarpeeks hyvää saattaen vaihtoa."

Tutkija: Kuinka paljon sulle yleensäkin nyt nousee, tästä jo vähä puhuttiinki, nii huolta niitten lasten tilanteesta, jotka täällä on nyt, niin nouseeko niistä huolta?

Haastateltava: Mä en huoli, siis mul ei oo minkään näköstä huolta silloin, kun se laps on vankilassa. Et siis se mun täytyy niinku korostaa, että silloin kun se äiti on täällä, niin kyllä mä väitän, et usein ne lapset elää ihan parasta elämänsä aikaa nimenomaan vankilassa. Täällä on äiti, joka on 24 tuntii läsnä, on äiti joka tekee perunasoseensa itte, on vaipat, on ruuat, on pesut, pesukoneet, hoitaja, kaikki yhden huoneen tai yhden osaston sisällä. Et silloin, kun laps on täällä, niin hänel on varmasti kaikki tarvittavat. Mutta huolta mä kannan siitä, et mikä on aika ennen ja aika jälkeen vankilan. Se on suuri huoli siis ihan. Enkä mä halua mitenkään vähä tai niinku tavallaan ei vähätellä, vaan liiotella sitä, vaan mun mielestä se on oikeesti iso huoli, et jos yli 20 vankia todennäköisesti viime vuonnaki oli, tai yli 20 lasta, niin on se nytte. Toki se on tosi marginaali ryhmä, mutta aika ongelmallinen ryhmä se on silti."

"Vankila on äiti-lapsi -suhteen tekohengitystä" -näkemys jatkaa edellistä näkemystä, mutta ottaa jyrkemmän kannan lapsen edun ja äitiyden tilanne- ja paikkasidonnaisuuteen. Nähdään, että vankila-aikana lapsen etu saattaa toteutua, mutta sitä uhkaa lähtö vankilasta pois. Esitetään, että vankila luo keinotekoisen ympäristön lapselle. Äidin hoiva muuttuu, kun äiti vapautuu, ja se muutos on lapselle haitaksi. Siksi peräänkuulutetaan sitä, että tulisi arvioida nykyistä tarkemmin sitä, kuinka vahvasti äiti sitoutuu lapsensa hoitoon vankilavaiheen jälkeen. Äitien elämässä nähdään uhkia monien ongelmien vuoksi. Tekohengitys -näkemys on yhden haastateltavan sanoin seuraavanlaista.

"Se on, toi on hirvittävän iso kysymys, että en mä, oon mä sitä niin hirveesti tässä miettinyt, että ainaki tätä asiaa pitäis niinku tutkia ja niinku oikeesti sanottuna, että en mäkään väitä, et musta olis niinku oikeesti kiva tietää esimerkiks juuri se, että mitä näille ihmisille tapahtuu tän jälkeen, koska kieltämät en mä osaa sanoo, että onks tää tekohengitystä. Joidenki kohalla täällä katottuna tuntuu siltä ja tietenki se et joskus aika monelta kuulee et on jo ollu paljon sijoitettuja lapsia jo ennen, niinku et ei o kyenny vanhemmuuteen ennenkään. Sit tullaan taas yhelle kierrokselle tänne. Niin mieltii sitä mielekkyyttä, mutta sitten taas siinä joissain ihan sellasissa, kun elämän on niin, tääl vankilas sen näkee, että jokaisen elämä voi mennä jossain kohtaa niin hiton sotkuun. Ja että siitä voi selvitä, niin ihminen tarvii tukea ja jos siihen liittyy se, että siihen on syntyny pieni ihminen, niin kyllä jotenkin, jos siinä on niitä kantavia elementtejä, nii ois se nyt jotenkin kohtuullista, että senkin kanssa elettais meidän tapasessa valtiossa, jossa nyt tuetaan kaikenlaisissa tilanteissa olevia ihmisiä, niin se tuntuu niinku oikeelta, mutta minusta meidän pitäis paljon paremmin pystyä huomaamaan, mikä on totta ja oikeeta, mikä on vedätystä ja aivan falskia puuhaa. Ja nimenomaan silloin siinä toteutuis mun mielestä se lapsenki etu. Eli et sillon, ku se lapselle todella se suhde äitiin on tärkeä, kantava, hyvä asia ja se on sille äidille sitä myös, niin meidän olisi syytä olla olemassa ja antaa apua, tukea ja neuvoa ja ohjata elämässä eteenpäin. Ja toivoo, että ei tarvi ikinä enää nähdä. Ja sitten, mutta täältä olisi minusta iso joukko äitejä, joiden suhteen varmaan sen lapsen kannalta olis parempi tehdä jotain muuta. Mä luulen näin, tää on mun arvio, mutta, tai arvaus, se on arvaus, eikä arvio, nimenomaan."

"Lapsen etu muuttuu äidin eduksi" -näkemyksessä korostuu jo edellisessä näkemyksessä esillä oleva kuvaus äideistä edun tavoittelijoina. Lapsi toimii edun tavoittelun välineenä. Nähdään, että lapsen välineellisyys uhkaa lapsen omaa etua. Seuraavassa otteessa työntekijä kuvaa lapsia oheiskulkijoina ja toivoo, että lasten asema mukanaolijoina jatkossa huomattaisiin aiempaa vahvemmin. Hän puhuu sen puolesta, että lapselle on omia tarpeita ja niitä ei tule alistaa äidin tarpeiden ja edun alle. Samankaltaisia näkemyksiä oli esillä monilla muilla tavoilla muotoiltuna.⁵

"Jos aattelee ihan vauvoja, ni heille ei jää muistijälkiä tästä. He saa sitä äidin hoivaa ikään kuin, äidin läheisyyttä vankilassa. Mutta mitä vanhemmaks laps tulee, niin se etu hiipuu. Elikä sit tulee se, et ämikä on idin edun mukaista. Eli hyvin moni vankiäiti ratsastaa sen lapsen harteilla. Saa tiettyjä etuja, kun on lapsi. Must tuntuu, että nyt kun on alettu miettiin sitä asiaa lapsen silmälasein, niin sitä vois nostaa sieltä, mutta aiemmin ennenkö ehdittiin, hoksattiin miettiä sitä, ajateltiin, että kyllä ne siel nyt pärjää. Niin ei sitä lapsen etua siinä mietitty. Ne oli niitä oheiskulkijoita."

Viidenneksi ulottuvuudeksi nimesimme *epätietoisuuden lapsen edusta*. Tällä tarkoitamme haastatteluissa esitettyjä kannanottoja, joissa työntekijät toivat esiin neuvottomuuttaan siitä, miten lapsen etua tulisi arvioida ja onko sitä mahdollista ottaa riittävällä tavalla huomioon vankilassa. Oltiin huolissaan siitä, pohtiiko asiaa kukaan riittävästi ja onko lapsen edun huomioonottamiseen riittävästi resursseja ja yhteistä tahtotilaa.

⁵ Näkemys siitä, että lapsi on vankilassa enemmänkin naisen kuin lapsen oman edun vuoksi, on ollut esillä myös aikaisemmissa tutkimuksissa. Haastateltuaan lapsiensa kanssa vankilassa olevia äitejä Aareskoksi ja Koskinen (1999, 104-109, 111) tuovat esiin naisten esittämän kannan siitä, että ne helpotukset, joita lapsi tuo mukanaan, eivät ole suhteessa siihen, kuinka vaikeaa vankilassa on lapsen kanssa.

Haastatteluiden pohjalta tarkasteltuna käsitteenä lapsen etu vankilassa pitää sisällään paljon erilaista puhetta. Käsite on ylipäänsä vaikea kuten olemme todenneet aiemmin luvussa 2, mutta vankilan kaltainen, hyvin erityinen organisaatio tekee käsitteestä entisestään vaikeamman. Toisaalta puhutaan lapsen edun toteutumisesta nimenomaan vankilassaoloaikana, kun taas toisaalta tuodaan esiin se, ettei lapsen etua ole tarkasteltu vankilassa. Osa työntekijöistä näkee lapsen edun toteutumisen lähinnä suppeana perustarpeisiin vastaamisena. Pohdintaa käydään myös siitä, puhutaanko oikeastaan lapsen vai äidin edusta. Tämä moninaisuus on mielestämme otettava jatkossa tarkemman tarkastelun ja kehittämistyön kohteeksi.

7. LAPSI JA ÄITI VANKILASSA – ÄITIEN KERTOMAA

Tämä luku pohjautuu lapsensa kanssa vankilassa olevien naisten haastatteluihin. Haastatteluja tehtiin kahdeksan (ks. luku 2) ja ne käsittelivät yhdeksää lasta. Suurin osa lapsista oli alle 1-vuotiaita vauvaikäisiä, vanhimmat noin 2-vuotiaita. Kahdella äidillä oli mukanaan kaksi lasta ja yksi äiti oli raskaana. Haastatelluista äideistä kolme oli synnyttänyt vankeusaikana. Äideistä vain yksi oli ensimmäistä kertaa vankilassa. Neljä äitiä kahdeksasta on ollut sekä keskusvankilan että Vanajan äiti-lapsi –osastoilla joko nyt istuttavalla tuomiolla tai aiemmin.

Haastatteluja tehtiin ajankohtana, jolloin keskustelu äiti-lapsi -osaston toiminnasta näkyi julkisuudessa. Se näkyi todennäköisesti haastatteluissa, koska monet naisista olivat ilmiselvästi seuranneet kirjoittelua. Voi olla, että haastatteluiden tieto olisi toisenlaista, jos haastattelut olisi tehty toisena ajankohtana. Päällimmäisin huolestus on kuitenkin aineiston suppeudessa: laajempi aineisto olisi antanut mahdollisuuden saada kuuluviin laajemman joukon näkemyksiä, mutta siihen tämä selvityksenteko-aika ei antanut mahdollisuutta.

Koska haastatteluja on vähän, olemme naisten ja lasten tunnistettavuuden vuoksi käsitelleet haastatteluja yleisesti kuten jo luvussa 2 esitimme. Jo näin pieni aineisto toi esiin naisten ja lasten tilanteiden eron, mutta emme tutkimuseettisten syiden vuoksi halua tuoda noita eroja ja yksilökohtaisia tilannekuvauksia tässä vahvasti näkyviin.

7.1 Vankilaan tulo

Suurin osa vankilaan tulleista äideistä oli tiennyt äiti-lapsi –osastosta jo ennen vankilaan tuloaan. He olivat saaneet tietoa siitä aikaisemmalla vankilatuomiollaan, kuulleet osastosta tuttaviltaan tai lukeneet siitä tiedotusvälineistä. Yksi ensikertalaisista äideistä oli saanut tietää osastosta täytäntöönpanoviranomaisen kautta. Aineistomme kahdeksasta äidistä neljä on synnyttänyt tai synnyttää vankeusaikanaan. Lapsen vankilassaolo oli niissä tapauksissa alkanut ikään kuin luonnostaan. Yksi äiti olisi halunnut siirtää tuomiotaan, jotta olisi saanut synnyttää siviilissä ja tulla vankilaan lapsen ollessa noin 2 kuukauden ikäinen, muttei saanut lykkäystä. Muissa tapauksissa äiti ja lapsi olivat tulleet vankilaan äidin tuomion

alkaessa yhtä aikaa. Joissakin tilanteissa lapsi oli tullut vankilaan muutamaa päivää myöhemmin.

"Kumenin putkaan, niin sain sit tietää, että ootan niiku lasta. Siellä tein testin ja sitten oon ollu täällä sen aikaa, ku ootin ja sitte täällä synnytin ja nyt sitte oon vieläki täällä... Se nyt on melkein niinku perusedellytys, ettei mulla mitään niiku oo semmost, että lapsi olis huostaanotettu tai mitää semmost sen takii, ettei se olis mun kaa, niin silloin se tulee mun kans tänne äiti-lapsi –osastolle. Mitään semmost ongelmaa ei ollu siinä... Mie olin jo aikaisemmal tuomiol ja sitte ennen ku oon ollu linnassa, et tääl on äiti-lapsi –osasto, että äidit voi ottaa lapsen mukaan tänne. Jos se on tarpeeks pien vielä. Mie oon niinku televisios on tullu ohjelmia, siel on näytetty tästä äiti-lapsi –osastosta."

Kaikki äidit puhuivat lasten mukaan ottamisesta itsestänselvyytenä. Itsestänselvyys tarkoitti näissä haastatteluissa kolmea asiaa. Naiset puhuivat ensinnäkin siitä, että lapsen ja äidin tulee olla lähellä toisiaan. Siksi lapsen tulee olla vankilassa äidin kanssa. Toinen näkemys kietoutuu edelliseen ja korostaa lapsen ja äidin suhteen biologista puolta: synnytyksen ja imetyksen tähden äidin ja lapsen tulee olla yhdessä. Kolmas tapa pitää lapsen tuloa vankilaan itsestänselvyytenä lähti siitä, että itselle on helpompaa olla lapsen kanssa vankilassa. Ei tarvitse antaa lasta "vieraalle", ei tarvitse olla lapsen selviytymisestä muualla huolissaan ja samalla vankilatuomion suorittaminen on itselle helpompaa.

Kaikki äidit ajattelivat osaston olleen ainoa vaihtoehto lapselle. Kun kysyimme, millaisia muita vaihtoehtoja olisi voinut olla, kolme äitiä mainitsi, että isä olisi voinut periaatteessa olla lapsen hoitaja, mutta silti sitä ei pidetty tosiasiallisena vaihtoehtona. Haastateltavat korostivat, että vain äiti voi imettää lasta. Lisäksi lasten isien oma elämäntilanne saattoi olla sellainen, että lapsen hoito ei olisi kuitenkaan ollut mahdollista. Tuollaisena elämäntilanteena kuvattiin esimerkiksi isän alkavaa vankilatuomiota. Yksi naisista tosin kertoi miettineensä lapsen isän kanssa sitä mahdollisuutta, että lapsi menisi vankilaan isänsä kanssa. Koska isän vankilassa tuota mahdollisuutta ei kuitenkaan ollut, jäi äidin vankila lapsen vaihtoehdoksi. Näin todetaan myös Sipolan (1995, 75-76) opinnäytteessä. Edellisenkaltaista pohdintaa kuvaavat seuraavat haastatteluotteet.

"Tutkija: Olikse sulle itsestään selvää, että Teppo jää sun kanssa?"

Haastateltava: No se nyt oli ainoa vaihtoehto, mun mielestä. Lapsen isä on kans vankilassa. En mä tiedä, mitä muutakaa vaihtoehtoo siin ois voinu sit olla.

Tutkija: Niin. Et se oli siis niin itsestään selvää, että niitä vaihtoehtoja ei sit kauheesti mietyttykään siinä vaiheessa?"

Haastateltava: Ei mun käsittääkseni siinä ollu olemassa muita vaihtoehtoja."

"Tutkija: Oliko sulla mielessäkää semmonen vaihtoehto, että laps... et sää jäisit vankilaan ja laps menis jonnekin muualle?"

Haastateltava: Ei ollu.

Tutkija: Oisko siinä ollu mitään vaihtoehtoja?"

Haastateltava: Varmaan isä ois, mut ei. Mä oon imettäny ja kaikkee koko ajan, vieläki. Ettei tullu mieleenkää, että antaisin sitä mihinkää vielä. Se on vielä niin pieni kuitenkin, ettei se vielä ymmärrä, et se on vankilassa tai mitää. Täällähän nyt on ihan hyvä olla."

Myös isovanhempia mahdollisina hoitajina pohdittiin, mutta erilaisten syiden vuoksi myöskään tämä ei olisi ollut todellinen vaihtoehto. Joku kertoi, että edellisen tuomion aikana lapsi oli ollut äidillä ja nytkin saattoi joku vanhemmista lapsista olla äidin hoidettavana. Pienimmällä lapsella ei haluttu rasittaa omaa äitiä liikaa.

"Tutkija: Et ehkä semmonen vois jossaki tilanteessa olla joku vaihtoehto, että vaikka laps menis omalle äidille tai jolleki sukulaiselle, siis tämmösiä vaihtoehtoja mä aattelin, et ois..."

Haastateltava: Äiti käy töissäkin, et se ois sit...ei se ois oikein tuntunu ainakaa must mitenkää hyvältä, et kyllä nyt jos se ois ainoo vaihtoehto, niin kyllä varmaan joku sukulaisista olis sen sitte ottanu. Oishan se nyt kauheeta aatella, et se joutuis johonki vieraalle. Et onneks semmost nyt ei o."

Nuppola (1954, 29) toteaa, että usein äidillä ei käytännössä ollut 1950 -luvulla mitään paikkaa, minne lapsensa sijoittaisi lähtiessään vankilaan, sillä suurin osa lapsista oli aviottomia. Myöskään aviossa olevien äitien kodit eivät aina olleet Nuppolan mukaan sellaisia, joissa olisi tarjolla lapsille kunnollista hoitoa äidin rangaistuksen aikana. Nuppola mainitsee myös isän, isovanhemmat tai muut omaiset mahdollisina lapsen hoitajina äidin ollessa vankilassa. Nuppolan mukaan äiti jätti tuolloin lapsensa mieluummin omaisten luo hoidettavaksi kuin luovutti lapsen esimerkiksi lastenkotiin.

Äitien haastattelujen perusteella näin näyttäisi olevan edelleen. Lapsen antaminen vieraalle tuntuu äideistä kaukaiselta ajatukselta. Monet viittasivat siihen haastattelussa hyvin vastenmielisenä vaihtoehtona. Oman äidin ja suvun läheisyyden tärkeys korostui. Ainoastaan yksi nainen viittasi siihen, että hän luotti ulkopuolisen asiantuntijan arvioon. Hän oli keskustellut vankilaan tulosta lastensuojelun työntekijän kanssa. Koska lastensuojelun työntekijä ei ollut ehdottanut "vieraalle sijoittamista", hän tuli lapsen kanssa vankilaan. Tuon järjestelyn ehtona oli hänen mukaansa se, että hän sitoutui menemään päihdehoitoon vankilatuomion jälkeen pitkäkestoisen muutoksen aikaansaamiseksi.

Sipola (1995, 79) kirjoittaa, että äidin henkisen hyvinvoinnin takia lapsen mukanaoloa vankilassa voidaan pitää erittäin tärkeänä. Tämä näkyi myös tekemissämme haastatteluissa, sillä monet sanoivat, että parasta on sekä lapselle että äidille, että he voivat olla lähellä toisiaan. Eräs äideistä tuo haastatteluissamme esiin yhden erityisen näkökulman, lapsen välineellisen roolin äidin vankeusajan helpottajana. Monet totesivat, että vankilassa on vapaampaa olla, kun on lapsen kanssa, mutta silti kukaan ei sanonut itse ottaneensa lasta mukaan päästäkseen suorittamaan tuomiota "helpommalla". "Muut" olivat niitä, jotka ehkä niin pyrkivät toimimaan.

"Tutkija: Täähän on täs tutkimukseskin yks asia, mistä me haluttais kauheen paljon kuulla, että millaisia vaihtoehtoja ihmisillä sit on tommosis tilanteissa. Et kun moni kuitenkin sit päättää ottaa lapsen mukaan siinä, niin että onko ollu oikeita vaihtoehtoja, että olis voinu miettiä, että missä se laps on.

Haastateltava: Moni kattoo, että se olis paljon helpompaa sit olla sen lapsen kaa vankilassa, et ne pääsis jotenki helpommalla siel lastenosastolla, et tälläst. Vaik ois vaihtoehto jättää kotiin se äijällensä tai tälläseks neljäks kuukaudeks, mut ei, ku se pitää raahaa itte mukana, et pääsee lastenosastolle. Siel pääsee leipoon, niinku mitä esimerkiks osastol ei pääse ja tollast typerää ajattelua. Ei siinä ajatella sit enää lasta ollenkaa.

Tutkija: Mut mitä siinä voisi sitte hyötyä, siis että tekemistä on enemmän, leipominen...

Haastateltava: Erilaiset on olot, ettet sä o, osastolla on ovet kiinni melkein koko ajan, et avataan, ku sä meet vessaan korkeintaan ja ei aina silloinkaa.

Tutkija: Lastenhuoneella saa liikkua vapaasti.

Haastateltava: Niin, melko vapaasti saa.

Tutkija: Millä tavalla tän vois sitten tavallaan seurata sitä tilannetta, et oisko se vankilan tehtävä selvittää sitä, niitä motiiveja tai tarkoituksia, minkä tähden nainen ois tulossa lapsen kanssa vai missä kohtaa sitä pitäis selvittää?

Haastateltava: Siihen pitäis panna varmaan joku selvä raja, et jos et sä enää imetä, ettei oo mikää pieni vauva kyseessä, niin sä et saa tuoda sitä mukaan ku sä lusit, niin ku sä lähdet istuun jotain tuomioo. Voihan se olla se penikka pieni, ku sä oot tehny sen rikoksen, et pitäis rupee ajattelee jo ihmisten siinä vaiheessa, ettei niinku penikoitten kaa tuola rikoksii. Niit ei vaa otettais sitte enää."

Sipola (1995, 76) kirjoittaa, että ne äidit, joilla oli sukulaisverkostoja, halusivat salata vankeuden sukulaisiltaan ja ystäviltään. Tällaista ei tullut esiin tekemissämme haastatteluissa. Vankilaan tulo oli yleensä sukulaisten tiedossa. Esille ei tullut myöskään se, että lapsen isä tai jotkut läheisistä, sukulaisista tai muista olisivat vastustaneet lapsen tuloa vankilaan.

7.2 Arki vankilassa lapsen kanssa

Raskaana olevat naiset pääsevät lastenhuoneelle noin 1-2 kuukautta ennen synnytyksen laskettua aikaa. Odottavilla äideillä on mahdollisuus mennä osastolle

myös aiemmin, mikäli osastolla on tilaa. Kun äidit tulevat osastolle ennen lapsen syntymää, he saattavat kokea poikkeavansa muista, koska heillä ei ole vielä lasta ja tekemistä on vähän. Samoja havaintoja on kerännyt osastolta myös Sipola (1995). Yksi äideistä piti tärkeänä, että pääsi äiti-lapsi -osastolla pakoon raskauden ajaksi tavallisen osaston tupakansavua, sillä hän oli huolissaan sen haittavaikutuksista sikiölle.

"Tutkija: Millasta oli odottaa vauvaa siellä?"

Haastateltava: Aika täysipainoista odotusta, ei siin paljo muuta ollukaa. Sitä todellaki odotti (naurahtaa). Viimeiset pari kuukautta oli jo aivan tuskaa, et tulis nyt jo, et olis jotain tekemistä."

Äidit kuvasivat keskusvankilan lastenhoitajia käytännön avuksi vauvan vaatteiden laittamisessa sekä tueksi erilaisissa keskusteluissa raskaudesta, synnytyksestä ja lapsen hoidosta. Esikoistaan odottavat kertoivat saaneensa myös muilta äideiltä vinkkejä ja ohjeita. Jo muiden lasten läsnäolo saattoi tuoda esikoistaan odottavalle äidille varmuutta:

"Mä en ollu lasten kans ollu oikeestaan missään tekemisis, ennenkö mä menin tonne lastenhuoneelle. Mut siel sitä jotenki sit pääsi kosketuksiin lasten kanssa ja lakkas tavallaan pelkäämästä niitä (naurahtaa). Et sai sitä varmuutta, et sit ku poika synty, niin jotenki se vaan tuli ihan luonnostaan. Ettei mul oo mitää ongelmii sen kanssa ollu. Sanoiki se kättilö, kun opetti peseen siel sairaalassa, et väitäksä muka, ettet sä o ikinä pidelly lasta."

Äidit kuvaavat arkea äiti-lapsi -osastoilla hyvin tavalliseksi arjeksi. Arkea leimasi pieni lapsi ja hänen hoitonsa rutiinit. Pienen lapsen hoito - nukuttaminen, syöttäminen ja vaipanvaihto - loivat rytmin arjelle. Se toi sisältöä, tekemistä ja vastuuta ja erotti arjen tavanomaisesta vankila-arjesta.

"Tutkija: Joo. Kuvaile vähän tarkemmin, että millasta on olla ja asua täällä, just tällä osastolla lapsen kanssa?"

Haastateltava: No...ihan mukava asua sillee, et ihan hyvät olosuhteethan meil on täällä, vapaampi ku nää muut osastot tuolla.

Tutkija: Minkälaista on ollu täällä, ku sä oot ollu aiemmin vankilas ja sitte, ku oot ollu raskaana ja lapsen kanssa?"

Haastateltava: No onhan se välil vähä raskas lapsen kanssa, menee välil aina hermot. Mut tota, on se sillee toisenlaista sit kumminki tää elämä nyt on ihan toisenlaista, ku nyt on lapsi. Ettei enää niinku niin joutilaan olo tai semmon, niinku et elämässä on jotain sisältöä ja jotain vastuuta pitää kantaa jo.

Tutkija: Niin. Mitä sä aattelet siitä vankilassa olostä sillon, että minkälaista se oli ennen ku sulla oli lapsi?"

Haastateltava: No ei se nyt sillee, tai oli se nyt vähä poikkeavaa, niinku että nyt on enempi niinku tekemistä tai semmoi niinku on kiinni."

Joidenkin haastateltavien mukaan lapsenhoito saattoi olla vankilassa paneutuneempaa kuin olisi ollut vankilan ulkopuolella. Moni viittasi siihen, että vankilaelämä on kontrolloitua: ulkoiset houkutukset puuttuvat ja rytmi on säädelty. Lapseen saattoi keskittyä vankilassa paremmin kuin muualla. Jotkut puhuivat myös siitä, että vankilassa on hyvät fyysiset olosuhteet hoitaa lasta. Silloin viitattiin joihinkin perusasioihin kuten seuraava haastatteluote osoittaa.

"Haastateltava: No sehän on tosi optimaalinen paikka olla lapsen kans, siel on ne sellitki, niin et siin on se hoitopöytä ja sit siin on lavuaari vieressä ja vauvan sänky, niinku kaikki siinä. Tosi helpoo sillai.

Tutkija: No entäs nyt sitte, ku sä tulit tänne osastolle, niin onks täällä ollu helppo olla pienen lapsen kanssa?

Haastateltava: En mä tiä, Teppo nyt on ollu niin helppo laps siis muutenki. Et sen kans ei oo mitää ihmeellistä ollu. Se on nukkunu ja syöny ihan hyvin eikä se juurikaa itkeskele eikä mitään. No ehkä semmoset asiat nyt vaan just siinä, ku toisel lasten osastol oli kaikki niin lähellä, pesupisteet ja muut, niin täällä täytyy käydä vessas pesemäs eikä tääl oo hoitotasoa. Niinku tälläsii pikkujuttuja. Kyllä täällä ollaan viihdytty oikeestaan paremmin ku siellä."

Yllä oleva ote kertoo siitä, että äidillä on hyvin pienet vaatimukset hyvään elämiseen lapsen kanssa. Äidin mielessä vertailukohtana saattaa olla aiempi poikkeuksellisen kuormittava elämä siviilissä, jolloin myös lastenosasto vankilassa saattaa tuntua vertailussa optimaaliselta. Vaikka lastenosastolta puuttuukin esim. hoitopöytä, myös siellä on äiti on viihtynyt jopa paremmin kuin "optimaalisessa" paikassa. Myös Sipolan (1995, 80) haastattelemista äideistä eräs piti lastenosastoa hyvänä paikkana sen vuoksi, että vankilassa lapsen turvallisuus ei ole hänen näkökulmastaan uhattuna samoin kuin vankilan ulkopuolella (viitaten aiempaan omaan alkoholin käyttöönsä), jolloin lapsen kehitys voisi vaarantua. Näin äiti ajattelee oman lapsensa saavan lastenosaston kautta samanlaisen mahdollisuuden kehittyä kuin muut lapset.

"Tutkija: Mitä sä aattelet, että Kalle hyötyy siitä nyt, että ku hän on täällä sun kanssa?

Haastateltava: No onhan tää ainaki tällästä turvallista ja rauhallista yhdessäoloo koko ajan niinku et, semmosta tosi läheistä yhdessäoloa.

Tutkija: Et ensimmäiset kuukaudet on sillai hyvin lähellä äitiä. No onks jotain asiaa, mitä sä aattelet, et Kalle jää paitsi tai jotain asiaa, joka...ei oliskaa niinku hyvä asia tässä järjestelyssä Kallen kannalta?

Haastateltava: Ei täs mun mielest o mitään sellasta, mistä se jäis paitsi. Ehkä enemmänki se hyötyy sen, ku se on saanu rintaa koko ajan, ku ei o itte mihinkään kiire eikä oo mitään sellasii, ettei vois imettää tai mitää.

Tutkija: Et se on tärkeä asia nimenomaan sen äidin ja lapsen suhteen kannalta.

Haastateltava: Niin."

Kaikki kuvaukset eivät kuitenkaan olleet yhtä myönteisiä. Jotkut kritisoivat fyysisissä tiloissa sitä, että heillä ei ollut sellissään mahdollisuutta lämmitellä yöllä maitoa vauvalleen. Vessojen puute häiritsi synnyttäneitä naisia. Lapselle olisi haluttu kiinnittää kuvia tai mobile-leluja seinille tai kattoon, mutta siihen ei ollut lupaa. Jotkut olivat huolissaan lattioiden likaisuudesta ja siksi he eivät halunneet antaa lapsensa liikkua lattialle, vaikka he olivat saaneet siihen ohjeita neuvolasta.

Aiemmin olemme kuvanneet sitä, kuinka jotkut äidit kertoivat muilta naisvangeilta ja vankilan työntekijöiltä saamastaan tuesta pienen lapsen hoidossa. Haastattelemamme naiset esittivät myös muunlaisia näkemyksiä. Jotkut pitivät huonona sitä, että lapset oppivat "kaikenlaista kielenkäyttöä". Joitakin harmitti se, että kuka tahansa toinen nainen saattoi tulla ottamaan oman vauvan syliin. Epäluottamus kuvasi joidenkin naisten suhdetta henkilökuntaan. Joskus osaston ilmapiiri oli jännittynyt ja se kuormitti omaa oloa.

"Tutkija: No mitä ne sitte on ne ongelmat siinä tilassa liikkuvan lapsen kanssa?"

Haastateltava: Sanotaan sillee, että sä oot suljetussa tilassa, siel on useita äitejä ja sitte se liikkuva lapsi, se on siel niinku tapetilla koko ajan, että sen toiluksia (epäselvää) ja sit se, että siellä on pieni se yhteispiha, siin ei o oikeestaan muuta ku keinu ja leikkimökki ja hiekkalaatikko. Ja sit kerroksen ikkunat on siinä, et akat roikkuu siinä ikkunoissa. Seki tekee siitä asiasta semmosen, sä oot koko ajan toisten ihmisten kans samassa tilassa, niin sehän on täyttä törmäyskurssia. Yleensä ne nyt riidat tulee, kun leijonaäiti herää siihen, että hei mun lasta arvostellaan tai tehään jotain. Niin se takii vauvan kanssa on helpompi olla kivitalon puolella.

Tutkija: No mites ne toisella osastolla sitten ratkee tai siis tuleeko niitä jännitteitä niin paljon?"

Haastateltava: Ei. toisella osastolla sä pääset ulos lähteen aina ja sit se, että...pääsee eri tavalla pakeneen koko asiasta, että ei sellasta kerkee tulee, ku näkee, että alkaa porukalla pinna kiristyy, niin pukee muksun ulos ja lähtee. Tai itellä alkaa pinna kiristyy, niin menee vaan pihalle. Et lastenosastolla on kuitenkin sillee, että siel on 12-14 ovet lukossa lastenosastollaki ja neljält, ku lähtee omavartija, niin neljäs viiteen on ulko-ovet lukossa ja sä joudut oleen sisällä väkisin ja sit ovet menee illalla puol yhdeksän lyödään lukkoon. Et toisel osastol on ovet auki läpi yön."

Arjen kriittisimmät pisteet kohdistettiin haastatteluissa lasten terveyden hoitoon. Meille kerrottiin episodeista, jolloin äiti ei ollut päässyt viemään lastaan lääkärille, vaikka hän oli vakavasti ja perustellusti huolissaan lapsen terveydestä. Hoitoon pääsemättömyys johtui siitä, että vankilan työntekijä oli nähnyt lapsen tilan toisin kuin äiti. Näistä ongelmallisista tilanteista huolimatta monet kuvasivat riittävänä sitä, miten

lasten terveyttä voitiin hoitaa. He eivät myöskään tuoneet esiin huolta siitä, että lapsen muu kehitys olisi jollakin tavalla häiriintynyt vankilajakson vuoksi.

Vankilassaoloaika korosti äidin ja lapsen välistä suhdetta. Lasten ja äitien suhteet isiin ovat vähäisiä tai usein epäsäännöllisiä. Yksi äideistä sanoi olevansa yksinhuoltaja, mutta muut äidit kertoivat olevansa avo- tai avioliitossa lapsen isän kanssa. Yhteydenpitoa isiin hankaloittaa se, että haastattelemiemme äitien mukaan viisi kahdeksasta lapsen isästä on ollut, on parhaillaan tai on menossa vankilaan. Äidit yrittivät pitää yhteyttä lapsen ja isän välillä lähettämällä kirjeitä ja valokuvia lapsesta ja käyttämällä perhetapaamismahdollisuutta. Monet kertoivat, että lapsen ja isän suhde jää pakosta etäiseksi.

"Ku me lähetään nyt lomille, niin meil on seuraavat sitte ens kuun alussa, niin mennään miestä kattoon perhetapaamiseen ja mä nään...tai lapsetki näkevät isänsä seittemään kuukauteen ei me olla nähty ollekkaa sillä välin. Ku täällä oli niin hirveen ahdasta näis matkaselleis, ettei me saatu perhetapaamisia ollekkaa. Varmaan vähä lapsiiki, tai eihän ne nyt osaa jännittää, mut sit ku ne näkee kuitenkin, niin onhan se outoo. Ku täs ny jännittää itteeki (nauraen), ku ei oo nähny seittemään kuukauteen."

"Tutkija: Mites se...Teppo on pystyy pitämään yhteyttä isäänsä?"

Haastateltava: No aika heikosti. Että ristiäisissä isä on ainoastaan saanu pitää sitä sylissä. Perhetapaamisii meille ei oo myönnetty. Me ollaan siel käyty lomil kattomas, mut eihän tavallises tapaamises, et se on aika ankeeta siitä pleksin läpi kattella, ku ei saa koskeekaa.

Tutkija: Muuttaakse tilannetta nyt, että sä vapaudut?"

Haastateltava: Ei.

Tutkija: Perhetapaamiset ois sitte..."

Haastateltava: Ei se siitä oo kiinni, se on vaan niin vaikeet siellä vankilassa saada mitään pyörimään.

Tutkija: Mut mikä siellä sitten, sen vankilan päässä..."

Haastateltava: Ei siellä oikein oo semmost perhemyönteist ajatteluu. Siel on vaan se, et se on vankila, niin ei ne yhtään ajattele sitä, et sieltä pitäs joskus lähtee siviiliinki. Et mitä se sit tulee olemaan, et mis kunnos perhesuhteet sitte on. Se on kai just sitä, ettei missään nimes kulkeudu mitään huumeita taloon, niin perhetapaamisethan on ne lähinnä, miten sitä sinne kulkeutuu.

Tutkija: Miten sun mies ottaa sen, kun Teppo on siellä pleksin takana?"

Haastateltava: No, kai se on aika raskasta, luulisin. Aika vähäistä tää yhteydenpito täs on ollu. Kaks kuukaut sit viimeks oltu lomilla, sillon viimeks nähny sen. Valokuvii mä lähettelen Teposta sille."

Koska lapset eivät ole vankeja, he voivat liikkua vapaasti myös vankilan ulkopuolelle, mikäli heillä on siviilissä isä tai muita läheisiä, jotka voivat ottaa lapsen luokseen. Haastateltavistamme vain yhden lapsen kohdalla tuota mahdollisuutta käytettiin

hyväksi. Tuon lapsen kohdalla äiti kuvasi isän ja lapsen suhdetta kiinteäksi ja heidän perheenä toimimisensa tapaa arkea jakavaksi yhteishuoltajuudeksi. Lisäksi vankiäidit lapsineen pääsevät vankilasta lomalle, kun tietty raja vankeusajasta ylittyy ja tietyt kriteerit täyttyvät. Näillä lomilla lapset ja äidit voivat nähdä isiä ja useasti myös isovanhempia.

Vankilassa olevilla lapsilla on sisaruksia ja sisarpuolia vankilan ulkopuolella (7 sisarusta). Haastatteluista saadun informaation mukaan nämä sisaruslapset ovat suurimmaksi osaksi joko isien tai/ja isovanhempien luona (saman toteaa myös Sipola 1995, 76). Lasten hoitoa oli pyritty järjestämään äidin vankilatuomion ajaksi selvästi yksityisin keinoin. Vankilassa olevien lasten sisaruksia oli myös otettu huostaan, mutta huostaanotetut sisarukset olivat pääsääntöisesti nuoruusikäisiä ja heidän huostaanottonsa oli kestänyt pidempään kuin äidin tämänhetkinen vankilatuomio. Vankilassa olevien lasten yhteydenpito sisaruksiin tapahtui pääsääntöisesti lomilla.

7.3 Vankilan jälkeen?

Äitien esiin tuomat tulevaisuuden suunnitelmat liittyvät pitkälti vapautumisen jälkeisen elämän rakentamiseen, lasten hoitoon ja kotielämään. Tulevaisuuteen kohdistuvat odotukset liittyivät pitkälti "tavalliseen arkeen".

"Tutkija: Niin. Siittä vapautumisesta, että te lähdette pojan kanssa, niin tota siitä asunnosta sä sanoit jo, mitä muita suunnitelmia sulla on?"

Haastateltava: Ei mulla sillai oikeestaan oo mitään suurempii suunnitelmii, ei mulla oo niin hirveit odotuksia sen siviilin suhteen, et se tulis olemaan sitte yhtä ruusuilla tanssimista, ku on päässy pois täältä, ku sitä se nyt tuskin tulee olemaan. Sitä vaan sitä tottumista siihen arkeen, kotiutumista uuteen paikkaan taas.

Tutkija: Sä oisit sitte pojan kanssa kotona, vai aatteleksä mennä töihin tai koulutukseen?"

Haastateltava: Se on kymmenen kuukautta siin vaihees, ku mä pääsen pois täältä, että en mä ny vielä niin pienenä sitä halua laittaa hoitoon."

"Tutkija: Muuttuuko jotenki teiän kuviot tai suunnitelmat, sit ku te meette (siviiliin) niinku siitä ennen tätä tuomioo?"

Haastateltava: Muuttuuhan ne nyt siinä mieles, et mä en aio tehä enää mitää sellasta, että mä tulisin takasi. Mutta en mä ny tiä, se on tätä lapsien kans samaa. Se on sitä arkee, pelkkää arkee. Et päiväkotiin pitäis laittaa poikaa ja sit se toinen (lapsi) tietenki, ku seki on nyt tarhassa sielä, niin ettii sitte omalta paikkakunnalta sille päiväkotia. Tämmösiä tavallisia, kyllä se aika sielä kuluu ihan yhtä äkkiä jos ei nopeemminki ku täällä."

Muutama äiti on jo vankila-aikana ja ennen sitä tehnyt suunnitelmia arjen tukirakenteista. Niistä tärkeimmät liittyivät ilmiselvästi oman päihdeongelman hallintaan. Hoitosuhteiden perustaa oli luotu, sopimuksia tehty kontrollikäynneistä ja hoitajaksoista. Suunnitelmiin saattoi kuulua myös oma kouluttautuminen ja lasten päivähoidon organisointi.

" En mä tiä, toivottavasti voidaan olla ihan perheenä jossain vaihees omas kotona. Ja päihhteettömänä."

Suurin osa äideistä luottaa vapautumisvaiheessa kuitenkin omaan selviytymiseensä tai sukulaisten apuun. Lastensuojeluun suhtauduttiin pääsääntöisesti kriittisesti: pelättiin sen kontrollia ja epäilyä. Oman päihdeongelman hoito oli monelle tärkeä asia ja sen tärkeyttä ei kiistetty.

Vankila-aikana viranomaisverkosto koostui ennen kaikkea lastenneuvolasta, päihdehuollosta ja toimeentulotuesta. Kaikki lapset kävivät neuvolassa. Vankila-aikana vain kaksi äitiä kertoi olleensa yhteydessä lastensuojeluun joissakin lapseensa liittyvässä asiassa. Näiden kahden lastensuojeluun yhteydessä olevan perheen lisäksi kahden lapsen asioissa on vankilan kautta suunniteltu kokoontumista lastensuojelun kanssa vapautumista ajatellen. Nämä lastensuojeluinterventiot kohdistuvat päihdeongelmaiten äitien lapsiin. Vankilasta lähtöön liittyi monella odotuksia siihen, että asunto- ja toimeentuloasiassa saa tukea. Kysymys tuesta ja kontrollista, niiden tarpeesta ja ongelmallisuudesta olivat läsnä monissa pohdinnoissa.

"Tutkija: Mitäs sä aattelet siitä, ku sanoit, että on esitetty, että täällä ois enemmän lastensuojeluviranomaset tässä vankila-aikana mukana, niin mitä sää siitä aattelet?"

Haastateltava: Toisille se varmaan onki ihan ok, en mä sitä sano, et kyllä mun mielest lastensuojeluviranomasilla on ihan oikeus tietää, että äiti on lapsen kans vankilassa ja sit siitä, pikkusen niinku saa näkökulmaa siihen asiaan. Keskusvankilan puolella lastenhoitajat, ne kirjottaa joka päivä päiväkirjaa, niil on semmonen musta vihko, mihkä ne nyt siitä, että onko lapsen kans ollu jotain ongelmia tai ei pysty hoitaan tai tämmösiä, niin ne pystyy pitkältä ajalta seuraamaan, niin ne näkee sen tilanteen ihan eri tavalla ku täällä esimerkiksi. Mun mielestä lastensuojelulla on oikeus tietää, että on vankilassa lapsen kans ja jos äidillä on ollu päihdeongelmia siviilin puolella, niin jos saat niihin sit vankilan puolelta hoitoo ja...tämmösissä asioissa. Mut se on niin tapauskohtasesti noitten lastensuojeluitten kanssa, et toiset lastensuojelut on ihan hirveitä, mitä mä oon kuullu. Mulla on itellä siinä suhteessa sit hyvin, et mun sosku on, se on samalla lastenvalvoja, niin ei oo mitään ongelmia oo siinä."

Kun kysimme äideiltä, aikovatko he kertoa lapselleen joskus myöhemmin siitä, missä lapsi on viettänyt elämänsä ensikuukaudet tai -vuodet, oli vastaus poikkeuksetta myönteinen. He sanoivat pitävänsä tärkeänä ja luonnollisena sitä, että lapsi tietää varhaislapsuudesta. Monet sanoivat, että lapsi on niin pieni, että hän ei itse tule muistamaan vankila-aikaansa. Yksi korosti, että hän haluaa painottaa lapselleen, että

"kyllä sitä ei tarvitse kuuluttaa, että on ollut vankilassa". Vankila-ajasta oli kerätty muistoja ja otettu valokuvia. Monet sanoivat kuitenkin ottaneensa valokuvia niin, että "kalterit eivät näy".

7.4 Äitien näkemyksiä lapsen edusta

Kuten olemme edellä todenneet, oli äideille lapsen olo vankilassa itsestään selvää eikä vaihtoehtoja nähty olevan. Voi väittää, että äitien mukaan *lapsen etu on olla lähellä äitiä*. Tämä etu on kyseenalaistamaton pienten lasten kohdalla.

Periaatteellinen näkemys lapsen paikasta lähellä äitiä sai kuitenkin haastatteluissa joitakin ehtoja. *Ehdot liittyivät lapsen ikään*. Soveliaasta iästä käytiin paljon pohdintoja.

Äitien mielipiteet lapsen vankilassa olemisen ikärajoista noudattelivat pitkälti nykyisiä käytäntöjä. Äidit toivat kuitenkin esiin paljon lapsen kehityksellistä puolta vankilassa asumisen harkintaan: sellaisen lapsen, joka liikkuu ja kehittyy nopeammin ja alkaa ymmärtää ympäristöään aiemmin kuin hitaammin kehittyvä, olisi lähdeittävä aiemmin vankilasta. Näin lapsen vankilassaolon äitien mukaan tulisi riippua lapsen kehityksestä. Ikä yksistään ei voi toimia kriteerinä. Kannanotoissa haluttiin taata liikkuvalla ja puhuvalla lapselle pääsääntöisesti muu kasvu ympäristö kuin vankila.

"Tutkija: No mitä sä sanoisit sit semmoselle äidille, jolla olis vaikka kolmen vanha lapsi tai kaks ja puolivuotias ja se haluais tänne, ni?"

Haastateltava: No ei, sehän on ihan lapsesta kii, miten laps sopeutuu. Mutta kyllä jos mä saisin päättää, niin kyllä mä voisin kolmevuotiaaks asti tänne päästää lapsia. Mutta se on niin lapsesta ittestä kii, että miten kehittänyt se on ja miten paljo se vaatii."

"Tutkija: Mitä sä aattelet sit siitä, että minkä ikäinen lapsi sun mielestä voi olla täällä vankilassa mukana? Et onk sulla siitä jotain?"

Haastateltava: No kyllä se on varmaan tuo, se nyt on niin lapsestakin kii varmaan. Et mitä mä nyt oon seurannu, niin kyllä munki poika rupee oleen aika iso, mutta tota...semmonen varmaan kaks, kaks ja puolivuotias on se mun mielestä se maksimi. Vaikka ei se mun mielestä nyt sillee, kyllähän ne nyt pikku hiljaa rupee jo ymmärtämään varmaan, mutta tota, ei se nyt ehkä semmonen...kyl ne rupee ymmärtää tos pikku hiljaa, ei nyt ehkä sitä, että ollaan vankilas, mutta jotenki kuitenkin nii. Nii, et vähän kuitenkin rupee."

Tärkeää lapsen edun pohdinnassa oli myös joidenkin haastateltavien korostama, *vankilan mahdollistama lapselle omistautuminen*. Puhuessaan vankila-aikaisen äitiyden levollisuudesta ja omistautumisesta naiset puhuivat kontekstisidonnaisesta

äitiydestä (ks. luku 1). He halusivat antaa lapselleen mahdollisuuden hyvälle äitisuhteelle. Tuohon puheeseen sisältyy auki sanomatta se, että äitiys vankilan ulkopuolella voisi olla lapselle ongelmallista tai puutteellista. Vankilan työntekijät puhuivat samasta asiasta, mutta äitien puheen sävy oli erilainen. Siihen liittyi nöyryyttä, epävarmuutta ja toivoa siitä, että vankilan jälkeenkin lapsen kanssa voisi olla "tavallisesti".

8. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA

Kysymykset lapsista vankilassa ja heidän edustaan ovat osoittautuneet monikertaisesti monimutkaisemmiksi kuin mihin tämän selvityksen kaltainen pienimuotoinen ja lyhykestoinen raportti voi antaa vastauksia. Siksi tätä selvitystä tulee pitää yhdenlaisena alustavana pilottitutkimuksena, joka voi parhaimmillaankin tuottaa vain vihjeitä vastauksiksi ja aineksia jatkotutkimukselle.

Selvityksen pohjalta on tullut ilmi, että vuosien 2000 ja 2005 välillä on ollut noin sata lasta vankilassa vanhempansa kanssa. Valtaosa heistä on ollut vankilassa muutamien kuukausien pituisen jakson. Heidän osaltaan vankila on merkinnyt lyhyttä jaksoa varhaislapsuudessa ja jakso on ollut pääsääntöisesti samanmittainen kuin äidin vankilatuomio. On kuitenkin myös lapsia, jotka ovat viettäneet useita vuosia vankilassa. Kirjo lasten vankilassaolojen kestossa ja lapsen iässä on osoitus siitä, että lapsia koskevia käytännön päätöksiä tehdään tapauskohtaisesti ja joustavasti. Näytti myös siltä, että tapauskohtaisuus ja suuri jousto olivat niitä seikkoja, jotka herättivät usein kysymyksen, perustuivatko ratkaisut lapsen etuun vain johonkin muuhun.

Lapsen edun periaate on ohjaamassa lapsen vankilassaoloaikaa yleisen lapsilainsäädännön ja vankeinhoidon säännösten pohjalta. Periaate vahvistuu entisestään uuden vankeuslain voimaantulon myötä. Selvitys toi kuitenkin esiin, että vankeinhoidon käytännöissä on epävarmuutta siitä, toteutuuko lapsen etu sijoitusvaiheessa ja vankilassaoloaikana. Lapsen edun arviointi vankilaan tulovaiheessa on ennen kaikkea lapsen äidin arvion varassa. Asiantuntija-arvioita tehdään satunnaisesti tai ei lainkaan. On myös työnjaollista epävarmuutta ja epätietoisuutta siitä, kenen tehtävänä on lapsen asioiden seuraaminen vankilassa. Havainto ei sinällään ole yllättävä, koska esimerkiksi lastensuojelua koskevassa keskustelussa esitetään kysymyksiä lapsen edun sisällön tarkasta määrittelystä ja lapsen aseman huomioonottamisesta. Se on kuitenkin instituutio, jonka tehtävänä on nimenomaan edistää lapsen etua. Vankeinhoidon ydintehtävät ovat sen sijaan toisaalla.

Selvityksen aikana tavoittamissamme lapsen asemaa vankilassa tarkastelevissa tutkimusteksteissä ja lapsen oikeuksia erittelevissä yhteiskuntapoliittisissa kannanotoissa todetaan sama lapsen edun hämäryys. Se on periaatteena olemassa, mutta käytännössä sen toteuttamiseen, sisältöön ja seurantaan liittyy monia epäselvyyksiä ja systematisoinnin puutteita. Lapsi tarpeineen ja oikeuksineen on edelleenkin vieras elementti vankilassa. Tässä selvityksessä havaitut ongelmat eivät ole ainutkertaisia suhteessa monien muiden maiden käytäntöihin.

Lapsi vieraana elementtinä -näkemys tuli esiin selvityksessä yhtäältä edellä mainittuna koettuna epätietoisuutena, epäselvyytenä ja varauksellisuutena lapsen edun arviointiin liittyvistä käytännöistä ja sisällöistä, toisaalta organisatorisina käytäntöinä. Äiti ja lapsi -osastoilla on vakiintunut historia suomalaisen vankeinhoidon historiassa, mutta institutionaalisesti osastot ovat olemassa ennen kaikkea äitien vankeustuomion suorittamista varten. Esimerkiksi tilastointi ja muu tiedontuotanto tapahtuu äitien tietojen pohjalta. Siksi osoittautui yllättävän vaikeaksi saada tietoa osastoilla olleiden lasten lukumääristä, vankilassaoloaikojen kestosta tai vankilassa syntyneiden lasten lukumäärästä. Samoin oli vaikea jäljittää lukumäärällisesti sitä, kuinka tavanomaisia vaikeat, lapsen etua vakavasti uhanneet tilanteet ovat olleet osastoilla. Henkilökunnan puheessa oli paljon huolta vaikeista tilanteista, mutta emme päässeet jäljittämään niiden tapausten määrää. On mahdollista - mutta ei lainkaan varmaa käytössämme olevan tiedon pohjalta - , että vaikeat, yksittäiset tilanteet ovat värittämässä kuvaa äiti ja lapsi -osaston toiminnasta. Jotta lapsen etua voidaan arvioida, tarvitaan peruslähtökohdaksi tietoa vankilassa olevista lapsista. Lapsia koskevan dokumentoinnin ja tilastoinnin voi ajatella olevan osa lasten organisatorisesti näkyväksi tekemistä. Dokumentointi mahdollistaa vankilan sisäisen seurannan ja arvioinnin sekä viranomaisyhteistyön vankilan ulkopuolelle.

Nykyinen käytäntö nojaa käsityksemme mukaan ajatukseen, että *lapsi on vankilassa yksityisesti äitinsä kasvatuksessa ja huolenpidossa*. Koska lapsi ei ole vanki, on pidättäydytty lapsen ottamisesta vankeinhoidon sellaisten käytäntöjen kuten tilastoinnin kohteeksi. Selvityksen pohjalta haluaisimme kuitenkin virittää keskustelua siitä, mitkä olisivat ne mahdollisuudet, jossa lapsesta ei tehdä "vankia" mutta häntä ei kuitenkaan unohdeta organisaatiossa olevana toimijana. Silloin esimerkiksi selvityksessä esiintuodut epäkohdat vankilan tiloista lasten ja lastenhoidon kannalta saattaisivat tulla nykyistä helpommin ratkaistuiksi. Lapset tuovat vankilaan selvästi myös sellaisen elementin, joka on erityisen ammatillisen osaamisen asia. Tuohon haasteeseen vastaaminen on tärkeää sijoitusvaiheen rinnalla muun muassa vankeusajan ja vapautumisen suunnitelmallisuutta lisäävien käytäntöjen ja niiden resursoinnin kannalta.

Lapsen organisatorinen näkyväksi tekeminen voi muuttaa myös lapsensa kanssa vankilassa olevien äitien asemaa. Nykyinen käytäntö käsittelee naisia kokopäiväisinä äiteinä, jolloin osallistuminen esimerkiksi vankilan kuntouttavaan toimintaan ei ole pääsääntöisesti mahdollista. Kuitenkin naisten henkilökohtaisen elämäntilanteen kannalta kuntouttavaan toimintaan osallistuminen voisi olla hyvin perusteltua. Naisten päihdeongelmat tulivat vahvasti esiin tässä selvityksessä ja ne kuvattiin uhkana myös

vankilan jälkeiselle elämälle. Naisten ei kuitenkaan ollut mahdollista osallistua esimerkiksi päihdekuntoutukseen, vaikka he olivat sitoutuneet päihteettömyyteen tullessaan äiti-lapsi -osastolle. Suhtautuminen naisiin kokopäiväisinä äiteinä ei näyttäisi kuitenkaan merkitsevän systemaattista tukea naisten äitiydelle. Monet äidit kokivat lastenhoitajilta ja muulta henkilökunnalta saadun tuen tärkeänä. Tukea saatiin pääasiassa käytännöllisissä, lapsen hoitoa koskevissa asioissa. Voi kysyä, olisiko perusteita vahvistaa laajempaa vanhemmuuden tukemista vankilan aikana etenkin, kun sekä henkilökunta että äidit kuvasivat vankila-aikaa (joissakin tilanteissa) mahdollisuudeksi lapselle omistautuvaan äitiyteen ja siksi uudenlaiseen äitisuhteeseen suuntaavana. Vankilan työntekijät - ja sama huoli oli kuultavissa äitien haastatteluissa - olivat huolissaan vankilan jälkeisestä vanhemmuudesta ja keskeinen kysymys onkin, miten vanhemmuutta tuetaan sekä vankilassa että vankilan jälkeen ja tuetaan naisten pyrkimystä olla "lähellä lasta".

Suuri haaste on kehittää sellaista vankeinhoitoa, jossa *yhtäaikaisesti otetaan huomioon lasten ja äitien tarpeet ja oikeudet*. Selvityksessä välittyi kuva siitä, että vankilassaolo tarjoaa monelle naiselle kaivatun mahdollisuuden olla pienen lapsen kanssa. Jotkut taas epäilivät, että lapsi on äidille väline, jotta vankilatuomiosta selviytyisi jollakin tavalla helpommin kuin ilman lasta. Monelle vankila merkitsi myös sosiaalista tukiverkkoa, jollekin merkityksellinen tukiverkko oli taas pääasiassa vankilan ulkopuolella. Jollekin jakso lapsen kanssa oli jatkoa aikaisemmille vankilatuomioille, joku on itsekin ollut vauvana samalla osastolla, kun taas jollekin äiti ja lapsi -osasto oli ensikosketus vankilaan ja ehkä äitiyteenkin. Äitien tilanteet ovat hyvin erilaisia esimerkiksi sosiaalisen tukiverkoston osalta ja niin myös lasten. Lapsen etua vahvistamaan pyrkiviä toimenpiteitä ja käytäntöjä tulee kehittää ottaen huomioon tuo erilaisuus. Erilaisuus on myös kulttuurista. Lasten asema romanikulttuurissa on erilainen ja vankilassaoloajan arvioinnissa on myös se otettava huomioon. Merkittävä haaste onkin kehittää sellaista näkemystä lapsen edusta, joka riittävän yhdenmukaisesti ohjaa toimintaa mutta on myös riittävän herkkä yksittäisten lasten ja naisten erityisille, joskus keskenään ristiriitaisillekin tilanteille. Voi ajatella, että selvityksessä havaittu lapsen edun ajankohtainen pohdinta ja näkemysten ristiriidat tarjoavat tuolle työlle antoisan pohjan.

Varteenotettavaa on naisvankien vastahakoisuus institutionaalisen lastensuojelun käyttöön. Se näkyi tulevaisuuden suunnitelmissa ja niissä järjestelyissä, joita naiset olivat tehneet muiden kuin vankilassa olevien lasten hoidon ja kasvatuksen järjestelyissä. He preferoivat erilaisia yksityisiä sukulais- ja läheissuhteiden verkostoissa tehtyjä järjestelyjä julkiseen lastensuojeluun nähden. Äitien

näkökulmasta näyttäisi siltä, että tarvitaan sellaisia käytäntöjä, jotka ovat irrallaan olemassa olevista, puhtaasti kontrolloiviksi koetuista organisaatioista. Äitien haastattelut toivat esiin tuen tarpeen ja tietoisuuden siitä, että lapsen hoito vankilan ulkopuolella on erilaista kuin nyt vankilassa. Tuelta odotetaan sitä, että se vastaa koettuihin tarpeisiin eikä perustu epäluottamukselle ja valvonnalle. Tuohon toiveeseen vastaaminen on merkittävä haaste palvelujärjestelmälle etenkin, kun samalla on otettava huomioon lapsen oikeudet ja tarpeet.

Toteamus äitien ja lasten tilanteiden erilaisuudesta on jatkotyöskentelyn ja tiedontarpeen kannalta keskeinen. Koska tässä selvityksessä oli mahdollista kuulla vain pienen ryhmän näkemyksiä, on tarpeellista jatkaa naisten kokemusten ja näkemyksien selvittämistä. Jo nyt on tullut esiin, että joissakin tilanteissa lapset elävät "vankilajaksoaan" vankilan ja muun sukulaisverkostonsa välillä. Jotkut lapset sen sijaan varttuvat vain äitinsä parissa ja suhteet muihin läheisiin pohjautuvat vähäisiin tai satunnaisiin kontakteihin. Lisäksi jatkossa tulee selvittää tarkemmin sitä, mitä äidin vankeustuomio aiheuttaa muille kuin vankilassa oleville lapsille ja sitä, miten vanhemmuussuhteiden velvollisuudet, vastuu ja anti asettuvat osaksi äitien vankilan jälkeistä elämää.

Selvitys on tuonut esiin, että lapsen asemaa vankilassa tarkastellaan enenevässä määrin viranomaisten yhteisenä asiana. Silti viranomaisyhteistyö oli myös vahvan kritiikin kohteena. Vankilan työntekijät esittivät kritiikkiä ja epäluottamusta lastensuojelun toimintaan. Kritisoitiin, että lasten asioiden seuranta jäi tarpeettoman paljon vankilan tehtäväksi. Selvityksessä ei kuitenkaan tullut esiin viitteitä siitä, että lastensuojelun vaativista toimenpiteistä kuten huostaanotoista olisi luovuttu vankilajakson vuoksi. Kritiikki kohdistui toisenlaiseen lasten asioiden hoitamiseen ja niistä vetäytymiseen. Henkilökunnalla oli samanaikaisesti kokemuksia hyvästä yhteistyöstä. Kokemusten moninaisuus ja epätietoisuus esimerkiksi salassapitoasioista on saanut kuitenkin meidät esittämään, että yhteistyö lastensuojelun kanssa ja tieto toisten viranomaisten toiminnasta lasten asioissa sekä toimintaa ohjaavan lainsäädännön nykyistä tarkempi tuntemus olisi tarpeellista. Tuollaisen suunnanoton ehtona on, että lapsen asioiden tärkeys tunnustetaan vankeinhoidon osana ja niiden hoitamista tuetaan ja resursoidaan.

Yhtä lailla on esitettävä, että vankilassa lapsuuttaan viettävien lasten asiat olisi otettava lastensuojelun toiminnan kohteeksi nykyistä spesifioidummin. Se, miten ja millaisen tiedon turvin lastensuojeluviranomaiset osallistuvat uuden vankeuslain mukaiseen lapsen edun määrittelyyn sijoitusvaiheessa, tulee olemaan suuri haaste

lastensuojelulle. On kyse selvästi erityistä tietämystä vaativasta asiasta. Koska äiti ja lapsi -osaston äidit tulevat eri puolilta Suomea, on varmistettava jollakin tavalla se, että jokaisessa kotikunnassa on riittävä asiantuntemus osallistua vankeuslain mukaiseen määrittelytyöhön.

Joissakin maissa on laadittu ohjeita ja suosituksia siitä, miten lapsen etua tulee arvioida vankilaan tulon yhteydessä. Tuonkaltaiset suositukset voivat toimia yhtenä lähtökohtana täällä, mutta ne eivät ole siirrettävissä. Yhteiskunta, kulttuuri, perheen ja lasten asema, vankilalaitos ja palvelujärjestelmä - monien muiden seikkojen joukossa - vaikuttavat siihen, miten lapsen etua määritellään ja miten sen tukeminen nähdään. Siksi tarvitaan suomalainen tulkinta lapsen edusta vankilassa.

Ennen selvityksen aloittamista meillä, vankilan ulkopuolisilla, oli oletus siitä, että lapsen etua vankilassa arvioidaan ja tulee arvioida keskeisesti lapsen iän pohjalta - mikäli lapsen etua ylipäänsä voisi asettaa yksiselitteisen arvioinnin kohteeksi. Haastattelujen myötä olemme kuitenkin herkistyneet sille, että lapsen ikä itsessään ei näyttäisi olevan ainoa tai ei ehkä keskeinenkään tekijä, joka määrittää lapsen vankilassaoloaikaa. Iästä puhutaan paljon ja vanhempien lasten läsnäolo vankilassa on asia, johon on suhtauduttu epävarmasti. Iän mukaan lapsen tarpeet muuttuvat ja vankilaympäristön valmiudet vastata niihin tulevat kyseenalaisiksi esimerkiksi silloin, kun lapsi haluaisi viettää päiväänsä leikkien samanikäisten kanssa. Ikää keskeisemmäksi asiaksi on kuitenkin noussut lapsen tilanteen arviointi ylipäänsä. Pienellä vauvallakin voi olla sellaisia tarpeita tai hänen äitinsä tilanne on senkaltainen, että ei ole perusteltua ajatella, että lapselle riittää olla lähellä äitiä. Vastaavasti leikki-ikäisen erottaminen hänelle tärkeäksi tulleesta äidistä voi olla itsessään ongelmallista. Ikä on osa lapsen tilannetta yleisesti ja päätelmiä lapsen edusta ei voi tehdä vain lapsen iän pohjalta. Selvitys onkin johtanut ehdottamaan, että tarvitaan monipuolista näkemystä lapsen tilanteesta, jatkuvaa lapsen tilanteen seuranta ja ennen kaikkea organisatorista, kulttuurista ja ammatillista herkistymistä lapsen tarpeille ja oikeuksille vankilassa. Ymmärtääksemme ei ole epäilystäkään siitä, etteikö tuo tehtävä kuuluisi vankeinhoidolle ja lastensuojelulle yhtä lailla kuin lapsen vanhemmille ja muille läheisille.

LÄHTEET

Aareskoski, Katja & Koskinen, Hanna (1999) Naisvankien kertomuksia äitiydestä. Pro gradu –työ. Sosiaalipolitiikan laitos. Tampereen yliopisto.

Alejos, Marlene (2005) Babies and Small Children Residing in Prisons. Quaker United Nations Office. www.quno.org

Baunach, Phyllis Jo (1985) Mothers in Prison. New York: Transaction Books/Rutgers University Press.

Burman, Erica (1994) Deconstructing developmental psychology. London: Routledge.

Caddle, Diane & Crisp, Debbie (1997) Imprisoned Women and Mothers. A Research and Statistics Directorate Report. Home Office Research Study 162. London: Home Office.

Caddle, Diane (1998) Age Limits for Babies In Prison: Some lessons from abroad. Research Findings No 80. London: Home Office.

Covington, Stephanie S. (2003) A Woman's Journey Home. Challenges for Female Offenders. Teoksessa: Travis, Jeremy & Waul, Michelle (ed.) Prisoners Once Removed. The Impact of Incarceration and Reentry on Children Families and Communities. Washington D.C.: The Urban Institute Press.

Dahl, Matti (1960) Huomioita Hämeenlinnan naisvankilassa v.1931-57 synnyttäneistä äideistä ja siellä hoidetuista lapsista. Vankeinhoito, 81-84.

Featherstone, Brid (2004) Family Life and Family Support - A Feminist Analysis. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Gibbs, C. (1971) The Effect of the Imprisonment of Women Upon Their Children. British Journal of Criminology. Vol 11(2), 113-130.

Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Granfelt, Riitta (2003) Vankilasta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunnottomuudesta. Suomen ympäristö 613. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Hairston, Creasie Finney (1995) Fathers in Prison. Teoksessa: Gabel, Katherine & Johnston, Denise (ed.) Children of Incarcerated Parents. New York: Lexington Books, 30-40.

Hairston, Creasie Finney (1998) The Forgotten Parent: Understanding the Forces That Influence Incarcerated Fathers' Relationships with Their Children. Child Welfare 5, 617-639.

Henriques, Zelma Weston (1982) Imprisoned Mothers and their Children. A Descriptive and Analytical Study. Washington D.C.: University Press of America.

Howard League (1993) The Voice of a Child. The Impact on Children of Their Mothers' Imprisonment. A Report by the Howard League for Penal Reform.

Howard League (1999) The Best Interest of Babies? The Howard League Submission to the Prison Service Review of Mother and Babies in Prison. The Howard League for Penal Reform. Briefing Paper.

Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankila. Hämeenlinna. Moniste. (1993).

Hämeenlinnan vankilan tulo-opas (päivitetty 30.8.2005).

Hämeenlinnan vankilan Vanajan avovankilaosaston äiti-lapsi –osaston osasto ja tulo-opas (päivitetty 16.6.2005).

Johnston, Denise (1995) Effects of Parental Incarceration. Teoksessa: Gabel, Katherine & Johnston, Denise (ed.) Children of Incarcerated Parents. New York: Lexington Books, 59-88.

Jähi, Rita (2004) Työstää, tarinoida, selviytyä: vanhemman psyykinen sairaus lapsuuden kokemuksena. Tampere: Tampere University Press.

Koistinen, Mervi (2005) Vankien kokemuksia lapsen kasvusta ja kasvuympäristöstä Vanajan avovankilan äiti-lapsi –osastolla. Opinnäytetyö. Laurea-ammattikorkeakoulu. Järvenpää. Julkaisematon.

Kriminaalihuoltolaitoksen ja Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus (2004).

Kulmala, Anna & Vanhala, Anni (2004) Vanhemmuus marginaalissa: kulttuurinen mallitarina osana henkilökohtaista vanhemmuutta. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen ja Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus.

Laitinen, Merja (2005) Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tampere: Vastapaino.

Lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmän muistio. Selvityksiä 25. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Lempiö, Kristiina (1988) Kansainväliset suositukset vankiäitien lasten aseman parantamiseksi. Vankilavirkailija-lehti 1988 (2), 33, 37.

Lähisuhdeväkivaltaan liittyvä toiminta vankeuden aikana. Työryhmän mietintö. Rikosseuraamusviraston monisteita 2/2006.

Morris, A. & Wilkinson, C. & Tisi, A. & Woodrow, J. & Rockley, A. (1995) Managing the Needs of Female Prisoners. London: Home Office.

Nuppola, Helmi (1954) Lapsen pitäminen vankilassa äitinsä mukana. Julkaisematon tutkielma Yhteiskunnallisen korkeakoulun vankeinhoitotutkintoa varten.

Näsman, Elisabeth (1994) Individualization and Institutionalization of Childhood in Today's Europe. Teoksessa Qvortrup et al. Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics. Austria: European Centre Vienna.

Nätkin, Ritva (toim.) (2006) Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. PS-kustannus.

Oikeusministeriön tiedote vankeinhoidon rakenteiden ja toimintatapojen uudistamisesta 8.4.2002. <http://www.pressi.com/fi/tulostettava/45825.html>.

Perhe muurin toisella puolella (2003). Työryhmämietintö. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto. <http://www.rikosseuraamus.fi/23827.htm>.

Prout, Alan (2005) *The Future of Childhood*. London & New York: Routledge Falmer.

Pösö, Tarja (2004) *Families Difficult to Speak About*. Some remarks from the Finnish youth residential care. In: Hannele Forsberg & Anja Riitta Lahikainen (eds.) *What's New? Nordic-Baltic Perspectives on Childhood and Families*. Tampere: Tampere University Press, 77 - 87.

Richards, M. & McWilliams, B. & Batten, N. & Cameron, C. & Cutler, J. (1996) *Imprisonment and Family Ties*. Home Office Research and Statistics Department Research Bulletin. Number 38. London: HMSO.

Röbäck, Karin (2005) *Babies in prison - the Swedish example*. Julkaisematon käsikirjoitus. Göteborgs universitet. Institutionen för socialt arbete.

Sandin, Bengt & Halldén, Gunilla (2003) (toim.) *Barnets bästa*. En antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag.

Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) (2001) *Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen*. Helsinki: WSOY.

Socialstyrelsen & Kriminalvårdsstyrelsen (1998) *Barn till frihetsberövade föräldrar*. Norrköping.

Stampe, Anna (2004) *Børnekonventionens rettigheder for små børn i fængsler medforældre*. Eksamensopgave. Ålborg Universitet.

Stanton, Ann M. (1980) *When Mothers go to Jail*. Lexington: Lexington Books.

Stakes (2004) *Tilastotiedote. 26/2004 Synnyttäjät, synnytykset ja vastasyntyneet 2003*. [Http://www.stakes.info/files/pdf/Tilastotiedotteet/Tt26_04.pdf](http://www.stakes.info/files/pdf/Tilastotiedotteet/Tt26_04.pdf).

Travis, Jeremy & Waul, Michelle (2003) *Prisoners Once Removed. The Impact of Incarceration and Reentry on Children, Families and Communities*. Washington D.C.: The Urban Institute Press.

Vankeinhoidon vähimmäissäännöt (1987) *Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 2*. Valtion painatuskeskus.

Woodrow, J. (1992) *Mothers inside, children outside*. Teoksessa: Shan, R. (ed.) *Prisoners' Children – What are the issues*. London & New York: Routledge.

LIITE 1. Haastatteluteemarungot.

Äidin haastattelu

KERRO ITSESTÄSI

- mistä olet kotoisin
- ikä
- koulutus tai työkokemus
- kerro lapsestasi (ikä, sukupuoli) tai lapsistasi, onko muita kuin täällä oleva? Missä muut lapset ovat?
- missä olet asunut tai asut siviilissä?
- ketä ovat ne sukulaiset ja ystävät, joihin pidät yhteyttä, onko niitä?

TIETO VANKILAAN TULOSTA

- milloin sait tiedon tänne tulosta?
- kuinka pitkä tuomio sinulla on?
- oletko ollut aiemmin vankilassa?
- oletko ollut aiemmin lapsen kanssa vankilassa?
- mitä ajattelit asiasta lapsen kannalta? Oliko selvää, että lapsi tulee tänne?
- mistä sait tiedon, että lapsi voi tulla mukaan?
- mietitkö mitä muita vaihtoehtoja lapsella olisi voinut olla?
- mitä lapsen isä tai muut pitivät tärkeänä lapsen kannalta tässä tilanteessa?
- onko lastensuojelu ollut tekemisissä tämän mukana olevan lapsesi asioissa?
- oletko hakenut toimeentulotukea tai muita palveluja perheneuvolasta, lastenpsykiatrialta tämän lapsen asioissa?

OSASTOLLA OLO

- kuinka kauan olet ollut täällä osastolla?
- kuvaile millaista on olla ja asua täällä osastolla lapsen kanssa?
- millaiset osaston tilat ovat mielestäsi, mitä hyvää ja mitä huonoa?
- millaiset tilat ovat, jos ajattelet erityisesti lapsen kannalta?
- mitä ajattelet täällä olevista säännöistä: ovatko hyviä vai huonoja?
- miten muut vangit suhtautuvat lapsen mukanaoloon vankilassa?
- millaisia ovat suhteet muihin äiteihin ja lapsiin täällä osastolla? Ilmapiiri?
- minkä ikäinen lapsi voi mielestäsi olla mukana vankilassa, miksi?
- osaston hyvät ja huonot puolet?
- mitä mieltä olet vankilan henkilökunnasta? Lastenhoitajat, vartijat, muut?
- mitä toivoisit tai kaipaisit henkilökunnalta?
- miten lapsen terveyden hoito toteutuu vankilassa? (sekä neuvola että muut ohjeet)
- onko lapsi kehittynyt täällä ollessaan odotusten mukaisesti? Onko ollut sairaana? Ajatteletko, että vankilalla on jokin vaikutus kehitykseen ja terveyteen?
- mitä lapsi hyötyy täällä olosta?
- onko täällä olosta lapselle haittaa?
- ajatteletko, että lapsi on täällä niin kauan kuin sinäkin?

LÄHTÖ JA VAPAUTUMISSUUNNITELMAT

- mitä ajattelet vankilasta vapautumisesta? Mitä sitten teet?
- onko täällä vankilassa tehty yhdessä työntekijöiden kanssa suunnitelmia vapautumisen varalle?
- miten lapsi vaikuttaa suunnitelmiisi?
- aiotko kertoa lapselle isompana, että hän oli täällä mukanas?
- mitä ajattelet, että lapsi ajattelee 20-vuotiaana siitä, että on ollut mukanas täällä?

- onko sinulla tunne, että siirtyminen siviiliin onnistuu vai toivoisitko jotakin tiettyä tukea vapautumiseen?
- onko lapsen isä tai isovanhemmat, muut sukulaiset tai tuttavat mukana elämässänne, kun palaatte siviiliin?
- millaista tukea toivot viranomaisilta
- onko mukana viranomaisia, kuten lastensuojelua tai muita tukihenkilöitä?
- kerro vielä muista lapsista, toivotko saavasi heidät kanssasi asumaan?
- mitä aiot tehdä tulevaisuudessa?

Työntekijän haastattelu

OMA TOIMENKUVA JA KOULUTUSTAUSTA

- kuinka kauan tässä työssä?
- muu työkokemus?
- millainen rooli äidin ja lapsen asioissa?
- mikä on parasta ja kurjinta työssäsi?

YLEISTÄ OSASTOSTA

- kuinka moni työntekijä on tekemisissä äitien kanssa?
- mikä on äitien rooli, mikä työntekijöiden?
- onko äideillä "etuksia"? (muut naiset osastolla)
- millaisia sääntöjä on lapsille? Entä äideille?
- miten lasten turvallisuus on otettu huomioon?
- miten rajoittunut tilankäyttö vaikuttaa lasten olemiseen?
- miten itse näet äiti-lapsi-osaston tehtävän?
- miten mielestäsi äiti-lapsi-osasto toimii?
- onko osasto muuttunut täällä työssäoloajanasi?

OSASTOLLE TULO

- mitä kautta äidit valikoituvat osastolle?
- millaisia vankeja ja millaisia lapsia osastolle valitaan, mitkä kriteerit?
- mitä tietoa täällä on lapsen tilanteesta ennen vankilaan tuloa?
- keihin viranomaisiin yhteyksiä? Miten yhteydet muodostuvat?
- tiedätkö tapauksia, joissa on selvitetty vaihtoehtoisia paikkoja lapselle?
- miten yhteys lastensuojeluun toimii tulotilanteessa?
- millaisia tulotilanteita muistat viimeisen vuoden ajalta?
- kuinka paljon lapsia on tullut esim. viimeisen puolen vuoden tai vuoden ajalla?
- miten tulo konkreettisesti tapahtuu?

OSASTOLLA OLO

- millainen on osaston päivän kulku?
- kuinka paljon lapset ovat vankilassa ja kuinka paljon siviilissä? Esimerkkejä?
- miten lapsen muut sosiaaliset suhteet (isä, läheiset) vankilan ulkopuolelle on hoidettu?
- kuinka paljon lapset viettävät aikaa äitiensä kanssa päivässä?
- arvioitko sinä työssäsi lapsen tilannetta vankilassa?
- onko säännöllistä arviointia tai valvontaa lapsen tilanteesta, kuka arvioi?
- valvovatko muut viranomaiset, esim. lastensuojelu?
- mistä näkee, että lapsella on hyvä olla osastolla?
- miten tilat soveltuvat mielestäsi eri ikäisille lapsille?
- nouseeko lasten tilanteesta sinulle huolta?
- millaisia riskejä tai uhkia osastolla on ilmennyt lapsien kannalta?
- millaisia ongelmatilanteita tulee? (hoito, kasvatusta, lapsen sairaus)
- miten ongelmatilanteissa toimitaan? Kuka toimii?

- tuetko omassa työssäsi äitejä lapsen kanssa toimimisessa?
- tehdäänkö lapselle suunnitelmia?
- voidaanko osastolla oloa arvioida uudelleen?
- kerätäänkö lapsista tietoa ja miten osastoaikana?
- kuinka pitkiä aikoja lapset viettävät keskimäärin tällä osastolla?

VANKILASTA VAPAUTUMINEN TAI LAPSEN LÄHTÖ VANKILASTA

- mihin äidit ja lapset lähtevät vankilasta? Voit kertoa esimerkkejä esim. viimeisen ½ vuoden ajalta. Mikä on yleisin paikka muistisi mukaan, minne vapaudutaan?
- onko vankilassa tehty suunnitelmia vapautumisen varalle? Kuka tekee? Tarkistetaanko lapsen tilannetta?
- onko lastensuojelu tai muut viranomaiset tässä vaiheessa mukana?
- millaisissa tunnelmissa kotiutat äiti-lapsi osaston vankeja?

LOPUKSI

- miten näet lapsen edun toteutumisen täällä vankilassa?
- mitä näet äiti-lapsi-osaston vahvuuksina?